

Det här verket har digitaliserats vid Göteborgs universitetsbibliotek och är fritt att använda. Alla tryckta texter är OCR-tolkade till maskinläsbar text. Det betyder att du kan söka och kopiera texten från dokumentet. Vissa äldre dokument med dåligt tryck kan vara svåra att OCR-tolka korrekt vilket medför att den OCR-tolkade texten kan innehålla fel och därför bör man visuellt jämföra med verkets bilder för att avgöra vad som är riktigt.

This work has been digitized at Gothenburg University Library and is free to use. All printed texts have been OCR-processed and converted to machine readable text. This means that you can search and copy text from the document. Some early printed books are hard to OCR-process correctly and the text may contain errors, so one should always visually compare it with the images to determine what is correct.

Rapport

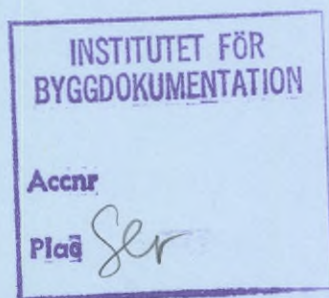
R55:1987

Att anpassa fritidshusområden för permanentboende

Exemplet Kopparmora

Jan Nyström
Bodil Eriksson

R
9/10

Byggforskningsrådet

R55:1987

ATT ANPASSA FRITIDSHUSOMRÅDEN
FÖR PERMANENTBOENDE

Exemplet Kopparmora

Jan Nyström
Bodil Eriksson

Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 841389-4
från Statens råd för byggnadsforskning till Värmdö
kommun, Gustavsberg.

REFERAT

I Värmdö kommun har problemet med omvandling av fritidshusområden till permanentbostäder beskrivits. Kommunen, HSB och de boende har deltagit i projektet. Det övergripande syftet var att visa hur Kopparmora kan anpassas till de nya behov som uppstår vid permanentboende.

Arbetet har bedrivits utifrån två fronter: båda i förhållande till den kommunala förvaltningen och de boende. Utgångspunkten har varit att sätta innevånarnas behov i centrum för varje problemlösning.

De viktigaste problemen att lösa var vatten- och avloppsfrågor, byggnadslov och husekonomi samt sociala brister och personlig ekonomi. Med hjälp av statistik, protokoll och kommunala sammanställningar har området beskrivits. En enkät och intervjuer har gett ytterligare kunskapsunderlag. Analyser av situationen har gjorts och förslag till kommunstyrelsen har framställts med åtgärder, ämnade att förenkla vardagstillvaron för de boende samt att stärka gemenskapen i området.

En ny detaljplan ska utarbetas i kommunen och numera tillstyrks statliga lån för om- och tillbyggnad av f d fritidshus till permanentbostäder i Kopparmora. Åtgärder har initierats, som på sikt kan leda till mer omfattande förändringar i bostadsområdet.

I Byggforskningsrådets rapportserie redovisar forskaren sitt anslagsprojekt. Publiceringen innebär inte att rådet tagit ställning till åsikter, slutsatser och resultat.

R55:1987

ISBN 91-540-4721-8

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Svenskt Tryck Stockholm 1987

INNEHÅLL

FÖRORD	5
1 UTGANGSPUNKTER FÖR PROJEKTET	7
1.1 Bakgrund och syfte	7
1.2 Problemprecisering ur olika perspektiv .	9
1.3 Genomförande - arbetssätt	10
1.4 Politiska och administrativa ramar . . .	13
1.5 Historisk tillbakablick	16
1.6 Bostadsförsörjning och planering	21
2 SÅ SER DET UT I KOPPARMORA	25
2.1 Översikt av situationen i Kopparmora . .	25
2.2 Utformning av byggnader och tomtytor . .	30
2.3 Vatten- och avloppsförsörjning	33
2.4 Boendekonomi	36
2.5 Sysselsättning	38
3 SOCIAL OMRÅDESBESKRIVNING AV KOPPARMORA	43
3.1 Social områdesbeskrivning	43
3.2 Bostadsområdet Kopparmora	46
3.3 Varför bosatte man sig i Kopparmora? . .	48
3.4 Hur lever man i Kopparmora?	54
3.5 Det sociala livet - förutsättningar för gemenskap	68
4 SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER	75
4.1 Sammanfattning	75
4.2 Kopparmora i ett regionalt perspektiv .	77
4.3 Kommunal planering	78
4.4 Levnadsvillkor i Kopparmora - sociala aspekter	81
EFTERSKRIFT Vad händer nu i Kopparmora?	83
BILAGA 1 Särtryck ur Värmdö tidning	85
BILAGA 2 Enkät till boende i Kopparmora . . .	87
BILAGA 3 Minnesanteckningar från möte med boende 1986-05-20	93
BILAGA 4 Kopparmoraprojektets förslag till åtgärder i Kopparmora	96
LITTERATUR	99

FÖRORD

Under drygt ett års tid har Kopparmoraprojektet bedrivits. Det har varit möjligt tack vare bidrag från Byggforskningsrådet och Värmdö kommun, som initierade projektet. Huvudsyftet har varit att finna åtgärder och metoder för att anpassa Kopparmora, som ursprungligen planerats för fritidsboende till de behov som uppstått vid permanentboende.

Det samarbete som utvecklats med projektets referensgrupp, tjänstemän i kommunen och de boende har betytt mycket för projektets framskridande. Det har också varit värdefullt för projektgruppen att en av oss haft tillgång till forskningskollegor i SAMU för hjälp med databearbetning och vetenskapliga råd och den andra varit knuten till kommunen och varit väl förtrogen med den kommunala organisationen och haft god personkännedom. Det har lett till att vi alltid nått rätt instans och fått hjälp av många tjänstemän, som ställt upp för att informera i bostadsområdet eller engagera sig på andra sätt. Vi hoppas att det konkret skall resultera i att Kopparmora uppmärksammas mer i kommunens verksamhetsplanering i framtiden.

Till de boende i Kopparmora vill vi rikta ett speciellt tack. De har visat sig angelägna om projektet och ställt upp på många sätt. Många har generöst delat med sig av sina förväntningar och erfarenheter av livet i Kopparmora. Det har varit stimulerande att få återföra de kunskaper och erfarenheter vi samlat in till de boende och se att vårt arbete haft betydelse för att förbättra livet i området.

Till dem, som känner sig besvikna och väntat på snabba förbättringar i Kopparmora vill vi påpeka att förändringar som berör kommunal verksamhet tar tid att genomföra, när de skall inordnas i budgetsammanhang. Invånarna kan själva påverka omfattningen av förändringar genom organiserat samarbete och själva visa på olika lösningar av problem. I detta sammanhang är det viktigt att hålla kontakt med kommunens tjänstemän och politiker. Det är vår förhoppning att projektet skall vara till nytta i detta sammanhang.

Värmdö i oktober 1986

Jan Nyström

Bodil Eriksson

Fotografier i rapporten är tagna av Jan Nyström.

1 UTGANGSPUNKTER FÖR PROJEKTET

1.1 Bakgrund och syfte

Kopparmora är idag en av Värmdö kommuns större tätorter med 640 invånare. Området är beläget på mellersta Värmdölandet, ca 35 km till Stockholms innerstad. Genom att området planerats för fritidsboende saknas kommersiell och offentlig service helt. Gemensamt vatten och avlopp uppfyller i stort sett permanentstandard medan vägarna endast är grusade och vägbelysning saknas. Kommunen har tidigare försökt att förhindra permanentbosättning genom begränsning av tillåten byggnadsyta.

Upprinnelsen till intresset för Kopparmora står att finna några år tillbaka i tiden. I samband med arbetet på Värmdös bostadsförsörjningsprogram 1982 sammanställde kommunkansliet områdesbeskrivningar för ett 20-tal bostadsområden i kommunen, däribland Kopparmora. Beskrivningarna bestod av statistiskt faktaunderlag om befolkningssammansättning, bostäder, sysselsättning och arbetsresor. Också personligt färgade skildringar från personal inom den sociala omsorgen tillfogades.

Inställningen till Kopparmora bland personal på socialförvaltningen var starkt negativ. Om de yngre skolbarnen används uttryck som "En grupp i riskzonen eftersom de lämnas utan både föräldrarnas och samhällets tillsyn". Familjernas situation beskrevs på följande sätt: "De flesta har en jobbig vardag p g a långa resor och en mycket ansträngd ekonomi" (Kommunkansliet 1983).

En del av de boende reagerade på beskrivningarna och ansåg dem felaktiga. Många trivdes trots brister i sitt bostadsområde. Ungdomar på högstadiet som skrivit uppsats om sitt bostadsområde talar om lagom stora hus och om att de gillar att bo som de gör.

Områdesbeskrivningarna väckte uppmärksamhet också bland politiker i kommunen. För många var det en nyhet att Kopparmora var ett av de till folkmängden större samhällena i kommunen och att det förekom omfattande problem. Få politiker hade någonsin besökt Kopparmora. Diskussionen rörde till en början kommunens skyldigheter att ingripa i ett område som planerats för fritidsboende. Kommunens ansvar i fritidshusområden blev en knäckfråga på grund av de ekonomiska konsekvenser som befarades till följd av ökade åtaganden.

Situationen i Kopparmora uppfattades som sådan att åtgärder måste vidtas för att underlätta anpassning av området till permanent boende. Det finns inga förutsättningar att tro att en övergång till fritidsboende är möjlig. Utgångspunkten för Värmdö kommun är att man ej anser sig kunna göra sådana investeringar, som ger bostadsområden ursprungligen planerade som fritidsområden helt likvärdig standard med dem som från början planerats som permanentområden. Invånarna som flyttat till Kopparmora och liknande områden förutsätts också vara medvetna om detta.

För att få en systematisk bedömning av problem och behov i Kopparmora och bedöma möjliga åtgärder och i vilken utsträckning behoven kan tillgodoses i samarbete med boende och markägare föreslogs en utredning rörande Kopparmora.

Kommunkansliet utarbetade under hösten 1984 en projektbeskrivning och inbjöd också markägaren HSB att delta. Resultatet blev en ansökan till Byggforskningsrådet om medel för att finansiera anställande av en forskare på halvtid under ett år för projektet. Samtidigt lovade kommunen och HSB att bidra med resurser.

Byggforskningsrådet beslutade under våren 1985 att anslå 90.000 kr till projektet under förutsättning att kommunen och HSB vardera satsade 50.000. Kommunen anslog senare 25.000 ytterligare för omkostnader. Totalt fick Kopparmoraprojektet därigenom en budget på 215.000 kr. Projektet avsågs starta i juli 1985 och vara slutfört ett år senare.

Huvudsyftet med projektet är att visa hur Kopparmora kan anpassas till behov som uppstår vid permanentboende. Åtgärdsförslag bör både omfatta förändringar av den fysiska miljön och andra verksamheter som ökar trivsel och gemenskap.

För att uppnå detta syfte genomförs en områdesbeskrivning av Kopparmora. Kunskaper om problem och behov som de boende har samt vilka åtgärder som kan vidtas är ett viktigt underlag i den kommunala planeringen för att man från politiskt håll ska kunna prioritera och styra de kommunala resurserna.

Mer generella syften med projektet är att utveckla metoder för att genomföra områdesundersökningar och utveckla strategier för att anpassa fritidshusområden till permanentområden, där utbyggnad av gemenskaps- och serviceanläggningar avpassas till den nya funktionen som permanentområde utifrån områdets specifika behov. En viktig utgångspunkt är att de boendes direkta medverkan i planering och genomförande kan bidra till att kostnaderna hålls nere och hög grad av gemensamt ansvar uppnås.

Själva genomförandet av arbetet har också en viktig funktion för de boende, där de får möjligheter att formulera sin syn på bostadsområdet, delta i olika möten och verksamheter samt få en representativ bild av sitt bostadsområde. Målet för områdesbeskrivningen är:

1. Att samla in kunskaper om människors levnadsvillkor ur ekonomiska, tekniska och sociala aspekter
2. Att utifrån en analys av förhållanden i området skapa underlag för planering och ge konkreta åtgärdsförslag till kommunens politiker
3. Att informera kommunaltjänstemän och politiker om situationen
4. Att understödja de boendes egna initiativ till vidare utveckling av aktiviteter och intressegrupper i området.

Problemställningarna kan sammanfattas:

- Hur ser de problem och behov ut som de boende i Kopparmora har?
- Vilka är de åtgärder som kan vidtas i samarbete med de boende för att förbättra standarden i området?
- Vilka metoder kan utvecklas för att anpassa fritidsområden till permanentstandard och på vilket sätt kan man ingripa i de processer som pågår för att förstärka utvecklingen i en viss riktning?

1.2 Problemprecisering ur olika perspektiv

Vilka är problemen i Kopparmora och vilka åtgärder är möjliga för att lösa dem? Genom att betrakta Kopparmora utifrån olika perspektiv kan vi artikulera problem på olika nivåer och därigenom precisera frågeställningarna.

Regionalt perspektiv

Flyttningarna till fritidsområden är en del av en utvecklingstrend i storstadsregionerna. Den innebär att stadsbefolkningen flyttar längre ut från stadskärnan, men behåller länkar till arbetsplatser och serviceinrättningar inne i stan. Ur ett regionalt perspektiv finns intressen att styra flyttströmmarna inom länet utifrån en övergripande planering som tar hänsyn till bostadsbehov, naturvårdsintressen, kulturvård, friluftsintressen samt utbyggnad av vägnät, allmänna kommunikationer, sjukvård osv. Dessa intressen på den regionala nivån kan i vissa lägen komma i motsättning till kommunens eller individers intresse för bosättning. Kopparmora är endast en mycket liten del av Storstockholms bostadsbestånd och kan i detta perspektiv betraktas som en på länsnivå oförutsedd omflyttning inom regionen, som leder till krav på service från regionala organ. Genom att se Kopparmora som ett exempel på "ex-urbanisering" (Se Nyström 84) och kartlägga de boendes flyttningsbakgrund kan man se olika flyttningsmönster i regionen som ett led i utvecklingen av regionala planeringsinstrument.

Kommunalt perspektiv

Även ur det kommunala perspektivet är svårigheten att kunna bedriva långsiktig planering ett grundläggande problem. Som framgått av inledningen skulle Kopparmora enligt den kommunala planeringen enbart förbehållas fritidsboende. Idag är det en av de större permanentbebodda tätorterna i kommunen. Att planerade fritidsområden blir permanent bebodda innebär svårigheter för kommunen att göra långsiktiga prognoser över befolkningsutvecklingen. Det försvårar planeringen av kommunal service både på kort och lång sikt. En del av den kommunala servicen är reglerad genom lagstiftning och är obligatoriskt bindande såsom tillhandahållande av skolplatser, skolskjutsar, socialbidrag. I vatten- och avloppsfrågor är lagstiftningen villkorlig och kommunen kan åläggas att ingripa av statliga myndigheter i vissa situationer. Andra åtgärder beslutar kommunen suveränt över som barntillsyn,

fritidsaktiviteter och bostadsbyggande.

De politiska partierna artikulerar sin syn på kommunal service och lösningar på kommunala problem i övergripande beslut. Dessa blir vägledande för tjänstemännens agerande. För det politiska beslutsfattandet krävs kunskaper om kommuninvånarna och deras situation. När man från kommunalpolitiskt håll betraktar Kopparmora som ett permanent bostadsområde med rätt till en viss servicenivå saknas ett kunskapsunderlag, som visar vilka problem, behov och resurser som finns i området. Ur ett kommunalpolitiskt perspektiv finns ett uttalat intresse att finna en "mini-servicenivå", som kan öka den sociala servicen i bostadsområdet med hjälp av invånarnas eget ansvarstagande för en del av servicen och med kommunen som stöd.

Bostadsområdets perspektiv

Den kommunalpolitiska synen på Kopparmora kan i viss utsträckning stå i motsättning till de boendes intressen. I Kopparmora har det bl a artikulerats som krav från boende på minskade byggnadsrestriktioner, statlig belåning vid utbyggnad och liknande, men också som krav på förbättrad service, bl a genom förbättrade skolskjutsar in i området.

För att kunna få en bild av bostadsområdet Kopparmora och vilka behov och resurser som finns, måste man se vilka de boende är och hur deras levnadsvillkor ser ut. Det är skillnader i förväntningar och behov mellan permanentboende och fritidsboende. Kopparmora har redan från början blivit ett i huvudsak permanent bostadsområde. Det kan också finnas skilda förväntningar och behov mellan andra grupper som barnfamiljer, barnlösa, äldre och yngre. I denna undersökning blir det viktigt att identifiera viktiga grupper i bostadsområdet och analysera deras roll i bostadsområdets sociala liv.

1.3 Genomförande - arbetssätt

Kopparmoraprojektet har bedrivits av Värmdö kommun och HSB med ekonomiskt stöd från Byggforskningsrådet. HSB har huvudsakligen deltagit i projektet som observatör. Projektgruppen omfattade planeringssekreterare Jan Nyström från Värmdö kommun, sociolog Bodil Eriksson från Samhällsvetenskapliga utredningsgruppen i Uppsala samt Socialhögskolan i Stockholm och arkitekt Göran Ekenbark från HSB. Till projektgruppen har en referensgrupp varit knuten bestående av Rolf Westerland, Länsbostadsnämnden, Göran Särnholm, Ulvsjö ekonomiska förening samt Arne Modig, Stockholms universitet. Adjungerade till referensgruppen har varit Stefan Stenberg, Norrtälje kommun samt Gunnar Eriksson, Kommunförbundet. Den sistnämnde har dock inte haft tillfälle att delta. Referensgruppen har under året träffats fyra gånger för att diskutera projektets uppläggning och genomförande.

Arbetsdelningen inom projektet har skett utifrån deltagarnas specifika kompetens.

Jan Nyström har som projektledare ansvarat för samordning av

projektets delar. Det omfattar organisering av samarbete med kommunala förvaltningar, informationsverksamhet till tjänstemän och politiker i kommunen, sammankoppling av kommunala organ och representanter för boende i Kopparmora. I projektledaruppdraget ingick administrativa åtaganden, ekonomiskt ansvar för projektet samt sammankallande av referensgruppen. Med utgångspunkt i bostadsförsörjningsprogrammet har han vidare genomfört analys av bostadsplanering (kap. 1.6), statistikbearbetningar, sammanställningar rörande ekonomi, vatten och avlopp (kap. 2) samt gjort en historik över Kopparmoras tillkomst (kap. 1.5).

Bodil Eriksson har ansvarat för den sociala områdesbeskrivningen (kap. 3). I denna ingår datainsamling, bearbetning och analys. Datainsamlingen består av intervjuer och samtal med kommunala tjänstemän samt boende i Kopparmora. En totalundersökning i form av en enkät ingår. Som en del i genomförandet av den sociala områdesbeskrivningen har också information ställts till de boende, både skriftliga sammanställningar samt muntliga. Hon har också deltagit i de informationsmöten i olika kommunala organ, som genomförts.

Övriga delar av verksamhetsrapporten (kapitel 1.1-1.4 samt kapitel 4) har författats av Bodil Eriksson och Jan Nyström gemensamt.

Innan projektet officiellt hade tagit sin början tog vi kontakt med samfällighetsföreningen i Södra Kopparmora och ordnade ett möte med styrelsen. Samfällighetsföreningen är bostadsområdets förvaltande organ för vatten, avlopp, vägar och allmänna platser. För den verksamheten tar de ut avgifter av fastighetsägarna i området. Vad samfälligheten får syssla med fastställs i en anläggningsförrättning som lantmätare utför på Länsstyrelsens uppdrag. Det är inte tillåtet för samfälligheten i Kopparmora att bygga eller administrera lokaler eller annat som ligger utanför kompetensen enligt förrättningsbeslutet. Därtill fordras en ny anläggningsförrättning. Detta var det första problem vi stötte på när vi skulle diskutera hur man skulle kunna lösa behovet av samlingslokaler i Kopparmora. Samfälligheten hade inte mandat att ta upp lokalfrågor.

Under det första mötet med samfälligheten presenterade projektgruppen planerna på projektet och diskuterade samarbetsformer och inriktning. Styrelsen, som representerades av ordföranden Åke Elfving samt Henry Ehrnstedt, Tommy Jönsson och Karl-Erik Sundqvist, kunde ge en första bild av vilka problem som skulle möta oss men också om Kopparmoras positiva sidor.

Det andra steget i förberedelserna blev att inbjuda till ett informationsmöte om Kopparmoraprojektet. En försommarskväll i slutet av maj samlades 110 Kopparmorabor i biografsalongen i Gustavsbergs Folkets hus för en presentation. Representanter för kommunen, lantmäteriet, HSB, Södra Kopparmora samfällighetsförening och Kopparmoraprojektet stod för informationen.

Dåvarande kommunalrådet Göran Lundgren deklarerade att kommunen var beredd att tillstyrka statliga lån för om- och tillbyggnad av husen i Kopparmora under förutsättning att de

formella villkoren uppfylldes. Det blev det första resultatet av projektets verksamhet - det blev möjligt att få statliga lån i samband med om- och tillbyggnader av hus. Även om detta var fördelaktigt för dem som hade planer på att bygga ut - men ännu inte genomfört det, blev många boende besvikna över att statliga lån inte kunde ges retroaktivt. HSB:s företrädare Göran Ekenbark sade sig vara beredd att undersöka om HSB skulle kunna hjälpa till med omplacering av befintliga lån.

Med anledning av vattenbrist i Kopparmora ställde Göran Lundgren i utsikt att kommunen kunde medverka till en anslutning av kommunalt vatten efter en teknisk utredning av förutsättningarna. Göran Lundgren påminde också om - utan att göra någon utfästelse - det faktum att socialnämnden redan lagt förslag att bygga ett småhusdaghem i Kopparmora. HSB kunde direkt meddela att man ställde en tomt till förfogande utan kostnad om en barnstuga blev aktuell.

Trots att vi inför informationsmötet pratat om risken med alltför höga förväntningar inför vad projektet skulle kunna uträtta, var det många som lämnade mötet besvikna över att inte kunna få klara besked från kommunen och HSB vad man var beredda att ställa upp med. Genom att gå ut med informationsblad med antydningar om att något skulle kunna hända i Kopparmora hade vi väckt förhoppningar om snabba förbättringar.

För att kunna genomföra intentionerna med projektet - som ju ställer i utsikt vissa förändringar för de boende - krävdes att vi snabbt etablerade kontakter med boende i Kopparmora. Syftet med att placera en husvagn i bostadsområdet som skulle hållas öppen för allmänhetens besök var att få en översiktlig bild av hur området fungerar genom direkta kontakter med de boende. Tanken var också att arrangera träffar med olika teman i husvagnen för att informera i olika frågor samt initiera förändringar. Husvagnen kunde fungera som replipunkt vid Bodils intervjuer i Kopparmora. Vi kunde använda husvagnen för bokutlåningsverksamhet.

En husvagn med åtta sittplatser fördelade i två grupper ställdes upp på besöksparkeringen vid korsningen Trossvägen-Knopvägen i början av september. Försöket med husvagn pågick i två månader med öppethållande två eftermiddagar och kvällar i veckan. Under de sammanlagt 16 kvällar som vi höll öppet kom i genomsnitt 4-5 vuxna och 6-8 barn varje gång. Antalet besökare var fler de kvällar vi ordnade något program.

Bokutlåning blev en sammanhållande länk under husvagnsförsöket och får betecknas som mycket lyckad. Hemmestabiblioteket tillhandahöll boklådor med barnböcker som i stort sett lånades ut redan första kvällen. Bokförrådet fylldes senare på med fler barnböcker och några böcker som riktade sig mer till vuxna och ungdomar.

Fyra temakvällar ordnades under hösten. De två första tog upp boendeekonomi. Representanter för banker i Värmdö redogjorde för sin verksamhet och svarade på frågor om boendeekonomi.

Den tredje temakvällen ägnades åt ämnet kultur och fritid.

Tjänstemän från kommunens kultur- och fritidsförvaltningar fick tillfälle att prata med de boende om aktiviteter i Kopparmora.

Inför arbetet med att omarbete byggnadsplanen för Kopparmora inbjöds Göran Ekenbark från HSB och Bengt Gustavsson från kommunens stadsarkitektkontor till husvagnen. De gav råd för utformning av tillbyggnader samt tog del av synpunkter på förbättringar i området.

Temakvällarna accentuerade värdet av att ansvariga tjänstemän och politiker själva besöker bostadsområden och diskuterar med folk på platsen. Det ökar förståelsen för människors situation samtidigt som "kommunen" blir en person att prata med för de boende, någon som man kan återkomma till med problem. Konkreta resultat av verksamheten i husvagnen blev ett erbjudande från en bank att ta över bostadslån till lägre ränta. Kulturnämnden gav ekonomiskt bidrag till musikverksamhet och en teaterföreställning. En rad kontakter etablerades och kännedomen om läget i Kopparmora ökade.

Samtidigt med träffarna i husvagnen pågick kontakter med olika förvaltningar i kommunen för att informera om arbetet och delge dem våra erfarenheter. För att fördjupa kunskaperna om situationen i Kopparmora gjorde Bodil intervjuer i området. Det var också ett led i förberedelserna inför en boendeenkät.

Arbetet med boendeenkäten dominerade Kopparmoraprojektet under vintermånaderna. Ett frågeformulär på sex sidor distribuerades till alla hushåll. Enkätsvaren har sedan utgjort en grund för en social områdesbeskrivning om förutsättningarna för att bo i Kopparmora, vilka brister och fördelar som de boende upplever i sitt bostadsområde.

Ett informationsmöte för de boende hölls under våren för att presentera resultaten av enkäten. Kontakter med styrelsen i samfälligheten i Kopparmora har skett kontinuerligt under året. Träffar har också arrangerats för att diskutera vatten- och avloppsfrågor (se 2.3).

Utifrån de kunskaper som projektet i Kopparmora ger, har vi utarbetat åtgärdsförslag till kommunen. Dessa förslag samt en diskussion om metoder för att öka standarden i olika avseenden i områden som övergår från fritidsboende till permanentboende tas upp i det avslutande kapitlet.

Innan vi kommer dit skall vi fördjupa oss i beskrivning av Kopparmora från statistiska, tekniska utgångspunkter och se hur en social områdesbeskrivning kan ge en analys av bostadsområdet.

1.4 Politiska och administrativa ramar

Som enskild kommuninvånare möter man kommunen i olika skepnader beroende på vilket ärende man har. Söker man akut ekonomiskt stöd vänder man sig till socialkontoret, gäller det bostadsbidrag eller statligt bostadslån vänder man sig till

förmedlingsorganet, gäller det ekonomiskt bidrag till föreningar vänder man sig till fritidskontoret. Miljö- och hälsoskyddskontoret har hand om kontroll och tillståndsgivning inom en sektor, byggnadsnämnden inom en annan. Listan kan göras lång och visar att den kommunala förvaltningen är sektoriserad och de olika sektorerna är specialiserade och har avgränsade arbetsområden. Inom dessa utgör de både myndighet och serviceorgan. Denna specialisering leder bl a till att kunskaper om ett bostadsområde och dess invånare, som finns inom en sektor av den kommunala förvaltningen inte automatiskt kommer de övriga delarna av organisationen tillgodo.

Den övergripande ledningen över de kommunala besluten har kommunfullmäktige, som består av politiker tillsatta i allmänna val. Inom sig utser de en kommunstyrelse som kommunens främsta verkställande instans. Till kommunstyrelsens förfogande finns kommunkansliet som utgör sekretariat och bereder ärenden inför kommunstyrelsen. Kommunkansliet har i små kommuner som Värmdö ofta en central roll för samordning av planering. I Värmdö har kommunkansliet handlagt bostadsförsörjningsfrågor som är direkt avgörande för kommunens utveckling. Även långsiktig strategisk planering har knutits till kommunkansliet. De övriga förvaltningarna har bevakat sektorsintressen i första hand, vilket givit kommunkansliet en nyckelroll för samordning av olika verksamhetsområden.

Bakgrunden till Kopparmoraprojektet är de områdesbeskrivningar för bostadsområden i Värmdö, som man utarbetat på kommunkansliet. Utifrån dessa uppmärksammades situationen i Kopparmora och kommunkansliet initierade projektet, då problemen i området berörde mer än en förvaltning, bland andra socialförvaltningen och byggnadsnämnden. Genom att låta projektet bli övergripande och spänna över flera förvaltningars område möjliggörs kommunala insatser från ett helhetsperspektiv. Kommunkansliet får en samordningsfunktion över förvaltningsgränserna, en uppgift som ibland sköts av andra förvaltningar i större kommuner.

Kommunens utgångspunkter för planering av bostadsområden är invånarnas behov av service som kommunen skall tillhandahålla. Behov av barnomsorg, skolplatser, äldreomsorg och individuella hjälpinsatser varierar med befolkningssammansättningen och styrs dels av lagstiftning och dels av lokala normer och direktiv som kommunalpolitikerna beslutat om. Kommunalt beslutade planer reglerar markens användning och byggnadernas utformning. Utöver enskilda bestämmelser tillkommer också den kommunala likställighetsprincipen som innebär att alla kommuninvånare skall behandlas lika, oavsett var de bor.

De kommunala tjänstemännen skall förutom att bereda ärenden inför politiker även se till att lagar och direktiv efterföljs i kommunen. Den enskilde tjänstemannen i kommunen måste följa de regler som beslutats på politisk nivå för t ex byggnadslovsgivning vid behandling av enskilda ärenden. Invånare som är missnöjda med beslut kan överklaga eller begära dispens. Omprövning av generella regler kräver oftast beslut i kommunfullmäktige. I kommunens myndighets-

utövning och servicefunktion är utrymmet begränsat för individuella hänsynstaganden och det är inte ovanligt att konflikter uppstår mellan kommunförvaltning och invånare av den anledningen.

Kommunens riktlinjer för den fysiska planeringen dokumenteras i en kommunöversikt, i områdesplaner och detaljplaner. Kommunöversikten omfattar hela kommunen medan områdesplaner och detaljplaner endast finns för viktigare bebyggelseområden. Där detaljplan saknas gäller s k utomplanbestämmelser. Kommunen anser det nödvändigt att styra bebyggelseutvecklingen. Riktlinjer finns för byggnadernas utformning, storlek och standard.

Kommuninvånarnas möjlighet till inflytande över den fysiska planeringen av ett bostadsområde är att påverka sina politiska företrädare, om man inte tillhör den snäva grupp sakägare som tillfrågas i planärenden. Sakägarbegreppet kommer att utvidgas med nya Plan- och bygglagen som träder i kraft 1987 vilket, åtminstone på papperet, ger större möjligheter att påverka planeringen. Den praktiska handläggningen av en byggnadslovsansökan som inges till byggnadsnämnden går till så att en tjänsteman, vanligtvis en granskningsingenjör, behandlar ärendet och föreslår avslag eller tillstyrkan när ärendet tas upp i byggnadsnämnden för beslut. Granskningsingenjören utgår från planbestämmelserna. Gäller byggnadslovsansökan utbyggnad av ett bostadshus och utbyggnaden ligger inom ramen för planbestämmelserna tillstyrks ärendet. I annat fall föreslår granskningsingenjören i allmänhet avslag på ansökan. Undantag kan dock göras om den sökande kan hänvisa till "särskilda skäl". Utan att gå in på i detalj vad dessa "särskilda skäl" innebär kan man konstatera att det finns möjligheter att få dispens från gällande planbestämmelser.

Bristande följsamhet mellan planer och beslut i byggnadslovsfrågor är en anledning till brist på förtroende för kommunens agerande i Kopparmora som många boende gett uttryck för.

I Södra Kopparmora anger planbestämmelserna en begränsning av byggnadsytan till 60 m² för huvudbyggnad och 40 m² för sidobyggnad. Politikerna i byggnadsnämnden har dock lämnat ett mycket stort antal dispenser från planbestämmelserna. Genom att dispenser lämnats i stor omfattning har planbestämmelserna förlorat sin relevans som beslutsunderlag. Det ställer tjänstemännen inför ett dilemma: formellt sett gäller fortfarande planbestämmelserna samtidigt som de beslutande politikerna skapar en annan praxis. Det uppstår lätt en förtroendeklyfta mellan tjänstemän och politiker i en sådan situation, vilket i sista hand drabbar byggnadslovsökande.

Ett vanligt sätt för invånare i ett bostadsområde att hävda sina intressen i konkreta sakfrågor är att vända sig till kommunen med önskemål om åtgärder. Detta kan ske enskilt, genom spontant uppkomna intressegrupper eller i mer organiserad form genom hyresgästförening, villaägarförening och i Kopparmoras fall - samfällighetsföreningen.

Frågan är då vilken del av den kommunala organisationen som är rätt instans. För den som inte är insatt i den kommunala organisationens uppbyggnad är det inte lätt att veta vilken förvaltning eller nämnd man skall uppsöka, om det är en tjänsteman eller politiker man skall tala med. Förvaltningsorganisationen är i första hand utformad för att kommunen skall kunna fullgöra de uppgifter som lagts på kommunen av regering och riksdag samt för att förvalta de resurser som kommunen förfogar över. Organisationsformerna kan därför utgöra ett hinder för ett naturligt informationsutbyte mellan allmänhet, tjänstemän och politiker.

Förändringar som rör service, vatten och avlopp, byggnadsrätter eller planering och som på något avgörande sätt kan förändra situationen i Kopparmora är politiska och kräver beslut i politiska nämnder för att kunna genomföras. I praktiken krävs de ledande politikernas, d v s kommunalråden, samtycke för insatser som berör den fysiska strukturen i bostadsområdet eftersom de också är ordförande i nämnder. Kommunalråden, som är tre till antalet i Värmdö, har möjligheter att ta initiativ till beslut inom de sakområden vi berör. De har också befogenhet att förhandla direkt med de boende.

Kopparmoraprojektet inleddes 1985 med socialdemokratiska politiker i ledningen för kommunen. Vid kommunvalet 1985 tog de borgerliga partierna över makten. Socialdemokraternas Göran Lundgren ersattes av moderaternas Margareta Nachmanson som kommunalråd och ordförande i kommunstyrelsen. Vad innebär maktskiftet för de boende i Kopparmora och för Kopparmoraprojektet?

Situationen i Kopparmora har tvingat fram omprövningar av tidigare politiska ställningstaganden. Speciellt för socialdemokraterna har omställningen till att acceptera permanentboende varit smärtsam, eftersom man 1975 begränsade byggrätterna för att förhindra permanentbosättning. När en definitiv omprövning skett av tidigare beslut borde dock detta inte utgöra något hinder, utan en mer förutsättningslös diskussion kunna föras utifrån dagens situation i Kopparmora där många upplever brister i bostadsområdet.

De borgerliga partierna med moderaterna i spetsen, har inte deltagit i uppläggningsprojektet, men har inte heller tagit avstånd från syftet med detsamma, vilket kan tas till intäkt för att de ställer upp på intentionerna i stort. Det har således inte framkommit några större skiljaktliga meningar mellan partierna i Värmdö i synen på Kopparmora under projekttidens gång.

1.5 Historisk tillbakablick

Utarbetande av byggnadsplan

Det tog elva år att klargöra planförhållandena i Kopparmora från det att HSB förvärvade marken fram till 1973 då byggnadsplanen slutligen fastställdes av länsstyrelsen. Eftersom den långa utredningstiden innehåller en omfattande dokumentation med synpunkter från såväl kommun, planför-

fattare och länsmyndigheter har vi valt att ge en utförlig beskrivning av orsakerna till den utdragna planprocessen.

I samband med markförvärvet som även omfattade norra Kopparmora meddelade länsarkitekten och lantbruksnämnden att de inte hade något att erinra mot att området bebyggdes med fritidshus. Någon "annan användning för bebyggelse inom dessa yttre partier av Värmdön är för närvarande icke att räkna med". (Byggnadsnämndens arkiv 1973, 1975).

HSB lade snabbt fram en dispositionsplan för ca 820 tomtenheter och ett förslag till byggnadsplan för Norra Kopparmora. Byggnadsplanen antogs och blev snabbt förverkligad. Under mitten av 60-talet byggdes flertalet av de 221 små fritidshus som idag finns i området (Kommunkansliet 1982). Ett förslag till byggnadsplan för Södra Kopparmora lades fram 1965 men passerade inte lika lättvindigt. Det nya förslaget innehöll betydligt fler fritidshustomter - 564 stycken.

På grund av oklarheter med vägsystemet omarbetades planförslaget i flera omgångar. Vid ett sammanträde på länsarkitektkontoret 1967 framförde stadsarkitekten i Värmdö (före kommunsammanslagningen mellan Värmdö, Djurö och Gustavsberg) att exploateringen måste minskas ned. Byggnadsplaneförslaget hölls utställt under 1968. Hälsovårdsnämnden hävdade att en fullständig VA-utredning måste genomföras. Under slutet av året antog kommunalnämnden planförslaget med undantag av en del som VA-utredning saknades för.

När länsarkitekten 1969 tog hand om ärendet för fastställelseprövning konstaterade han att planföresättningarna gradvis ändrats. Man började för första gången tala om problem i samband med en okontrollerad permanentbosättning i fritidshus, och de befolkningsprognoser som tagits fram i samband med länsöversiktsplan 66. Där hade man ansett att ytterligare fritidsbebyggelse i princip borde undvikas inom "Storstockholms närområde" som definierades till områden inom en timmes bilreseavstånd. Den dåliga trafikstandarden inom östra sektorn var ytterligare ett skäl till att bebyggelse inte borde komma till stånd. Ett tredje avgörande skäl för att länsarkitekten avstyrkte planförslaget var den begränsade vattentillgången och svårigheter med VA-frågan överhuvudtaget. Länsarkitekten förordade också en begränsning av byggnadsytan med hänsyn till risk för permanentning.

När ärendet återsändes till kommunen instämde byggnadsnämnden i länsarkitektens yttrande. Man uttalade också att man inte motsatte sig att området användes för permanentbebyggelse. Planering av permanentbebyggelse måste dock ligga långt fram i tiden. Kommunalnämnden instämde i byggnadsnämndens yttrande och tillade att man helst såg att fastigheten Kopparmora 2:1 reserverades för permanentbebyggelse.

HSB yrkade på att få hela sitt planförslag fastställt. Byggnadsnämnden tillstyrkte under förutsättning att planbestämmelserna ändrades till 60 kvm för huvudbyggnad och 30 + 30 kvm för uthus. Ursprungligen angavs 120 kvm byggnadsyta per tomtplats med möjlighet att inreda källare och vind. Handlingarna återgick till länsarkitekten 1970.

Länsarkitekten avstyrkte åter en gång planförslaget efter-

som inget väsentligt ändrats. Han förordade en betydande begränsning av bebyggelsens omfattning och begränsning av byggnadsytan.

Länsstyrelsen överlämnade ärendet till regionplanekontoret 1970. Regionplanekontoret motsatte sig mycket starkt förslaget förverkligande eftersom den stod i strid mot principerna för regionplanearbetet.

HSB agerade då med en skrivelse direkt till landstingsrådet Sven Johansson. Man redogjorde för händelseförloppet och hävdade att länsstyrelsen i princip godkänt en exploatering genom det meddelade förvärvstillståndet 1961. I skrivelser till landstinget utvecklade HSB skälen för exploatering. Man hänvisade bl a till sysselsättningseffekter för att få genomföra projektet.

Landstingets förvaltningsutskott beslutade 1971 att tillstyrka byggnadsplanen i enlighet med den föreslagna begränsningen av byggnadsrätt som Värmdö kommunalnämnd föreslagit. 1973 fastställde slutligen länsstyrelsen byggnadsplanen med en begränsning till 229 fritidshustomter.

Begränsningen av antalet fritidshus ledde till att HSB fick ekonomiska svårigheter att genomföra projektet. Man ansåg att en snabb försäljning var nödvändig. En finansiering med 40-åriga bottenlån och med låga kontantinsatser kunde ordnas men då krävdes en högre standard än normalt för fritidshus. HSB tog fram sex speciella typhus för området. Fem av dessa godkändes av byggnadsnämnden för uppförande. Köpare till tomter förband sig att samtidigt uppföra något av typhusen. Hustyperna gav möjlighet att inreda vind och i ett fall också suterängplan.

Efter att planen fastställts beslutades om ett gemensamt avloppsreningsverk för Kopparmora, Ängsvik och Södernäs. HSB stod för kostnaderna inom området samt överföringsledningar till Ängsvik. Kommunen och OK är med och delar på kostnaderna för reningsverket. Den beslutade utbyggnaden gav en högre VA-standard än vad tidigare exploateringsavtal angav. Under 1975 - efter kommunsammanslagningen mellan Djurö, Gustavsberg och Värmdö - väckte byggnadsnämnden (nu med ny politisk majoritet) frågan om ändring i byggnadsplanen. Man ville förbjuda inredning av vind och källare för att hindra permanentbosättning. Ett generellt byggnadsförbud infördes med möjlighet att bygga 60 + 40 kvm. HSB menade att byggnadsnämndens handlande var att betrakta som maktmissbruk.

Översikt av planeringsprocessen i Södra Kopparmora

1962	HSB förvärvar marken
1965	HSB:s förslag till byggnadsplan
1969	Fastställelseprövning i länsstyrelsen
1970	Regionplanekontoret tar över ärendet
1971	Landstinget tillstyrker byggnadsplanen
1973	Länsstyrelsen fastställer byggnadsplanen 60 + 30 + 30 m ² byggnadsyta
1975	Planändring, 60 + 40 m ² byggnadsyta
1975-80	Bebyggelsen uppförs

Ändrade förutsättningar för fritidsbebyggelse

Under den långa handläggningstiden har myndigheterna på länsnivå och kommunnivå uppenbarligen ändrat uppfattning om synen på fritidshus i regionen. Man har tagit intryck av länsöversikt och regionplaner som intagit en mer restriktiv hållning i det här avseendet.

En varaktig konflikt uppstod mellan HSB och kommunen när kommunen beslutade om begränsning av byggrätterna i Kopparmora. Kommunen ansåg att HSB vilselett husköparna med marknadsföring av "fritidshus möjliga för permanentboende". HSB har inte givits möjligheter att bygga ytterligare bostäder i kommunen sedan dess.

HSB:s markköp i början av 60-talet skedde under en period när fritidshusmarknaden expanderade kraftigt. Andra företag gjorde liknande markköp för att bygga fritidshus. Wallenbergägda AB Stockholm-Saltsjön är fortfarande en dominerande markägare som står bakom utbyggnaden av Skeppsdalesström, Klacknäset och Långvik i Värmdö. De problem som uppstod för byggmarknaden i början av 70-talet i samband med minskat bostadsbyggande och oljekris tvingade många företag att banta ner sin produktionsapparat. Arbetstillfällena bl a på HSB-ägda Borohus hamnade i riskzonen. Det blev viktigt att genomföra planerna. Förmånliga lån och offensiv marknadsföring var de medel HSB använde för att slutföra försäljningen av tomter i Kopparmora.

Anledning till att kommunen inte ville acceptera permanentboende i Kopparmora torde bero på att man var rädd för ökade krav på service från invånarnas sida och därigenom belastningar på den kommunala ekonomin. Ett uttalande från byggnadsnämnden 1969 i Värmdö angående en byggnadsplan i Skeppsdalesström är belysande: "Att området icke planlades för helårsbebyggelse har sin grund i att kommunen bedömde anläggningkostnaderna för VA inom detta område alltför kostnadskrävande". (Byggnadsnämndens arkiv 1969). Varken byggnadsnämnden eller kommunalnämnden hade 1969 något principiellt att invända mot att Kopparmora användes för permanentbebyggelse vilket framgår av tidigare referat. Efter kommunsammanläggningen 1974 hade den nya socialdemokratiska majoriteten uppenbarligen uppfattningen att Kopparmora skulle förbehållas fritidsboende. Därav beslutet att begränsa byggrätterna till enplansbostäder med 60+40 m² byggnadsyta.

Kommunpolitikerna insåg tidigt att Kopparmora skulle kunna befolkas permanent istället för att bli fritidsområde som byggnadsplanen angav. Begränsning av byggnadsyta samt förbud att inreda källare och vind var det medel byggnadsnämnden tog till för att begränsa permanentningen. Med facit i hand kan vi konstatera att det var en tämligen meningslös åtgärd, när 90 % av husen idag är permanentbostäder trots begränsningarna. Konsekvenserna blev istället en omfattande trångboddhet eftersom många barnfamiljer flyttade in. Enligt Folk- och bostadsräkningen 1980 var 7,7 % av hushållen trångbodda i den första utbyggnadsetappen i Kopparmora när inredning av vind och källare tilläts. När denna möjlighet togs bort ökade trångboddheten till 26,6 % av befolkningen i senare utbyggnadsetapper. Boendeytan är dock troligen under-

skattad med det mätsätt som tillämpas i FoB 80. Att begränsningen av byggnadsytan orsakat en omfattande trångboddhet är dock helt klart.

De boende och planprocessen

De som kommit i kläm i denna långvariga process med ständigt ändrade förutsättningar är köparna av tomter och hus. Vid köpet blev man lovade fritidsanläggningar och affär i området av HSB. Kommunens beslut att minska ner bygrätterna togs som förevändning att inte fullfölja dessa planer. Efter att huvuddelen av bostäderna blivit klara skedde sedan en uppmjukning i kommunens ställningstagande som innebar att det gick att få dispens för utbyggnad av husen; 1983 medgavs denna möjlighet formellt i kommunöversikten.

För Kopparmoraborna innebar detta att möjligheter öppnades till utbyggnad och ombyggnad av de befintliga husen. Den vanligaste åtgärden som har vidtagits är en sammanbyggnad av huvudbyggnad med uthus för att därigenom skapa en funktionell bostadsenhet. Vindskupor och garage har byggts till i en del fall som anpassning av fastigheterna till de faktiska behoven.

En begränsande faktor för de enskilda hushållens möjlighet att bygga om sina hus är den personliga ekonomin. Fram till nyligen har kommunen inte tillstyrkt statliga lån i samband med om- och tillbyggnader i Kopparmora. I de inledande diskussionerna kring forskningsprojektet påpekade kommunkansliet det orimliga förhållandet att kommunen medgav utbyggnader av husen i Kopparmora men inte tillstyrkte statliga lån för permanentboende. I en rättslig prövning skulle detta sannolikt visa sig ohållbart (Folkesdotter 1983). Efter övervägande omprövade kommunen sitt beslut och medgav att statliga lån skulle kunna beviljas i Kopparmora (prövningen ligger formellt hos länsbostadsnämnden, men kommunen har det avgörande inflytandet) om de formella villkoren enligt bostadsfinansieringsförordningen är uppfyllda. Ett principbeslut fattades i kommunfullmäktige med denna innebörd i juni 1985.

Stor besvikelse finns hos de boende över såväl HSB:s som kommunens agerande. Brister i vatten- och avloppsförsörjningen har ökat kritiken mot HSB som ansvariga för anläggningarna. Samfälligheten övertog 1982 formellt ansvaret för vatten- och avloppsanläggningarna. Många problem kvarstår att lösa.

Kritik över kommunens handlande har många boende grundat på de besked de fått vid olika tillfällen angående byggnadsrätter. När de besökt byggnadsnämnden för begäran om att få bygga ut sina hus har de vid ett tillfälle fått veta att tillstånd inte skulle ges, senare har en viss "kvalificeringstid" tillämpats, d v s man har fått bygga ut om man bott permanent under en viss tid. Efter ytterligare en tid har generella dispenser för utbyggnad av husen tillämpats. Också i andra frågor har invånarna och deras företrädare i samfälligheten känt sig motarbetade vilket skapat ett stort misstroende gentemot kommunen. Krav på att få skolbussen att köra fler turer i området har avvisats, begäran om hastig-

hetsbegränsning på Saltarövägen har avvisats av länsstyrelsen.

1.6 Bostadsförsörjning och planering

I Stockholms län finns omkring 100.000 fritidshus. De flesta av dessa ligger i skärgårdskommunerna. Värmdö kommun har upp emot en femtedel av länets fritidshus. Andra skärgårdskommuner med många fritidshus är Norrtälje, Vaxholm, Österåker, Tyresö och Haninge. Begreppet fritidshus, som det används här, syftar i första hand på nyttjandet av huset, inte på avsikten vid plangenomförandet. De fritidshus som byggts efter 1970 har ofta en lika hög standard som permanentbostäder i det äldre beståndet. Andrat nyttjande från permanentboende till fritidsboende förekommer likaväl som vice versa. Under de tio år som permanentbosättning av fritidshus har följts i Värmdö kommun har årligen mellan 100 och 200 fritidshus fått permanentboende befolkning. Samtidigt sker en återgång till fritidsboende i det permanentade fastighetsbeståndet. Omkring en tredjedel av de permanentade husen återgår årligen till att vara fritidshus enligt beräkningar på kommunkansliet i Värmdö (Kommunkansliet 1985). Permanentningen var som mest omfattande under mitten av sjuttitalet för att sedan ha stabiliserats på en nivå strax över 100 hus om året.

Betydelsen av skärgården som rekreationsområde för stadsbefolkningen har ökat starkt de sista årtiondena. En stor del av strandområdena är bebyggda med fritidshus vilket försvårar ett allmänt utnyttjande för bad, rekreation och fiske.

Den starkt ökade småbåtstrafiken har satt ytterligare press på skärgården. Det är en uttalad politisk mening i kommunen att byggande av nya fritidshusområden ska begränsas i skärgårdsområdet för att inte ytterligare inskränka tillgängligheten till strandområden. Naturvårdens och kulturminnesvårdens intressen gör också anspråk på att bevara vissa områden orörda.

Försök att begränsa permanentbosättning i fritidshus syftar till att styra markanvändningen till fritidsändamål därför att fritidshusboendet bedömts vara av allmänt intresse för kommunen och regionen i stort. Bakom en negativ hållning till permanentbosättning i fritidshus ligger i allmänhet också en uppfattning att permanentningen innebär något negativt för kommunen. Samtidigt har kommunen behov av att skapa arbetstillfällen och att tillhandahålla bostäder för en expanderande befolkning.

Ett alternativt synsätt på permanentbosättning i fritidshus innebär att man betraktar fritidshusen som en del av den totala bostadsmarknaden. Nyttjandet av fritidsbostäder för permanentboende speglar ett efterfrågetryck på marknaden av enkla, billiga småhus. Permanent bosättning i fritidshus medför att andra bostäder friställs vilket ökar omsättningen på bostadsmarknaden. Detta synsätt leder till att varje bostadsområdes lämplighet för permanentboende bedöms för sig, utifrån kriterier som vatten- och avloppsförsörjning, vägar, allmänna kommunikationer, service, miljö, standard och dylikt oavsett ursprungliga planintentioner. Visar det sig att

några områden uppfyller grundläggande krav på dessa punkter - som dock ej behöver uppgå till permanent nybyggnadsstandard - så bör kommunen medverka till övergång till permanentboende om husen fyller ett uppenbart behov på bostadsmarknaden.

Den enklare standard som fritidshus normalt uppvisar kan vara att föredra för många hushåll och inte minst innebära att man kombinerar fritidsboendets kvaliteter med permanentboendets. Man måste också fråga sig om det dubbla boendet - som är tämligen unikt i Sverige och övriga Norden - egentligen har någon framtid. Bör inte permanentboendet i stället utvecklas så att det bättre tillvaratar människors behov av fritid och rekreation? Det är idag svårt att bygga småhus till kostnader som gör dem tillgängliga för lägre inkomstgrupper. För de grupper som inte kan hävda sig på den ordinarie småhusmarknaden kan en fritidsbostad med smärre förbättringar bli ett ekonomiskt rimligt alternativ. En mer allmän utveckling mot permanentboende i fritidshus kan dock medföra risker för ökad social segregation.

Hur har då samhället bemött den spontana utvecklingen mot ökat glesbygdsboende under sjuttio- och åttiotalet? Utanför storstadsområdena har förhållandet knappast betraktats som något problem. I Stor-Stockholmsområdet har de flesta kommuner infört någon form av planbestämmelser med ytbegränsning av bostadshus för att påverka permanentbosättning i fritidshus. Förbud mot användning av slutna tankar har använts i samma syfte och för att minska färskvattenuttaget. I samband med fritidsboendeutredningens slutbetänkande (SOU 1982:23) restes krav (bl a från Värmdö) att reglera bosättningen i fritidshus genom formella tillstånd för att bosätta sig permanent. Dessa önskemål tillgodosågs dock inte av utredningen. Problemet bedömdes inte vara så omfattande att några generella åtgärder var motiverade för att hindra bosättning i befintliga hus.

Det är huvudsakligen negativt reglerande åtgärder som kommunerna använt för att påverka helårsbosättningen i områden som planerats för fritidsboende. Få utvärderingar har gjorts av textytbegränsningar i planer för att ta reda på om effekterna står i rimlig proportion till syftet med åtgärderna.

I Värmdö visades 1982 att ytbegränsningarnas effekt är beroende av den allmänna standarden på husen (Kommunkansliet 1982). Ytbegränsningar har mycket liten effekt på permanentbosättning i fritidshus om husen i övrigt är av hög standard och det geografiska läget är gynnsamt i förhållande till arbetsmarknaden. Generellt sett krävdes ytbegränsningar ner under en sammanlagd boendeyta på ca 70 m² i undersökningsområdena i Värmdö innan några påvisbara effekter kunde uppnås. Ett tydligt exempel på detta förhållande är områdena Norra och Södra Kopparmora i Värmdö kommun. Områdena ligger på var sin sida av Saltarövägen på norra Värmdölandet med samma geografiska förutsättningar. På den norra sidan av vägen har husen en boendeyta som i de flesta fall understiger 50 m² och saknar indraget vintervatten. Här är permanentbosättningen endast några få procent. Men de beskrivna förutsättningarna i Södra Kopparmora uppgår permanentbosättningen till ca 90 %.

Risken är att begränsningar i byggnadsyta kan få avsevärda negativa följd effekter som trångboddhet och social skiktning i bostadsområden (Folkesdotter 1983). Det krävs riktade åtgärder som tar hänsyn till befintliga byggnaders standard och storlek för att begränsningar i byggnadsyta ska vara meningsfulla.

Enligt nya anvisningar för bostadsförsörjningen som gäller från 1984 ska kommunen inte bara planera för nybyggnation av bostäder, utan också planera aktivt för att uppnå bostadssociala mål i bostadsbeståndet som helhet (Bostadsstyrelsen 1985). Kommunen har ett ansvar för invånarnas välfärd oavsett var dessa bor och under vilka former bosättning skett.

En medveten strävan i all kommunal planering är att befintliga resurser i form av ledig kapacitet i avloppsreningsverk, skolor, daghem och övrig service i första hand ska vara styrande för lokalisering av nya bostäder och arbetsplatser. Spontan inflyttning till glesbygdsområden motarbetas ofta av kommuner mot bakgrund av risken för ökade servicekostnader i förhållande till mer central bosättning.

I en undersökning från Härryda kommun (BFR R 89:1979) visas att kommunens kostnader för glesbygdsbosättning inte behöver vara större än för bosättning i planerade småhusområden i tätort. Varje områdes förutsättningar måste bedömas för sig innan slutsatser kan dras om de kommunalekonomiska konsekvenserna. Frågor måste ställas om hur fördelning av kostnader har skett i samband med exploatering av området. Finns ett gemensamt VA-nät som har byggts ut i samband med exploateringen? Befintlig kollektivtrafik? Kapacitet på skolor och daghem?

En stor del av de ökade kostnaderna för bosättning i glesbygd faller på individen själv. Ökade kostnader för resor, bilinnehav samt minskade möjligheter att utnyttja service i centralorten hör till påvisbara konsekvenser. Fördelar i form av minskade boendekostnader, bättre miljö och trivsel med småhusboende kan uppväga nackdelarna. Samhällsekonomiska konsekvensberäkningar är svåra att göra men kan ge andra resultat än kommunalekonomiska bedömningar. Man får emellertid förutsätta att bosättningsbeslutet föregås av att hushållet gör överväganden om fördelar och nackdelar med en flyttning som - om flyttningen kommer till stånd - innebär att fördelarna värderas högre än nackdelarna. Det är också rimligt att anta att valet av småhusboende utanför den planerade tätortsmiljön svarar mot ett faktiskt behov på bostadsmarknaden.

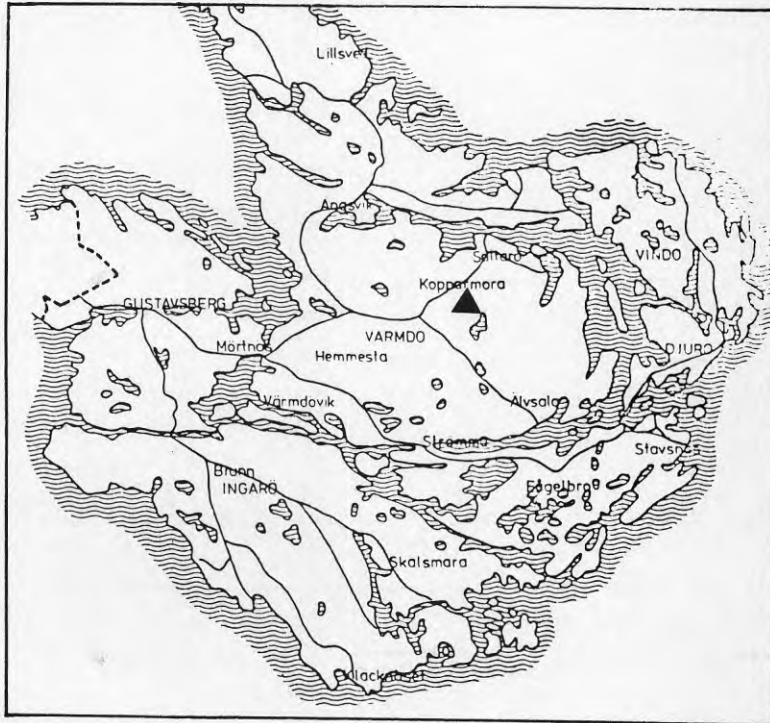

2.1 Översikt av situationen i Kopparmora

Kopparmora är delat i Norra och Södra Kopparmora på båda sidor av Saltarövägen på Värmdölandet. Se figur 2.1. Norra Kopparmora består nästan uteslutande av fritidshus medan Södra Kopparmora till största delen är permanentbostäder idag. Anledningen till denna åtskillnad i användningssätt står att finna i husens standard samt det sätt områdena marknadsfördes på (Kommunkansliet 1982). Vi kommer här uteslutande att behandla Södra Kopparmora och använder fortsättningsvis beteckningen Kopparmora enbart för detta område.

Kopparmora ligger i ett område med glesbevuxen skogsmark mellan Saltarövägen i norr och Smäristräsk i sydväst. Ett dalstråk i nord-sydlig riktning genomkorsar terrängen. För service är Kopparmoraborna hänvisade till Hemmesta och centralorten Gustavsberg. Till Hemmesta är det ca 7 km och till Gustavsberg 14 km. De som arbetar i Stockholms innerstad har ca 34 km att resa varje dag i vardera riktningen. Kollektivtrafik med SL linje 436 finns vid hållplats på Saltarövägen. Det är 15 bussturer som varje vardag passerar Kopparmora i vardera riktningen. Skolbarn och förskolebarn åker med SL eller speciella skolbussar.

Figur 2.1
Kopparmora i Värmdö kommun

Vägstandarden är låg, endast grusvägar utan vägbelysning förekommer. Vattenförsörjningen sker genom borrade brunnar i en gemensamhetsanläggning. Avloppet är anslutet till reningsverk i Södernäs.

De flesta hus som byggts här har börjat användas som permanenthus direkt efter uppförandet. Idag när området är fullt utbyggt är det ca 90 % av husen som är permanentbostäder (Kommunkansliet 1982).

De första invånarna bosatte sig i Kopparmora under 1975. Därefter har befolkningsutvecklingen gått snabbt. Statistik över området finns tillgänglig från 1977. 1977 bodde redan 205 personer här och 1984 uppgick befolkningen som mest till 645 personer. Året efter sjönk befolkningen något till följd av ökad utflyttning. Tabell 2.1-2.2 visar befolkningsutvecklingen 1977-85 på olika åldrar.

Tabell 2.1
Befolkningsutveckling i Kopparmora 1977-85 (SCB, Demopak)

Ålder	År 1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
0 - 6	33	70	88	101	107	113	115	130	128
7 - 9	10	20	29	35	38	37	44	41	37
10-12	8	15	22	26	27	34	39	35	34
13-15	11	15	19	20	25	21	23	31	31
16-20	8	13	16	23	29	37	36	33	33
21-44	109	198	261	283	304	300	306	307	303
45-64	26	28	32	44	50	51	60	62	67
65-	-	-	1	3	4	5	6	6	4
Totalt	205	359	468	535	584	598	629	645	637

Tabell 2.2
Befolkningsandelar i åldersgrupper 1977 och 1985

Ålder	Andel	År 1977	Kommunens genomsnitt inom parentes 1985
0 - 6		16 %	20 % (9%)
7 - 9		5	6 (4)
10-12		4	5 (5)
13-15		5	5 (5)
16-20		4	5 (8)
21-44		53	48 (38)
45-64		13	10 (21)
65-		-	1 (10)

Ser man till befolkningsandelar inom olika åldersgrupper finner man att det är en mycket hög överrepresentation i åldrarna 0-6 år och 21-44 år. Kommungenomsnittet för dessa åldrar var 1985 9 % respektive 38 % i vardera gruppen.

I Kopparmora är andelen 20 % respektive 48 %. Motsvarande underrepresentation i Kopparmora kan noteras för åldrarna 45 år och däröver. Befolkningen i Kopparmora består i hög utsträckning av unga barnfamiljer.

Inflyttningen i området gick mycket snabbt de första åren men redan 1981 började takten i befolkningsökningen avta. Det är troligt att befolkningstalet kommer att stabiliseras på en nivå omkring den nuvarande.

Tabell 2.3

Kopparmora flyttningsutbyte 1977-85

Källor: SCB AVIPAK

År	Inflyttning från				Utflyttning till				Flyttnings- netto						
	egen	kom eget	län övr	Sv+utl	summa	egen	kom eget	län övr		Sv+utl	summa				
1977	47	127	5	179	4	3	-	7	172						
1978	56	109	1	166	7	5	8	20	146						
1979	44	84	-	128	10	21	-	31	97						
1980	21	97	6	124	18	46	14	78	46						
1981	27	66	7	100	30	25	8	63	37						
1982	21	31	6	58	29	36	3	68	-10						
1983	13	64	12	89	24	38	12	74	15						
1984	30	41	5	76	33	37	6	76	0						
1985	30	39	18	87	74	35	6	115	-28						
1977-85															
Totalt	289	29%	658	65%	60	6%	1007	229	43%	246	46%	57	11%	532	475

Det är 1007 inflyttare och 532 utflyttare under perioden. Flyttningsnettot är högst i början för att sedan avta successivt. 1982 och 1985 uppvisar t o m negativa flyttningsnetton. Den höga utflyttningen under 1985 till egen kommun beror till stor del på att ett flerfamiljshusområde i Hemmesta då blev färdigt för inflyttning. Speciellt karaktäristiskt är att inflyttarna till Kopparmora rekryteras lokalt i länet och kommunen. Endast 6 % kommer från övriga Sverige och utlandet. 65 % är inflyttare från länet medan drygt en fjärdedel (29 %) av inflyttarna kommer från den egna kommunen. Vid utflyttningen har anknytningen till Värmdö förstärkts, 43 % väljer att flytta inom kommunen, 46 % till eget län och 11 % till övriga Sverige och utlandet. Befolkningen i Kopparmora uppvisar en större lokal bundenhet till kommunen och länet än några andra områden i Värmdö som vi jämfört med (Nyström 1984).

En studie av inflyttning till Kopparmora som Göran Svensson genomfört (Värmdö kommunkansli 1979) ger ytterligare information om inflyttarnas härkomst. Inflyttningslängderna som utgör källmaterial här avser mantalsskriven befolkning 1979-10-01.

Av de 447 personer som 1979 flyttat till Kopparmora var 138 eller 31 % redan förut bosatta i Värmdö. Fördelningen inom kommunen visar att 89 kommer från Gustavsberg, 41 från Värmdö, 4 från Ingarö och 4 från Djurö församling.

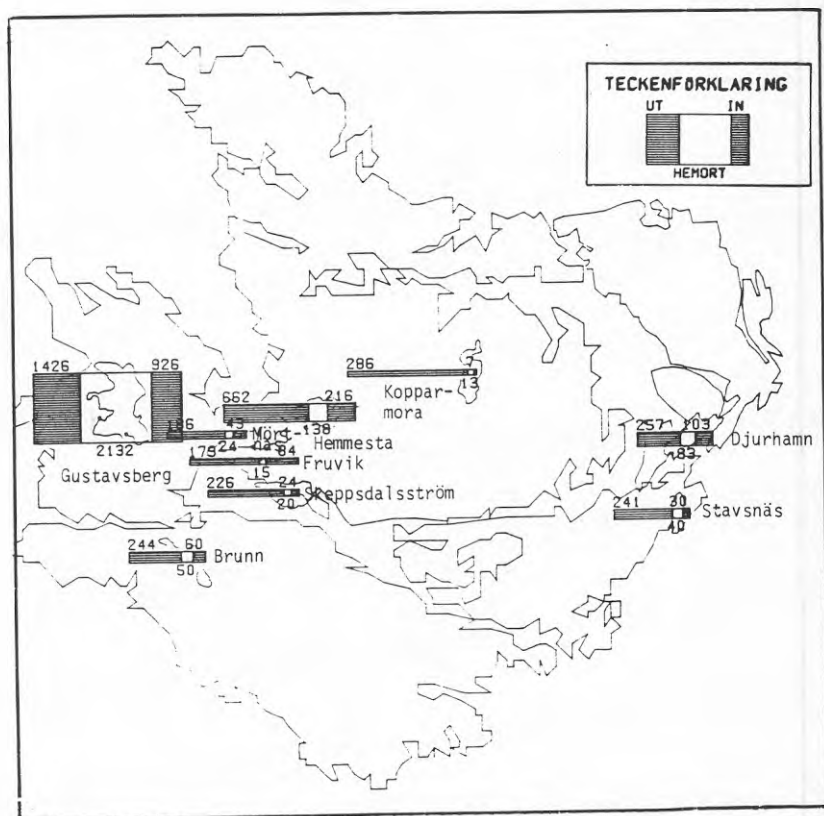
Inflyttarna från andra kommuner härrör främst från Stockholm (99 personer) och Nacka (73 personer). Även söderför-

orterna Huddinge, Botkyrka, Haninge och Tyresö är starkt representerade som utflyttarkommuner. Däremot kommer en mycket liten andel av inflyttarna från norra ländelen eller utom länet. Denna starka koncentration av utflyttare från det södra, yttre förortsområdet gör att vi kan anta att motiven för flyttningarna är likartade (Nyström 1984).

Karakteristiskt för Kopparmora och andra samhällen i Värmdö ytterområden är den mycket höga utpendlingen till arbetsplatser utanför den egna närmiljön. 96 % av de förvärvsarbete i Kopparmora pendlar till arbetsplatser utanför området. Figur 2.2 visar antalet utpendlare, hemortsarbete och inpendlare till Värmdö kommuns tätorter.

Flertalet av utpendlarna har långa pendlingsresor till arbetsplatser utanför kommungränsen. 78 % av de förvärvsarbete är långpendlare, huvudsakligen till Stockholm och Nacka.

Figur 2.2
Förvärvsarbete 1980-09-15.
Utpendlare, hemortsarbete
och inpendlare i Värmdö kom-
muns tätorter.

Värmdö kommun med 19.000 invånare kan delas in i fem kommundelar varav Gustavsbergdelen med kommuncentrum Gustavsberg är den till folkmängden största med 7.200 invånare. På Värmdölandet, där Kopparmora ligger, bor 6.300 invånare varav 2.000 i Hemmesta och som är kommunens näst största tätort. I Hemmesta och närliggande Vik finns huvuddelen av kommundelens serviceutbud vilket innefattar sex daghem, två låg- och mellanstadieskolor, högstadieskola, post, biblioteksfilial, distriktssköterska, livsmedelsaffärer, bensinstationer och övriga affärer. Utanför Hemmesta och Vik finns förskola i Ångsvik och daghem i Skeppsålsström. Låg- och mellanstadieskola finns i Ångsvik samt livsmedelsaffärer i Ångsvik, Strömna och Bullandö (sommåröppen). Saltarö har tills helt nyligen haft livsmedelsbutik. Denna har lagts ner under 1986 och framtiden för butiken är oviss. För Kopparmoraborna har butiken haft liten betydelse då många valt att handla i Hemmesta som har större varuutbud. Kommundelens serviceutbud är således starkt koncentrerat till Hemmesta. Samhället Ångsvik med 150 invånare har en viss servicefunktion gentemot norra Värmdölandet. Östra och mellersta Värmdölandet saknar helt egen service förutom nämnda livsmedelsaffärer och daghem i Skeppsålsström. Detta daghem är inhytt i ett vanligt småhus.

Kopparmoras geografiska läge är sådant att omkring tusen invånare i närområdet har närmare hit än till någon annan tätort i kommunen. Det potentiella serviceunderlaget fördubblas under sommaren med fritidsboende i norra Kopparmora och Saltarö. Som jämförelse kan nämnas att serviceunderlaget för Ångsvik är ungefär 600 permanentboende invånare inklusive hela norra Värmdölandet.

Kopparmora är idag den befolkningsmässigt fjärde största tätorten i kommunen. Till skillnad från andra tätorter saknar Kopparmora emellertid någon form av närservice. Orter av jämförbar storlek är Brunn och Stavsnäs som båda har väl utbyggt service i form av post, livsmedel, idrottsplats, daghem, bensinstation m m. Brunn har även låg- och mellanstadieskola. Totalt sett har dock både Brunn och Stavsnäs större serviceunderlag än Kopparmora på grund av strategiska lägen vid genomfartsleder.

Kollektivtrafiken till Kopparmora uppvisar också brister. I förhållande till andra bostadsområden i kommunen med motsvarande befolkningsunderlag har Kopparmoras befolkning klart sämre trafikförsörjning. Norra Värmdölandet har exempelvis 20 bussturer i vardera riktningen under vardagar medan Kopparmora har 15. Trafikantunderlaget är större i Kopparmora/Saltarö än för Norra Värmdö. Speciellt saknas sena kvällsturer till och från Kopparmora. Sista kvällsturen från Slussen till Saltarö går redan kl 21.50 en lördagskväll. Till problemen med kollektivtrafikförsörjningen kan också fogas det faktum att många invånare har mellan en och två kilometer till busshållplatsen.

2.2 Utformning av byggnader och tomtytor

Figur 2.3
Första utbyggnads-
etappen

Byggnadsplanen för Södra Kopparmora innehåller 229 fastigheter varav 226 idag är bebyggda. Fastigheterna utgörs av stora naturtomter i kuperad skogsterräng huvudsakligen med barrskog. Några fastigheter gränsar till ängsmark. Tomterna är stora - de flesta har en yta på mellan 2.000 och 2.500 m². Den totala bebyggda ytan i Södra Kopparmora utgörs av ca 1 km² i ett utdraget stråk med 2 km från den norra till den norra till den södra delen av området. Trafikförsörjning sker med en genomfartsväg till utfart på Saltarövägen i den norra delen av området. Från genomfartsvägen går stickvägar in i områdets olika delar.

Med de planbestämmelser som gällde när området började byggas var begränsningarna 60 m² för huvudbyggnad och 30 + 30 m² för uthus med möjlighet att inreda källare och vind. Ungefär en tredjedel av byggnaderna hann uppföras med källare och vind innan byggnadsrätterna begränsades till enbart enplanshus, 60 + 40 m². När senare dispenser för utbyggnad av husen medgivits har uppskattningsvis ett femtiotal byggnader ändrats från ursprungligt skick. De vanligaste åtgärderna som har vidtagits är sammanbyggnad av huvudbyggnad och uthus till en gemensam huskropp. I vissa fall har byggnader flyttats från det ursprungliga läget. Upptagande av vindskupor är en annan åtgärd. Byggnadernas karaktär är därför ganska olika beroende på om de tillhör den första eller andra utbyggnadsetappen och om de är tillbyggda eller ej.

Figur 2.4. Exempel på hus i den första utbyggnadsetappen med inredd vind.

Figur 2.5.
Andra utbyggnads-
etappen

Karakteristiskt för den första utbyggnadsetappen är husens höga takresning som ger ett mycket speciellt utseende när man försökt utnyttja byggnadsytorna maximalt. De senare byggda enplanshusen, ofta med förstuga och uteplats, bildar den andra huvudtypen av hus. Speciellt när huvudbyggnad och uthus är sammanbyggda bildar de en utdragen, låg huskropp i vinkel eller som långhus. Ofta har verandan byggts in och utgör genomgång mellan de båda ursprungshusen. Det finns många variationer på olika typer sammanbyggda hus.

Gemensamt för planlösningarna är att tillgängligheten för rörelsehindrade är dålig både på tomtmark och i enplans- och en- och en-halvplanshusen. Våtrum är utrustade enbart med dusch; i en- och en-halvplanshusen i entréplanet. Tvätt- och klädvårdsutrymmen saknas i många hus, en del har dock ordentliga tvätt- och förvaringsutrymmen i källare eller sidobyggnad. Generellt sett är förvaringsutrymmen snålt tilltagna.

Köksstandarden är något lägre än normalt med bl a kortare bänklängder. Matplatsen är ofta belägen i storstuga på 20-22 m² som även utgör vardagsrum. Ibland utnyttjas dock storstugan som genomgångsyta när huvudbyggnaden är sammanbyggd med sidobyggnaden.

Sovrum finns i alla storlekar från sovhytter på 4,5² till föräldrasovrum på 12 m². De minsta utrymmena fyller inte krav på möblerbarhet.

Figur 2.6 a.
Den typiska höga tak-
resningen tar till
vara byggnadsytan
maximalt.

Figur 2.6 b.
Enplanshusen i etapp
2 har en annan karak-
tär. Sammanbyggda hus
i vinkel.

Utförandet av husen skiljer sig från permanentstandard så tillvida att rumshöjden i enplanshusen endast är 2,20 m. En- och-en-halvplanshusen har dock en rumshöjd på 2,30 m i det övre planet. Isoleringen i ytterväggar uppfyller inte dagens normer men är jämförbara med permanenthus byggda 5-10 år tidigare. Uppvärmning av de flesta husen sker med direktverkande el.

Aven om de flesta hus formellt inte fyller dagens krav på permanentbostadsstandard är de ändå utförda på ett sådant sätt att permanentboende direkt framstod som en möjlighet för många köpare. Jämför vi med standarden i äldre bostadsbestånd med permanentboende är den i många fall helt jämförbar.

Planlösningarna med en huvudbyggnad och en sidobyggnad försvårar en bra disponering av byggnadsytorna vid sammanbyggnad av husen. Det blir lätt genomgångsutrymmen mellan de båda husdelarna.

De mest angelägna åtgärderna för att förbättra bostadsstandarden kan i många fall vara att bygga till för att få större ytor till barnens sovrum och för att kunna ha tvättstuga med förvaringsutrymmen.

*Figur 2.7 a.
Gemensam taköverbyggnad med vindskupor skapar en inbyggd veranda mellan husen.*

*Figur 2.7 b.
Här har ett av husen flyttats vid sammanbyggnaden för att möjliggöra utökning med källare.*

2.3 Vatten- och avloppsförsörjning

Vatten tillhandahålls hushållen i Kopparmora genom borrade brunnar i ett gemensamt ledningsnät. Det finns fyra vattentäkter i området varav två nyligen tagits i bruk. Dessutom tillförs vatten från en vattentäkt i närheten, Holmängen, som kommunen äger. Vattnet överförs till en lågreservoar på 120 m³ och fördelas sedan ut på ledningsnätet till hushållen.

Kopparmora samfällighetsförening övertog ansvaret för vägar, vatten och avlopp från HSB 1982. En förvaltare är anställd för att sköta vatten- och avloppsförsörjningen i området. Allt sedan anläggningarna togs i drift har problem förekommit.

Tillgången på vatten har varierat och under vissa perioder har bristsituationer uppstått. Torra somrar har kapaciteten i vattentäkterna sjunkit till 60-65 % av normalförbrukningen. Speciellt högt belägna hus har haft otillräcklig vattentillgång. En annan orsak till vattenbrist har varit läckande kopplingar i ledningsnätet. HSB har tvingats byta ut felaktiga bultar i kopplingar som korroderat och förorsakat läckage. Fortfarande återstår dock många kopplingar att åtgärda. Vattenreservoaren bedöms också ha otillräcklig volym för att kunna utjämna skillnader mellan tillrinning och förbrukning i tillräcklig omfattning. Undersökningar har visat att vattentäkterna inte ger vatten i den omfattning som propumpningsprotokollen anger. Troliga orsaker till detta kan vara igensättningar av silar i foderrör eller sprickor i berg. Bevattning av trädgårdar, biltvätt och andra onormala vattenuttag kan också leda till bristsituationer under sommaren när marginalerna är små. En del fastighetsägare har borrar egna brunnar för dessa ändamål.

Avloppet från hushållen i Kopparmora leds via en överföringsledning till Ängsvik och därefter till ett reningsverk i Södernäs. Problemen med avloppet orsakas av det stora inläckage av dagvatten som förekommer i systemet. Inläckaget i avlopps nätet beror till stor del på otäta avloppsbrunnar och ledningar. En del fastighetsägare har kopplat ihop dagvattenledningar med avlopps nätet. Därigenom uppstår kraftigt ökade flöden i samband med snösmältning och regn vilket, förutom att fastighetsägarna får högre avloppsreningskostnader, också förorsakar "bräddning" vid reningsverket, och pumpstationerna i Kopparmora och Ängsvik, d v s avloppet får släppas ut orenat på grund av att reningskapaciteten inte räcker till.

Samfällighetsföreningen i Kopparmora påtalade redan i de inledande diskussionerna problemen med VA-försörjningen. Det gäller att säkerställa vattentillgången även under torrperioder. Genom att kommunen har vatten framdraget till ett industriområde sydväst om Kopparmora vore det möjligt att ansluta Kopparmora till det kommunala vattenledningsnätet.

Toivo Norberg på kommunens tekniska kontor gjorde en översiktlig bedömning av hur en anslutning av Kopparmora till kommunens nät skulle kunna ske. Förutsättningarna är att en

vattenledning anläggs från den närmaste punkten i Västerängen till den vattentäkt som Kopparmora utnyttjar i Holmängen. Anläggningskostnader inklusive en vattenmätarbrunn beräknades till 400.000-500.000 kr. Eftersom Kopparmora ligger utanför kommunens verksamhetsområde för vatten är anslutningskostnaderna en förhandlingsfråga mellan kommunen och samfällighetsföreningen. En anslutning till kommunalt vatten i Västerängen kan dock inte utgöra mer än ett komplement till befintliga vattentäkter i Kopparmora då dimensioneringen inte tillåter större uttag än 2-3 liter per sekund. De framtagna uppgifterna överlämnades till samfälligheten.

I samband med julhelgen 1985 uppstod en omfattande vattenläcka i en pumpstation. Under flera dagar var Kopparmoraborna utan vatten innan läckan upptäcktes och kunde lagas. Dessa nya problem föranledde samfällighetens styrelse att i ett brev till kommunalrådet Nachmanson begära hjälp från kommunen med vattenförsörjningen. De höga kostnaderna för spillvatten i avloppet påtalades också.

Kommunen kallade till ett möte den 11 mars för att diskutera frågan. Medverkade från kommunen gjorde kommunalrådet Margareta Nachmanson, oppositionsrådet Göran Lundgren, ordföranden i byggnadsnämnden, P-O Larsson, Toiwo Norberg från tekniska kontoret samt Jan Nyström från Kopparmoraprojektet. Från Kopparmora medverkade Ake Elfving, Henry Ehrnstedt och Karl-Erik Sundqvist i samfällighetens styrelse.

Toiwo Norberg hade gjort en kalkyl över hushållens nuvarande kostnader för vatten och avlopp i Kopparmora. Denna kalkyl visade att Kopparmoraborna betalar mindre än småhusägare i allmänhet för VA-försörjningen. En anslutning till det kommunala vattenledningsnätet skulle kosta hushållen ungefär 2 kr/m³ mer i förbrukningsavgifter än nuvarande utdebitering. Kostnaderna skulle öka från 7 kr/m³ till drygt 9 kr/m³. Då är anläggningskostnaderna ej inräknade.

Med hänsyn till de höga boendekostnader många har, och de svårigheter som finns redan idag med att ta ut förvaltningsavgifter i samfälligheten, ansåg företrädarna från Kopparmora att utrymmet för höjningar av förvaltningsavgifter är mycket begränsat.

Kommunen rekommenderade därför att andra åtgärder vidtas för att tillgodose behovet av vatten innan en anslutning till det kommunala nätet diskuteras vidare. Dessa åtgärder kan vara:

- Installera vattenmätare i husen för att få bättre kontroll över vattenförbrukningen
- Kembehandla vattentäkter för att rensa rent från eventuella igensättningar som kan begränsa vattenuttaget
- Byt ut resterande kopplingar som kan förorsaka läckage
- Utöka vattenreservoarens volym för att få bättre buffert mot variationer i vattentillgång och förbrukning

- Möjlighet finns att använda vatten från närbelägna Småris-träsk. En sandinfiltrationsanläggning kan med fördel utnyttjas.

Kommunen är beredd att medverka vid samordning av inköp av vattenmätare för att minska kostnaderna för dessa. Toiwo Norberg ställer upp för rådgivning om hur rensning av vattentäkter kan ske. Kommunen är också beredd att överlåta vattentäkten i Holmängen till samfälligheten i Kopparmora utan kostnad.

Efter förfrågan från samfälligheten förklarade sig markägaren HSB beredd att överlåta mark till samfälligheten utan kostnad för utbyggnad av vattenreservoaren.

De framtagna förslagen visar att det finns billigare och enklare åtgärder att i första hand vidta än att koppla ihop Kopparmora med kommunens vattenledningsnät. Det ligger lika mycket i kommunens som i Kopparmorabornas eget intresse att en helhetssyn tillämpas som sätter in åtgärderna för förbättrad VA-försörjning i sitt ekonomiska sammanhang. Därför är det bättre att samfälligheten, med sitt ekonomiska ansvar för frågorna, själva får ta initiativ till förändringar än att kommunen tvingar fram en anslutning till det kommunala nätet med höga kostnader som följd.

Samfälligheten har genomfört undersökningar som visar att fel material i vattenledningarnas kopplingsbultar har använts. Återfyllnadsmassor innehållande stora stenblock har skadat ledningar och avloppsbrunnar. Kontrollen av arbetet under byggnadstiden har varit dålig vilket faller tillbaka på HSB:s ansvar men även i viss mån på kommunen där Hälsovårdsnämnden vid den här tidpunkten hade tillsynsansvar för vatten- och avloppsanläggningar i fritidsplaneområden.

För samfälligheten i Kopparmora är avloppsfrågorna det mest övergripande problemet för närvarande. Kan man inte få HSB att gå med på en överenskommelse om att ersätta brister i ledningsnätet är föreningen beredd att driva en civilrättslig process i frågan. Att ta ut alla kostnader för att laga ledningarna över fastighetsägarnas förvaltningsavgifter synes orimligt då avgifterna redan idag är förhållandevis höga.

Samfälligheten har föreslagit kommunen att tillämpa andra avgiftsprinciper än de som för närvarande gäller för att jämka kostnaderna. I avtalet mellan kommunen och samfälligheten anges att mängden pumpat avloppsvatten till reningsverket ligger till grund för avgifterna. Genom inläckage har kostnaderna för avloppet fördubblats sedan samfälligheten tog över anläggningarna. Sätter kommunen i stället avgifterna för avloppet efter den mängd vatten som pumpas ut till abonnenterna blir kostnaderna inte beroende av ledningarnas brister. En sådan förändring måste dock kombineras med åtaganden från samfälligheten att vidta förbättringsarbeten för att minska inläckage.

Ett annat sätt för samfälligheten att bekosta reparationsarbeten på ledningsnätet kan vara att stycka av tomtar på den mark man förfogar över. Detta förutsätter dock att kommunen genomför en planändring.

2.4 Boendeekonomi

En översiktlig bedömning av den bankupplåning som hushållen i Kopparmora erhållit i samband med fastighetsförvärven visar att många hushåll befinner sig i en svår situation. HSB har vid köpen kunnat förmedla banklån som varit amorteringsfria de första åren. Mycket låga kontantinsatser har erfordrats, 5000 kronor har varit tillräckligt för att köpa ett hus. Efter några år har lånen omplacerats vid en tidpunkt när ränteläget varit högt. När sedan amorteringar och räntebetalningar skulle ske fick många hushåll ekonomiska problem. Omsättningen på hus har varit hög och i en del fall har säljaren inte kunnat få ut ett försäljningspris som täcker bankupplåningen. Fastighetsmäklare har under en period nekat att ta emot hus till försäljning på grund av svårigheterna att hitta köpare. Under våren 1985 fanns ett 10-tal hus till försäljning varav en del stått tomma en längre tid.

Flertalet av husen i Kopparmora är uppförda med sådan standard att de utan större problem kan användas som permanentbostad. Trots att kraven på permanentstandard enligt Svensk byggnorm formellt sett inte är uppfyllda har husen en standard som är fullt normal för småhusbebyggelse som uppfördes under tidigare byggnadsperioder.

De allra flesta fastighetsägare erhöll vid förvärvet 40-åriga bottenlån med prioriterade krediter, dock utan statliga räntesubventioner. Lånen var amorteringsfria de första fem åren. Ett 20-tal hus har enligt våra undersökningar s k fritidshusbelåning som löper med 17.5 % ränta. Dessa fastigheter utgörs av de enklare husen som till stor del fortfarande används som fritidshus.

Bottenlånen kompletteras vanligtvis med traditionella banklån upp till 75 % av belåningsunderlaget. Dessutom har de som byggt om eller byggt till sina hus ofta topplån som i vissa fall tillsammans med övriga lån överskrider marknadsvärdet för fastigheten. Dessa topplån är placerade hos finansbolag och löper med mycket hög ränta, för närvarande 19.5 %.

Det finns självfallet en mängd skilda situationer för olika hushåll i Kopparmora. Vad vi är intresserade av är om boendeekonomin för hushållen skiljer sig på något avgörande sätt i förhållande till andra bostadsområden. Det finns möjlighet att utgå från inkomststatistik på områdesnivå och göra analyser av de skillnader som framkommer. De uppgifter som vi fått fram från HSB och boende i området genom kontakter och genom frågeenkäten utgör ett annat bedömningsunderlag. Fastighetsmäklare på orten har också lämnat kompletterande upplysningar.

I en arbetshypotes ställer vi upp följande antagande:

- De boende har höga bostadskostnader beroende på en kombination av faktorer av vilka förhållandet med låga kontantinsatser och ofördelaktiga topplån är vanligt förekommande.

Inkomststatistik på områdesnivå framställs av SCB i statistikpaketet INKOPAK. Föreliggande uppgifter bygger på en analys av 1983 års inkomster som redovisas i självdeklaration 1984. För jämförelser har vi valt kommungenomsnitt, flerfamiljsområde i centralorten, småhusområde i centralorten samt ett liknande område planerat för fritidsboende i kommunen. I tabell 2.4 redovisas arbetsinkomst¹⁾, kommunalt beskattningsbar inkomst²⁾, reseavdrag³⁾ samt underskott av en-/tvåfamiljsfastighet⁴⁾.

Tabell 2.4

Befolkningen 16 år och däröver redovisad efter olika inkomst- och avdragsbegrepp.

Källa: SCB INKOPAK 1983. Tabell I 8.

Område	Arbetsinkomst ¹⁾			Kommunal beskattningsbar inkomst ²⁾			Reseavdrag ³⁾			Underskott av en- och tvåfamiljsfastighet ⁴⁾		
	Antal	Medel-ink.	Index	Antal	Medel-ink.	Index	Antal	Medel-avdrag	Index	Antal	Medel-avdrag	Index
Kopparmora	387	80.300	105	370	51.800	83	306	7.300	155	182	26.800	144
Flerfamiljshusområde i centralort	1.004	65.800	86	1.025	57.900	93	632	1.800	39	48	7.900	43
Småhusområde i centralort	1.114	80.300	105	1.126	70.300	112	768	2.300	49	358	16.300	87
Fritidshusområde med permanentboende	213	81.800	107	207	58.700	94	166	7.400	157	104	18.600	100
Kommunen totalt	11.652	76.300	100	12.693	62.600	100	7.159	4.700	100	3.433	18.600	100

- 1) Arbetsinkomst = A-inkomst av tjänst, jordbruksfastighet och rörelse samt sjöinkomst plus deklarerade resekostnadsavdrag minus pension (inkl vårdbidrag), livränta, ersättning vid arbetslöshet, föräldrapenning för personer utan löneinkomst samt övriga sociala förmåner.
- 2) Kommunalt beskattningsbar inkomst = kommunalt taxerad inkomst minus grundavdrag och kommunalt extra avdrag.
- 3) Observera att från och med 1982 medges endast avdrag för den del av resekostnaden som överstiger 1000 kronor.
- 4) Underskott uppstår om ränteutgifter på lån överstiger kapitalinkomster.

Jämförelsen visar att den genomsnittliga arbetsinkomsten för de boende i Kopparmora är 80.300 kr, vilket överstiger kommungenomsnittet men är lika högt som småhusområdet i tätort och nära fritidshusområdets nivå. Däremot uppvisar inkomsterna i flerfamiljshusområdet ett betydligt lägre genomsnitt än för befolkningen i Kopparmora. Övergår vi till att jämföra den beskattningsbara inkomsten är situationen helt annorlunda. I Kopparmora ligger medelinkomsten för be-

skattningsbar inkomst betydligt under övriga områden. Förklaringen till detta kan sökas i de höga reseavdrag och underskott av en- och tvåfamiljsfastighet (ränteavdrag) som förekommer i Kopparmora. Ränteavdragen är normalt sett 50 % av de faktiska räntekostnaderna som i sin tur speglar den beläningssituation som hushållen befinner sig i.

Vi kan av dessa uppgifter dra slutsatsen att hushållen i Kopparmora i genomsnitt har höga boendekostnader vilket inte fullt ut kan uppvägas av de något högre inkomster än kommungenomsnittet som Kopparmoraborna har.

2.5 Sysselsättning

Inom ramen för en beskrivning av Kopparmora och Kopparmoras befolkning kan det vara värdefullt att också ta upp inom vilka näringsgrenar invånarna jobbar och var de huvudsakligen har sina arbetsplatser. Uppgifter om sysselsättning får vi från SCB:s inkomststatistik som bygger på redovisningen i självdeklarationer samt folk- och bostadsräkningen. På en översiktlig nivå kan vi göra jämförelser av sysselsättningen med andra bostadsområden på samma sätt som med inkomststatistiken. Det finns också möjlighet att gå in på en mer detaljerad nivå i Kopparmora för att se närmare på eventuella skillnader inom bostadsområdet.

Hur är andelen förvärvsarbete i Kopparmora jämfört med andra bostadsområden? En jämförelse visar att det är fler som förvärvsarbetar i Kopparmora än i de flesta andra bostadsområden i kommunen. Förvärvsfrekvensen för invånare 16 år och däröver i Kopparmora och några jämförbara områden framgår av tabell 2.5.

Tabell 2.5

Förvärvsfrekvens 1980 förvärvsarbete 16 år och däröver
20 - w tim

Källor: FoB 80

Område	Män	Kvinnor	Totalt	Index
Kopparmora	89.5	70.0	80.6	120
Flerfamiljsområde i centralort	80.0	73.6	76.7	114
Småhusområde i centralort	80.1	74.7	77.4	115
Fritidsområde med permanentboende	75.1	54.4	64.7	96
Kommunen totalt	74.4	59.3	67.2	100

Skillnader i förvärvsfrekvens mellan olika bostadsområden och jämfört med kommungenomsnittet är stora. Kopparmora har markant högre förvärvsfrekvens än andra, jämförbara områden. Detta kan tolkas på flera sätt:

- a) Befolkningsstrukturen är sådan att många befinner sig i förvärvsaktiva åldrar. Det är få äldre ungdomar och pen-

sionärer som drar ner förvärvsfrekvensen.

- b) Förvärvsfrekvensen påverkas av dålig hushållsekonomi och höga bostadskostnader. Ökad arbetstid och extrajobb kan bli följd.

Sannolikt är det rimligt att anta att en kombination av dessa tolkningar gäller för Kopparmora; befolkningsstrukturen och hushållsekonomi påverkar förvärvsfrekvensen uppåt. Är denna slutsats riktig kan vi också förklara varför Kopparmoraborna har högre genomsnittlig inkomst än befolkning i andra bostadsområden. Det beror då sannolikt också på befolkningsstruktur och hushållsekonomi och inte på att invånarna skulle vara mer representerade i höglöneyrken än vanligt. Det senare kan vi få en uppfattning om genom att jämföra uppgifter om sysselsättning för olika bostadsområden.

Tabell 2.6

Andel förvärvsarbetande inom olika näringsgrenar i några utvalda områden i Värmdö

Källa: SCB INKOPAK Tabell I 17.1 A

Område	Andel förvärvsarbetande inom							
	Gruvor m m	Tillv. ind.	Byggnads- ind.	Handels, rest. hotell	Samfärdsel, post, tele	Bank, förs. uppdrag	Off. förv. o. tjänster	Övrigt
Kopparmora		13.1	11.4	16.2	9.4	11.6	34.9	3.4
Flerfamiljsområde i centralort		26.7	4.4	15.3	9.6	4.7	34.9	4.4
Småhusområde i centralort		24.2	5.8	16.1	6.3	7.1	38.3	2.1
Fritidshusområde med permanentning		13.1	11.1	18.2	9.6	9.1	34.8	4.0
Kommunen totalt		20.3	7.3	15.8	8.8	8.6	34.4	5.8

Värmdö är en kommun med förhållandevis hög industrisysselsättning. Flertalet sysselsatta inom tillverkningsindustri arbetar på Gustavsbergs fabriker som producerar sanitetsporcelain och hushållsporcelain. Anställda i fabriken bor företrädesvis i Gustavsbergs tätort vilket avspeglas i jämförelser mellan olika bostadsområden.

Kopparmora avviker från kommungenomsnittet, förutom för anställda i tillverkningsindustrin, också när det gäller andel sysselsatta inom byggnadsindustri och bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet (konsulter m m). Jämfört med boende i centralorten Gustavsberg är andelen anställda inom byggnadsindustri dubbelt så hög i Kopparmora. För bank-, försäkrings- och uppdragsverksamhet är överrepresentationen mest markant gentemot flerfamiljsområdet i centralorten. Värdena ligger överlag nära de för fritidsområdet vilket talar för att man här kan finna en liknande sysselsättningsstruktur som i Kopparmora.

Indelningsgrunderna för denna redovisning är så pass grova att de endast markerar översiktligt den rådande sysselsättningsstrukturen. En socioekonomisk analys av befolkningen utifrån tillgänglig statistik måste bygga på mer detaljerade fakta. SCB tillhandahåller statistik över antal barn i åldern 0-15 år fördelade efter föräldrarnas socioekonomiska tillhörighet (Folk- och bostadsräkningen 1980).

Tabell 2.7 Socioekonomisk indelning av barnfamiljer

POPULATION: ANTAL BARN I ALDERN 0 - 15 ÅR BOENDE I BOSTADSHUSHÅLL
FÖRDELNING: BARN FÖRDELADE EFTER HUSHÅLLETS SOCIOEKONOMISKA TILLHÖRIGHET

AKTUALITET: 1980-09-15 KOMMUN: 0120 VÄRMDÖ

OMRADE		TOTALT ANTAL BARN	ARBETARE			TJÄNSTEMÄN			HÖGRE	FÖRETAGARE TOTALT	ÖVRIGA TOTALT
			TOTALT	ÖKRAV EJ FACKLÄRDA	FACKLÄRDA	TOTALT	ÖKRAV LÄGRE	MELLAN NIVÅ			
Kopparmora	Summa	175	79	42	37	75	29	32	14	20	3
	%		45.1	24.0	21.1	42.9	16.6	18.3	8.0	11.4	1.7
Flerfamiljsområde i centralort	Summa	535	370	238	132	118	62	46	10	18	18
	%	100.0	69.1	44.4	24.6	22.0	11.5	8.5	1.8	3.3	3.3
Småhusområde i centralort	Summa	426	134	56	78	256	76	105	75	27	8
	%	100.0	31.4	13.1	18.3	60.0	17.8	24.6	17.6	6.3	1.8
Fritidshusområde med permanentning	Summa	67	25	7	18	26	10	13	3	12	
	%	100.0	37.3	10.4	26.8	38.8	14.9	19.4	4.4	17.9	0.0
Kommunen totalt	Summa	4575	1618	859	759	2135	589	990	556	656	118
	%	100.0	35.3	18.7	16.5	46.6	12.8	21.6	12.1	14.3	2.5

I Kopparmora tillhör en majoritet av barnhushållen arbetarkategorin. Övervikten gentemot tjänstemannahushållen är emellertid liten. En liknande jämvikt mellan arbetare - tjänstemän förekommer i fritidshusområdet med den skillnaden att andelen företagare här är större. Flerfamiljsområdet har en kraftig arbetardominans medan småhusområdet har övervägande tjänstemannahushåll. När det gäller fördelningen mellan ej facklärd och facklärd arbetare är andelen ej facklärd högre i Kopparmora i likhet med situationen i flerfamiljsområdet. Tjänstemännen fördelade på lägre, mellannivå och högre nivå visar att mellannivån dominerar i Kopparmora. Lägre tjänstemän är också vanliga i Kopparmora. Att Kopparmoraborna är mindre representerade i högre tjänstemannagrupper och i akademiska yrken överlag jämfört med många andra småhusområden visar en annan undersökning där jämförelser görs med liknande bostadsområden i Värmdö samt med en kontrollgrupp (Nyström 1984).

Uppgifterna om sysselsättning härrör från 1980 och en reservation måste anföras beträffande förändringar genom omflyttning som kan ha skett sedan dess. Analysen av sysselsättningsstrukturen i Kopparmora stöder hypotesen att det är den höga förvärvsfrekvensen som ger en högre genomsnittlig arbetsinkomst i Kopparmora än i andra områden. Sysselsättningsstrukturen är sådan att ej facklärd arbetare och tjänstemän på mellannivå dominerar.

Det finns också möjlighet att se närmare på sysselsättnings-tistiken inom Kopparmora. I en första utbyggnadsetapp tillämpades en frikostigare byggnadsnorm då även vind och källare kunde inredas. Senare togs denna möjlighet bort vilket ledde till mindre bostadsyta i husen i etapp II. Etapp I bestod av 71 fastigheter och etapp II av 158. Fortsättningsvis betecknas bostadsdelarna som Kopparmora I och Kopparmora II.

Befolkningen i Kopparmora I har högre medelinkomst än i Kopparmora II. Medelinkomsten hos de boende är i det närmaste 10.000 kr högre i etapp I än i etapp II. Reellt motsvaras det av en inkomst på 82.500 respektive 72.800 kr. Inkomstskillnaderna är störst i höga inkomstgrupper. Inkomster över 120.000 kr har 20 % av befolkningen i Kopparmora I mot bara 12 % i Kopparmora II.

Fördelningen av sysselsatta inom olika näringsgrenar skiljer sig också något mellan bostadsdelarna. I Kopparmora I är fler anställda inom tillverkningsindustri samt bank, försäkring- och uppdragsverksamhet medan Kopparmora II har större andel anställda inom byggnadsindustri men framför allt inom samfärdsel, post och tele. Fördelningen mellan arbetare och tjänstemän ger vid handen att Kopparmora I har övervägande andel tjänstemän och då företrädesvis på mellannivå medan Kopparmora II domineras av arbetaranställda som ej är facklärd.

De skilda normerna för tillåten byggnadsyta har medfört markanta skillnader i såväl inkomststruktur som sysselsättningsstruktur. I stället för att hindra permanentbosättning, som var avsikten med den begränsade bostadsytan, åstadkom kommunen en tydligt urskiljbar socioekonomisk segregation av de som först bosatte sig i Kopparmora.

*Figur 2.8.
Ett av de fåtal
fritidshus som
ännu återstår i
Södra Kopparmora.*

3 SOCIAL OMRÅDESBESKRIVNING AV KOPPARMORA

3.1 Social områdesbeskrivning

En social områdesbeskrivning syftar till att beskriva och analysera sociala förhållanden inom ett avgränsat område. I detta fall handlar det om ett bostadsområde. Vid kartläggningen av Kopparmora har avsikten varit att bedöma förhållanden, som kan ses som förutsättningar för att leva och bo i området (i fysiska, sociala och ekonomiska avseenden) samt de boendes behov och resurser för att vidareutveckla området.

Vissa förhållanden utgör begränsningar för att bo i området. Det kan vara höga boendekostnader som leder till krav på höga inkomster och en ökad grad av förvärvsarbete; bristande kollektivtrafik vilket försvårar för familjens olika medlemmar att komma till sina arbetsplatser/skolor/daghem och att utnyttja fritidsaktiviteter i en vidare region; eller bristande närservice som tvingar fram en hög grad av planering och tidsåtgång för inköp och utnyttjande av olika slags service.

Andra förhållanden leder till större valmöjligheter eller friheter för de boende. De kan exemplifieras med olika naturresurser som närhet till vatten med möjligheter till bad och båtliv, närhet till skog med bär- och svampmarker, att ha eget hus med en tomt som gör att man kan känna sig fri och ogenerad.

Att arbeta med en social områdesbeskrivning förutsätter att ett samarbete med de boende etableras. Det innebär att man startar en dialog med de boende, som blir både uppgiftslämnare och mottagare av den insamlade informationen och detta kan ge dem kunskapsunderlag för eget agerande. I den meningen inbegrips en aktionsansats: forskaren deltar i en process, där de boende på olika sätt ges förutsättningar att artikulera åsikter, resa krav på förändringar och agera för dem. På så sätt erhålls också en utvärdering av användbarheten av de uppgifter som samlats in utifrån de boendes perspektiv.

Utifrån en kommunal synvinkel är en social områdesbeskrivning även ett hjälpmedel vid planering. Här ges underlag för att styra kommunens resurser till olika områden och häri genom tillgodose behov och/eller motverka framväxten av sociala problem.

Material till rapporten har samlats in vid olika tidpunkter under projektets gång alltifrån det första mötet med samfällighetens styrelse under våren 1985.

Här följer en kort sammanställning över de viktigaste momenten i den undersökningen:

1. Information

Inledningsvis mötte projektgruppen styrelsen för samfälligheten i Kopparmora.

Ett offentligt möte hölls där dåvarande socialdemokratiska kommunalrådet presenterade projektet för boende i Kopparmora.

2. Aktivitet i området

En husvagn ställdes upp i området under ett par höstmånader, där det var öppet hus två kvällar i veckan. Under denna tid knöts kontakter med boende. Intervjuer genomfördes. Temakvällar anordnades; där följande ämnen behandlades:

- ekonomi och lånevillkor (i samarbete med lokala bankkontor)
- utbyggnad av husen (i samarbete med byggnadsnämnden och HSB)
- fritidsaktiviteter (i samarbete med fritidskontoret och kulturnämnden)
- bokutlåning samt förmiddagsmöte om barnböcker för dagmammor och andra intresserade (i samarbete med biblioteket).

En artikel skrevs om erfarenheter från husvagnen i kommunens informationsorgan Värmdö tidning, som distribuerades till alla hushåll i kommunen. Artikeln delades även ut som särtryck till de boende i Kopparmora i samband med utsändning av påminnelse rörande boendeenkät (Se bilaga 1).

3. Informationsutbyte med kommunens tjänstemän och politiker.

Under hösten genomfördes intervjuer med kommunala tjänstemän som socialsekreterare, barnomsorgsassistent, representant för Värmdö Ungdomsgrupp m fl. Projektet presenterades i olika kommunala arbetsgrupper, där byggnadsnämnden, socialförvaltningen, fritidsförvaltningen, kulturförvaltningen, skolor, barn- och ungdomspsykiatrisk verksamhet m fl var representerade.

4. Boendeenkät

Under vintern distribuerades en enkät till alla hushåll i Kopparmora (se bilaga 2). Under våren gjordes en preliminär sammanställning av vissa resultat. De presenterades i olika kommunala sammanhang bl a för kommunstyrelsen, socialkontorets tjänstemän och samarbetsorgan mellan kultur- och fritidsförvaltningen.

Resultaten återfördes också till intresserade Kopparmorabor dels i en sjuksidig skriftlig sammanställning, som delades ut till alla hushåll och dels vid ett möte för speciellt intresserade (Se bilaga 3).

5. Avslutning

Under hösten avslutades projekt delen med förslag till åtgärder, som ställdes till kommunstyrelsen samt anordnandet av ett offentligt möte, där de sedan årsskiftet nytillträdde kommunalråden från Moderata Samlingspartiet och Folkpartiet samt oppositionsrådet från Socialdemokraterna deltog.

Underlag för rapporten

Rapporten har främst utarbetats under den senare delen av projekttiden¹⁾ som underlag har följande material använts:

1. Protokoll och anteckningar från möten med samfällighetens styrelse, offentliga möten där de boende inbjudits, möten med kommunala styrelser och grupper.
2. Intervjuer med kommunala befattningshavare inom socialtjänsten främst socialsekreterare, barnomsorgsassistent och personal på Värmdö Ungdomsgrupp.
3. Intervjuer och samtal med boende i Kopparmora, antecknade eller bandinspelade.
4. Dagboksanteckningar från verksamheten med husvagnen.
5. Insamlad statistik samt skriftliga bearbetningar av material om Kopparmora på kommunkansliet (J Nyström, redovisat i kap 1 och 2).
6. Samtal med J Andersson, produktionsansvarig på HSB.
7. Enkät i bostadsområdet.

Enkätundersökningen

Syftet med enkätundersökningen var att utifrån de kunskaper och uppgifter som erhållits via samtal, intervjuer, verksamheten vid husvagnen m m få en samlad och representativ bild av Kopparmora som bostadsområde. Genom att kvantifiera olika förhållanden kan man få en bild som visar i vilken grad olika behov och brister som förts fram i olika sammanhang är generellt omfattade. Eftersom antalet hushåll i området var relativt begränsat genomfördes enkäten som en totalundersökning. Den delades ut till samtliga hushåll i området, både permanent- och fritidsboende. Sammanlagt ingick 216 hushåll i undersökningen. Efter en genomgång av mantalsregistret för området framgick att åtta hus var obebodda och tjugofem var att betrakta som fritidshus. Till de senare sändes enkäten per post till mantalsskrivningsadressen. För övrigt delades frågeformuläret ut personligen i brevlådorna, varvid vissa möjligheter gavs att genom direktkontakt motivera deltagande. Tre påminnelser skickades ut.

Svarsfrekvensen var totalt 75 procent, dvs 162 hushåll besvarade enkäten. Av de 191 permanentboende hushållen har ifyllda enkäter erhållits från 148, dvs 77 procent. De fritidsboende har lägre svarsfrekvens. Fjorton av de tjugofem

1) Ett stort tack skall här riktas till sociolog Tommy Törnqvist, SAMU, som under projektets gång bidragit med många konstruktiva synpunkter och varit ett stort stöd vid rapportskrivningen.

hushållen har besvarat enkäten, dvs 56 procent. Två av hushållen var aktiva vägrare. Enkäten har databearbetats. Programmering och framtagning av tabeller har genomförts av sociolog Lars Sundbom, SAMU.

Huvuddelen av svarsredovisningen gäller de permanentboende. Synpunkter från fritidsboende tas upp på sidan 72.

Den grupp boende, som besvarat enkäten motsvarar väl befolkningens ålderssammansättning och könsfördelning enligt SCB:s statistik i Demopak. Detta tyder på att bortfallet inte på något avgörande sätt kan antas snedvrida undersökningsresultaten.

3.2 Bostadsområdet Kopparmora

Kopparmora ligger drygt tre och en halv mil öster om Stockholms centrum, ute på Värmdölandet. Själva bostadsområdet är avskilt från annan bebyggelse och är omgivet av skogsnatur. In i området går en väg, som förgrenar sig och fördelar husen utefter tre separata stråk. Trähusen är målade i olika färger och står glest på de stora tomterna. På en del ställen har de två husen byggts samman till ett. Tomterna har olika karaktär alltifrån vildvuxna skogstomter till välplanerade trädgårdar. Utformningen av hus och tomter avspeglar olika husägares individuella personligheter på ett sätt som ej är vanligt i planerade småhusområden. Naturen är typisk för innerskärgården med småkuperad skogsterräng, där vegetationen delvis är riklig. Närmaste stora vatten är Skrävlarfjärden, som via Älgöfjärden och Vindö ström leder rakt ut i mellan- och ytterskärgården. För dem som bor närmast vattnet är avståndet en kilometer. Tillsammans med det närbelägna fritidshusområdet Norra Kopparmora har man iordningsställt badplats och båtplatser för fritidsbåtar.

*Figur 3.1
Den typiska småkuperade skogsterrängen där husen står glest på de stora tomterna.*

Vägarna i området är grusade och underhålls av områdets samfällighetsförening. Gatubelysning saknas, utom på en kortare obebyggd sträcka. I övrigt får de glest belägna husen själva stå för upplysning i området.

Närmaste affär ligger i Hemmesta, sju kilometer bort. Där finns förutom livsmedelshallar, också vissa specialaffärer, post, kiosk och en begränsad social service som skola, daghem, fritidsgård, bibliotek, barnavårdscentral m m.

Det finns en busshållplats på huvudvägen, Saltarövägen, som går utanför själva bostadsområdet. Avståndet till busshållplatsen varierar från 200 meter för de närmast boende till två kilometer för dem längst bort. Busstrafiken ingår i SL:s bussnät och trafikerar sträckan Stockholm-Gustavsberg-Saltarö. Vardagar passerar femton bussar i vardera riktningen. Det finns ingen nattrafik i området. Linjebussarna används också som skolskjutsar för mellan- och högstadiebarn. Förskolebarn och lågstadiebarn åker med en speciell skolbuss, som hämtar dem inne i bostadsområdet. För övrigt hänvisas barnen till SL:s hållplats. Barnen tvingas därvid att korsa den 70-skyltade Saltarövägen vid resor mot Hemmesta. Huvuddelen av låg- och mellanstadiebarnen går i Viks skola, åtta kilometer från Kopparmora. Andra går i Hemmestaskolan, där också högstadiet är beläget. Vägen dit är sju kilometer.

Det finns få arbetsplatser i närheten av bostadsområdet, vilket innebär att flertalet av de boende pendlar till och från sina arbetsplatser, som mestadels är belägna i mer centrala delar av Stockholmsregionen.

De 229 tomter som avstyckats såldes av HSB med byggrätt. Köparen förband sig att uppföra ett av fem typhus som HSB tagit fram. Många har byggt sina hus själv. Husen har i stort sett uppförts mellan åren 1975 och 1980. Under denna byggnadsperiod har kommunen infört restriktioner i syfte att förhindra permanentboende. Byggnadsytorna har begränsats och inredning av källare och vind har ej tillåtits. Många hus är uppförda som en huvudbyggnad på 60 m² och uthus på 40 m². Flertalet hus kom att trots dessa restriktioner redan från början att användas för permanent boende. Vid senare tidpunkter har dispenser för tillbyggnad och sammanbyggnad beviljats vilket bland annat inneburit allmän osäkerhet om gällande regler. Under 1985 beslöt kommunen att släppa tidigare restriktioner och tillstyrka statliga lån för till- och sammanbyggnad. Standardmässigt kan husen beskrivas som välbyggda fritidshus med hög standard.

Huvuddelen av husen, omkring 90 procent, är idag permanentbostäder. Resterande 10 procent används för fritidsboende. Idag bor omkring 640 människor permanent i Kopparmora. Huvudparten av hushållen består av barnfamiljer. Drygt tjugo procent av de boende är förskolebarn, vilka kan jämföras med genomsnittet för kommunen som är omkring nio procent. Låg- och mellanstadiebarn utgör nästan tolv procent och tonåringar tio procent.

Området karakteriseras alltså av en stor andel barn och ungdomar, vilket tydligt avspeglas i de behov och önskemål som de boende formulerar rörande områdets utveckling.

Tre fjärdedelar av de vuxna är i åldern 25 till 44 år. Andelen äldre i området är anmärkningsvärt låg.

3.3 Varför bosatte man sig i Kopparmora?

Var kommer man ifrån?

De flesta som bosatt sig i Kopparmora bodde tidigare i lägenheter i Stockholmstrakten. Ett fåtal kommer från orter längre bort.

Tre fjärdedelar har tidigare bott i Stockholms kranskommuner/förorter, varifrån man ofta pendlat till arbetsplatser i storstadsregionen.

Den största gruppen (28 procent) har tidigare varit bosatta i olika söderförorter. De som bott i innerstan eller norr-förorter utgör mindre än en tiondel vardera. Att flytta till Kopparmora har i allmänhet inte inneburit att man behövt byta arbete även om arbetsresorna blivit längre.

Ungefär en fjärdedel av Kopparmoraborna är gamla Värmdöbor som flyttat inom kommunen. De kommer oftast från lägenheter i tätbebyggda områden som Gustavsberg och har sökt småhus inom den egna kommunen. Nästan lika många kommer från grannkommunen Nacka, där många tidigare bott i Orminge.

Det absoluta flertalet (80 procent) kom närmast från lägenhetsboende. Vanligast är att man hyrt sin lägenhet. En knapp femtedel har haft bostadsrättslägenhet, medan ett mindre antal har haft tjänstebostad eller andrahandskontrakt. Många har sett flyttningen till Kopparmora som ett steg i en "bostadskarriär", där man tänkt sig att efter några år kunna sälja huset och byta till sig ett större, utan alltför stora kostnader emellan. Av de arton som kommit från villaboende ägde elva själv villan, medan de övriga hyrt eller bott i sitt föräldrahem.

Tabell 3.1 Tidigare bostadsort och innehav av tidigare bostad. Antal och procent.¹⁾

	Sthlms tätorts-område ¹⁾	Tätorter utanför Sthlm	Innerstan	Glesbygd länet	Övrigt	Ej svar	Summa
Hysesrätt	45	35	9	1	-	7	97
Bostadsrätt	9	16	3	-	-	2	30
Ägt	2	2	-	7	-	1	12
Övrigt	4	4	-	3	3	2	16
Ej svar	2	-	-	1	-	-	3
Summa:	62	57	12	12	3	12	158
Procent	39	36	8	8	2	8	101

1.) Till Stockholms tätortsområde (utom innerstaden) räknas äldre förorter med stor inpendling till arbetsplatser i Stockholm. I detta fall: Bagarmossen, Blackeberg, Bollmora,

När flyttade man till Kopparmora?

De första tomterna började bebyggas under 1975 och under det första året flyttade några enstaka familjer in. Under 1976 blev vatten och avlopp färdigt och husbyggandet tog fart. Året efter var det första stora inflyttningsåret. Under de följande åren skedde inflyttningen successivt och området kan sägas vara utbyggt 1980.

Omflyttningen har varit stor under hela perioden. Vissa hus har bytt ägare flera gånger. Efter en stabilare period 1982-83 ökade ut- och inflyttning igen under 1985. Inte mindre än sexton procent av de som besvarat enkäten uppger att de flyttade in under det senaste året. In- och utflyttningen i Kopparmora är större än genomsnittet för småhusområden i kommunen.

Tabell 3.2 Inflyttningsår bland nu permanentboende hushåll i Kopparmora. Antal och procent.

Inflyttningsår	Antal	Procent
1975-77	31	21
1978-79	31	21
1980-81	33	22
1982-83	17	12
1984-85	33	22
Ej svar	3	2
Summa	148	100

Marknadsföring av Södra Kopparmora

Det har funnits motstridiga intressen kring området. De två stora kollektiva intressenterna, Värmdö kommun och HSB, hade olika intentioner. För köparna innebar det svårigheter att bedöma vilka de verkliga premisserna för ett fastighetsköp i Kopparmora var. Det var svårt att få en realistisk bild av områdets status.

forts fr föreg sida:

Brandbergen, Enskede, Ekhagen, Ektorpe, Farsta, Finntorp, Flemingsberg, Gubbängen, Hammarby, Henriksdal, Husby, Hägersten, Hässelby, Högdalen, Hökarängen, Hörningsnäs, Norsborg, Rinkeby, Råsunda, Ramsdalen, Rågsved, Skärholmen, Skogås, Sköndal, Stureby, Spånga, Stuvsta, Vårby, Vårby Gärd, Vendelsö, Viksjö, Arsta, Östberga, Örby.

Till innerstan räknas: Norrmalm, Södermalm, Östermalm och Kungsholmen.

Som tätorter utanför Stockholm (inom länet) räknas Björknäs, Fisksätra, Gustavsberg, Hästhagen, Jordbro, Mörtnäs, Munkmora, Orminge, Saltskog, Saltsjöbaden, Tumba och Älta.

Glesbygd utanför Stockholm (inom länet): Evlinge, Lillebo, Gustavsvik, Ingarö, Torsby, Torö.

Som tidigare tagits upp i den historiska tillbakablicken var kommunens intentioner i byggnadsplanen, sedan den väl fastställt, att området skulle förbehållas enbart fritidsboende. Skälen till detta var, att man menade att permanentbosättning i områden, som ej planerats för detta, skulle innebära för stora åtaganden från kommunens sida gentemot de boende. De ekonomiska konsekvenserna skulle bli svåröverblickbara. Som ett led i att förhindra permanentbosättning i området infördes restriktioner under byggtiden såsom förbud mot att inreda källare och vind.

För HSB:s del var försäljningen av tomterna en rent affärs- mässig angelägenhet. Produktionschef J Andersson, HSB, säger vid en intervju att sysselsättningssvårigheter vid den egna trähusfabriken Boro var en viktig faktor för HSB:s intresse för Köpparmora vid den aktuella tidpunkten. Man hade köpt marken på Värmdö för att exploatera den. Fastställandet av byggnadsplan hade dragit ut på tiden och man var irriterad på kommunens agerande. Planen som fastställdes tillät endast fritidshus och luften höll på att gå ur fritidshusmarknaden. Det gällde att snabbt sälja ut tomterna i området och därigenom kunna avyttra rörelsens egna husprodukter. Genom aktiv försäljning och med hjälp av lån med prioriterade krediter och amorteringsfrihet under de fem första åren, såldes tomter med byggrätt till köparen. En husägare, som köpte tomt på ett tidigt stadium, ger sin bild av läget:

"Vi köpte tomten 1975, i november. I princip hade vi bestämt oss för att köpa en tomt. Vi hade varit ute och sökt ett ställe, där vi två, som båda kommer från Bergslagen, skulle kunna leva nära naturen. Förutsättningen för oss var, att vi skulle bygga själva. Det är ett socialt arv, som vi har fått från våra föräldrar. Dom är hantverkare. Bådas föräldrar. Snickare och gruvarbetare. De har byggt sina hus själva.

Vi skulle bygga i egen regi och inte låna en massa pengar. Därför lockades vi av HSB:s tidningsannons för detta område. Sedan kom vi ut och träffade försäljaren, som hade fina broschyrer över området. Han talade om att här kunde man bo året runt, för här fanns permanent vatten och avlopp. Området hade i kommunens regi tagits fram som ett fritidshusområde - och ett mycket flott sådant med tanke på de hus och den kvalitet på husen som fanns. Med kvalitet menar jag att normerna för huset uppfyllde krav på isolering. Det innebar att man kunde bo här året runt. Det var just det argument som HSB angav som styrkan i området, plus de fördelaktiga lån, som man erbjöds.

I marknadsföringen framhölls att det var ett hus som var framtaget av Boro för just detta område. Det var ytmässigt tillräckligt stort - 1½-planshus. Standardmässigt fyllde det kraven för att man skulle kunna bo permanent. Det var helt klart för oss att det var ett permanentboende. Det var ingen tvekan. I annonsen stod det "fritidshus för året-runt-bruk". Sedan fick man höra från sina kära kamrater att det var smygpermanentning. Då blev man kort sagt förbannad. Att vi skulle vara smygpermanentare! - Jag tyckte det var så rimligt man kunde begära: Värmdö kommun skulle ju i samarbete med HSB och reningsverket och OK ta fram vatten och avlopp. Beskrivningen var sådan att man trodde på allt - att kommunen var

med i projektet. De demonstrations- och visningshus man uppfört med hjälp av ABV var inte 1½-plan, utan 2½-plan. Det fanns en suterrängdel på dem också. De var över 100 m². Jag tror att något av husen var 130-140 m². Då föll resonemanget att det skulle vara fritidshus, som enligt byggnormen bara får vara 60 plus 40 m² normalt. Redan då, när vi bestämde oss för att köpa, talade man om för oss, genom att ha uppfört dessa demonstrationshus, att det här var något slags småhusområde eller villaområde.

Vi köpte det här. Handpenningen var 3 000 kronor. Våldigt fördelaktigt. Man fick hjälp av försäljaren med allt. Försäljaren ansökte om byggnadslov och ställde ut husen på tomt, så att de placerades vettigt med tanke på kommande tillbyggnader och ihopbyggnad. Det var mycket vanligt förekommande.

Vi betalade 3 000 kronor i insats totalt. Sedan fixade HSB lånen. Det var väldigt entusiastiskt från HSB. De hjälpte till med en ekonomisk kalkyl. Grundkostnader, serviskrav osv - allt fick man hjälp med. På det sättet fick man ett prisexempel, som man skulle hålla sig till. I vårt fall innebär kalkylen något intressant: genom att bygga själva, skulle vi klara det ekonomiskt. Men det var ett enormt jobb".

Denna oklarhet om områdets status som permanentområde har fortlevt genom åren. Det har å ena sidan inneburit en oviljighet från kommunens sida att satsa på kommunal service i området, medan det å andra sidan ej har förhindrat en vidare försäljning av hus för permanentboende. För husspekulanten, som funderat på köp har området framstått som ett permanent småhusområde. Flera av dem som flyttat till Kopparmora i senare skeden uttrycker att de först i efterhand insett att de bosatt sig i ett fritidshusområde och inte i ett stadsplanlagt småhusområde. En familj, som flyttat in under 1985, beskriver sig som lurade. Huset såldes som villa. Först när köpet var klart och lagfarten erhöles insåg man att man köpt fritidshus.

I dessa senare köp är man som köpare utlämnad till mäklares eller den förre ägarens kunskap och villighet att lämna en realistisk bild.

Figur 3.2
Exempel på marknadsföring av Kopparmora i fastighetsannonser.

VÄRMDÖ

3 NEDANSTÄENDE OBJEKT
i Södra Kopparmora

VISAS 12-14 SÖNDAG
Sändstr. bad, bättklubb Salltjän.
Skolekupa. Byggår 77/78.
180: lin, gm stett lin.

1. NÅGOT UTÖVER DET
VANLIGA - MÅSTE SES
Mkt valbyggt snyggt inrett
1/2 pl hus 3 rok. Solig allas o
caik. Frit garage/vävtst/boarb.
Vacker inred/akogst 2.214 km.
KÄRA BUSS. Pris 475.000 kont
75-100.000. MKT BRA LÅN.
Värmdöv via Gustavsberg till
Hemmetta hö mot Salltjän
5 km. hö S Kopparmora Ankarv.
hö till

2. Två våttr mkt snyggt
medisa 1-pl hus 3 rok dusch wc
resp 2 r wc tvättm/torkst
Friggebod. 2.021 kvm tomt.
OBS! PRIS 338.000 Kont 38.000
+ borgen. BRA LÅN. Fortsatt
Ankarv hö Trosev, hö Knopv,
vä till

3. Fräicht hus 3 rok dusch wc +
terum i väster. Friggebod.
Vacker naturt m gräs
2.186 kvm. Pris 315.000 Kont
25.000 BRA LÅN. Fortsatt till

3 NEDANSTÄENDE OBJEKT
i Södra Kopparmora

VISAS SÖNDAG 12-14
Sändstr. bad. Bättklubb.
Salltjän. Stora strövmr.
Husen b 77/78. Tillb. finansiering
gm statliga lån. Skolekupa.

1. Två våttr mkt snyggt inr hus
(perm bebodt) 3 rok. Dusch.
WC resp 2 r WC tvättm/torkst.
Friggebod. 2021 kvm tomt.
Pris 338.000.- kont 38.000.-
+ borgen. BRA LÅN. Värmdöv till
Hemmetta, hö mot Salltjän
5 km. hö Södra Kopparmora
Ankarv, hö Trosev, hö Knopv,
vä till

2. Fräicht hus 3 rok. Dusch.
WC + uter i väster. Friggebod.
Vack naturt m gräs 2.186 kvm.
Pris 298.000.- kont 10.000.-
BRA LÅN. Fortsatt till

3. Rejält byggt vinkelhus
(perm bebott) 3 rok. Dusch/WC
+ 30 kvm egen. Altan i SO/VÅ.
2.287 kvm naturtomt.
Pris 285.000.- Kont 25.000.-
BRA LÅN.
HVBESLÄG 2-3: önkas i
Nacka, Gustavsberg (ej krav).
Trosev, hö till

Varför valde man Kopparmora?

Eva och Kent (fingerade namn) beskriver hur de flyttade till Kopparmora som några av de första invånarna i sin del av området. De hade tidigare under några år bott i skärgårdsmiljö utanför Stockholmsregionen och kände att det var dags att flytta tillbaka till storstaden. Helst ville de fortsätta bo i skärgårdsmiljö och kunde överhuvudtaget inte tänka sig att bo i lägenhet. De ville ha ett eget hus. Dessutom måste det vara billigt. De sökte i tidningsannonserna. De fann två billiga objekt vid den tidpunkten: Bålsta och Kopparmora. Valet blev lätt. Kopparmoras läge i skärgården blev avgörande. För att köpa tomten krävdes en insats på 10 000 kronor. Den fick de låna. För övrigt lovade HSB byggkreditiv. Försäljaren utstrålade optimistisk tillförsikt och lovade att allt skulle lösa sig. De lånade 281 000 kronor för att bygga. De hade hjälp att resa väggarna. Resten gjorde de huvudsakligen själv. De flyttade in i december 1977 innan huset var helt klart. Då var de först i sin del av området. De såg Kopparmora som ett första steg till att skaffa "ett riktigt hus" längre fram.

Lena berättar vid ett samtal att hon och Hasse länge funderat på att skaffa eget hus. Avgörande för dem blev när de fick barn och upplevde att det var stora sociala problem i den förort där de bodde. Lägenhetsbråk och knivslagsmål. Skolan vandaliserades. Det var alltför mycket busliv. De ville inte att deras nyfödde son skulle växa upp i sådan miljö. Det kändes viktigt att flytta medan han var liten. Efter att ha letat i tidningsannonserna utkristalliserades tre alternativ: Tyresö, Älta och Kopparmora. Hasse hade bott på Ormingelandet som barn och kände sig dragen till skärgården. Det blev Kopparmora.

Som vi sett i våra två exempel finns det olika skäl för att flytta till Kopparmora. Det som oftast nämns är närheten till natur med frisk luft, närhet till vatten och möjlighet till bad och båtliv. Det anges också oftast när man skall beskriva fördelarna med att bo i området. Det är oftast en kombination av skäl, som varit avgörande för att man flyttade hit. Andra skäl som anges som viktiga är att man önskat bo i eget hus. Kopparmora med sina relativt stora tomter har för många känts mer lockande än traditionella småhusområden. Många tycker att det är barnvänligt att bo i småhus. Man öppnar dörren och så kan barnen gå rakt ut på fria lektyr på den egna tomten.

Ytterligare ett skäl som anges som viktigt för att bosätta sig här, är att priserna på husen i Kopparmora tillhörde de lägsta på småhusmarknaden vid köptillfället.

Drygt en fjärdedel uppger att deras känslomässiga anknytning till Värmdö varit ett viktigt motiv för att de skulle flytta till Kopparmora.

Det kan handla om att man tillbringat sin barndoms somrar i Evlinge eller på Bullandö och känt sig hemma på Värmdölandet, även om man haft sin mantalsskrivningsadress i Rågsved eller Bandhagen.

Andra har varit bosatta i Värmdö, i tätorter som Gustavsberg eller Mörtnäs och sökt småhus inom kommunen.

Bland de senare finns också en del, som angett som ett viktigt skäl att väntetiden i kommunens tomtkö varit för lång. En före detta Gustavsbergfamilj säger att de beräknade få vänta 10-15 år i tomtkön. Mannen var uppvuxen i Gustavsberg och han hade släkt och vänner sedan barndomen där och ville inte flytta från kommunen. När Kopparmora blev aktuellt och tomterna försålades, fann de ett billigt alternativ inom kommunen. Insatsen vid tomtköpet i juni 1975 blev bara 4 000 kronor. Därav var 2 000 kronor handpenning. De började genast bygga och flyttade snart in. Under deras första år i Kopparmora var ännu inte vatten och avlopp färdigbyggt. Trots att det var besvärligt, såg de optimistiskt på framtiden och var mycket nöjda och glada över att ha ett eget hus med egen tomt. De har "bott in sig" och trivs i området, framförallt med det lantliga läget. De tillbringar huvuddelen av sin fritid där.

Tabell 3.3

Skäl som varit viktiga för att man flyttat till Kopparmora. Antal och procent

	Var mycket viktigt		Spelade ingen roll alls	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Ville bo nära naturen	100	68	6	4
Ville bo i barnvänlig miljö	74	50	35	24
Kopparmora var billigast på småhusmarknaden för tillfället	55	37	40	27
Känslomässig anknytning, ville bo i Värmdö	38	26	66	45
Ville flytta från område med mycket sociala problem	20	14	86	58
Väntetiden i kommunal tomtkö var för lång	21	14	93	63
Ville bo nära släkt, vänner	4	2	108	73
Området låg bra till i förhållande till arbetsplatsen	3	2	111	75

Hur fick man information om Kopparmora?

Vanligast är att man fått den första informationen om Kopparmora under jakten på eget hus och upptäckt området bland försäljningsannonserna i tidningen. Närmare hälften har fått sin första kontakt på detta sätt. Det näst vanligaste sättet, som uppges av närmare trettio procent, är att den första informationskällan varit släkt eller vänner. Lasse och Ann-Marie är ett sådant par. De höll på att bospåra för att kunna köpa hus, men tyckte att det tog hemskt lång tid. Vid ett besök hos Anne-Maries mamma i Hemmesta tipsade hon dem om att Kopparmora, som låg i närheten skulle bebyggas. De for dit, tittade och gjorde kalkyler, som visade att det skulle vara möjligt att bygga ett eget hus trots det lilla sparkapitalet. Granntomten var bebyggd och användes som permanentbostad. De tänkte att ett hus här kunde fungera som en bra början till ett större hus på sikt. Avståndet till stan tycktes inte heller så långt efter uppehållet i Hemmesta. De kontrollerade inte ens busstidtabellen. Många anger också att deras första kontakt med Kopparmora

skett vid utflykter, besök hos vänner i området eller när man arbetat därute. Man har lockats av de stora tomterna, det lantliga läget och att priset verkat relativt lågt.

Tabell 3.4

Sätt på vilket man fick första informationen om Kopparmora. Antal och procent.

	Antal hushåll	Procent
Egen upptäckt via annons	71	48
Genom släkt/vänner	43	29
Kontakt med mäklare	10	7
Information genom HSB	5	4
Övrigt	16	11
Ej svar	2	1
Summa	147	100

3.4 Hur lever man i Kopparmora?

Omkring två tredjedelar av hushållen är barnfamiljer. Bland dem finns relativt många, som har tre eller fler barn. De utgör en femtedel av hushållen. Familjerna är unga. Huvuddelen av de vuxna är mellan 25 - 44 år. Det finns endast ett fåtal äldre i området. I vår undersökning finns sammanlagt sju pensionärer.

Tabell 3.5

Hemmaboende barn per hushåll i Kopparmora. Antal och Procent

	Antal barn					Summa
	Inga	1	2	3	4 och fler	
Antal	47	29	43	23	6	148
Procent	32	20	29	15	4	100

En "tuff ekonomi"

För många av dem som flyttat till Kopparmora har den ekonomiska situationen blivit besvärligare än de tänkt sig. Nästan hälften (47 procent) uppger att kostnaderna är högre än de förväntade sig, då de flyttade in. De förhållandevis låga kontantinsatserna och amorteringsfriheten under de första åren gjorde att det blev gynnsamt även för dem, som inte hade några större ekonomiska resurser, att bosätta sig här.

Det visade sig dock att problemen kom senare.

Efter några år ökade lånekostnaderna i samband med omplaceringar av lån. Räntekostnaderna ökade och amorteringarna skulle börja betalas. Samtidigt tenderade driftskostnader och övriga kringkostnader att öka. Eftersom husen klassificerats som fritidshus har inga statliga lån beviljats. För dem som flyttat in i redan färdiga hus, har situationen blivit ännu besvärligare i många fall genom att man fått stora topplån med höga räntekostnader.

Kostnaderna för husen varierar för olika hushåll. Det beror på tidpunkten man byggt eller flyttat in, vilken insats man betalat, vilka avdragsmöjligheter man har osv. Det spelar också roll hur många gånger huset sålts tidigare. Nedan skall några olika kostnadsbilder redovisas.

Exempel 1.

Kalkyl utförd i september 1984 av mäklare. För ett 1½-planshus i Kopparmora på 90 m² beräknades försäljningspriset vara 410 000 kronor. Kontantinsatsen beräknades till drygt 100 000 kronor.

Bruttokostnaden per månad, inklusive driftskostnader (men förutom förvaltningskostnader, som då uppgick till c:a 215 kronor/mån) uppgick till knappt 4 800 kronor per månad. Med en beräknad familjeinkomst på 200 000 kronor beräknades månadskostnaden efter skattereduktion bli omkring 3 200 kronor per månad.

Den genomsnittliga bruttokostnaden per månad har i enkäten uppgetts till 5 000 kronor. Det innebär att man räknar med en något lägre bruttokostnad än genomsnittligt i området. Dessutom är familjeinkomsten något högre än den genomsnittliga.

För dem som köpt sitt hus i första hand och ej byggt ut tycks bruttokostnaderna ligga under genomsnittet: drygt fyrtio procent av dem som flyttat in före 1981 har en bruttoutgift per månad som understiger 4 500 kronor. De faktiska kostnaderna efter skattereduktion varierar.

Exempel 2.

En familj, som flyttade in 1976 efter att själv ha byggt sitt hus i stor utsträckning, betalade 4 000 kronor i insats. Månadskostnaden är före skattereduktion 3 000 kronor och efter 1 900 kronor.

Exempel 3.

Även denna familj har byggt i egen regi, men ett år senare. Ränteläget hade förändrats och omsättningsskatten på byggnadsvaror hade höjts, vilket ökat kostnaderna. De lånade 290 000 kronor, inklusive insatsen på 10 000 kronor. Deras kostnad idag rör sig brutto omkring 4 600 kronor per månad. Efter skattereduktion är kostnaden 2 900 kronor.

De som flyttat in under senare skeden har i allmänhet högre kostnader. För dem som flyttat in 1983 och senare har närmare hälften uppgett en bruttokostnad mellan 4 500 och 5 450 kronor. Avgörande är bland annat vilken insats de kunnat betala vid köpet.

Exempel 4

En familj, som flyttade in 1983 blev tredje ägare av fastigheten. Inga utbyggnader har gjorts, utan fastigheten består av två hus på 60 respektive 40 kvadratmeter. Priset var 375 000 kronor och deras insats 25 000 kronor. Bruttokostnaden idag är 6 000 kronor, vilket innebär en månadskostnad efter skattereduktion på cirka 3 700 kronor.

Ytterligare en fördyrande faktor för vissa hushåll är att trångboddheten lett till att man byggt ut eller byggt samman de båda husen. Speciellt om detta gjorts i ett ogynnsamt ränteläge har det inneburit stora kostnader. Efter våren 1985 har kommunen tillstyrkt statliga lån vid tillbyggnad.

Omkring en tiondel av de boende uppger bruttokostnader överstigande 6 500 kronor per månad. Bland dem finns både hushåll som flyttat in relativt tidigt och som kommit hit under de senaste åren.

För flera av dem, som flyttat in under ett tidigare skede, förklarar de höga kostnaderna av att de byggt ut vid en tidpunkt då ränteläget varit ogynnsamt och därför erhållit dyra lån.

Tabell 3.6

Bruttokostnader per månad inklusive driftskostnader för hus i Kopparmora samt inflyttningsår.

Inflyttn- år	Bruttokostnad/månad:						Summa
	-3500	3550- 4450	4500- 5450	5500- 6450	6500- 9000	Ej svar	
1975-76	4	1	3	-	1	-	9
1977-78	7	16	12	2	1	1	39
1979-80	1	7	10	13	3	4	38
1981-82	1	1	6	3	2	1	14
1983-84	-	4	7	3	5	2	21
1985	5	2	6	10	1	-	24
Ej svar	1	1	-	-	1	-	3
Summa:	19	32	44	31	14	8	148
Procent:	13	22	30	21	9	5	100

Driftskostnader för eluppvärmda hus har också blivit en tyngre börda än man tänkt sig. Ur kostnadsaspekt är det fördyrande att behöva värma upp två separata hus vintertid.

De förvaltningsavgifter, som betalas till den gemensamma samfällighetsorganisationen för vägunderhåll samt vatten och avlopp, har ökat under de senaste åren och upplevs också belastande.

Avsaknad av service i området som affärer, barntillsyn, fritidsaktiviteter samt glesa allmänna kommunikationer innebär att man behöver en, kanske två bilar för att vardagslivet skall fungera. Dessa kringskostnader är ofta större än man väntat.

Hur jobbar man?

Förvärvsfrekvensen är hög i Kopparmora jämfört med genomsnittet för småhusområden i kommunen. Drygt 95 procent av de tillfrågade uppger att de förvärvsarbetar. Det finns ett fåtal pensionärer (7) och hemmafruar (5) bland invånarna. Som hemmafruar har de kvinnor klassificerats, som uppger att de är hemarbetande och inte har något förvärvsarbete över huvudetaget. De förvärvsarbetande männen arbetar i stort sett heltid. Ett par av dem kombinerar förvärvsarbete med studier. Bland kvinnorna är motsvarande andel med heltidsarbete knappt 60 procent. Ett stort antal arbetar deltid. Omkring 30 procent av dem uppger att de arbetar mellan 21 och 34 timmar i veckan. Övriga har kortare arbetstid.

Det finns en bred yrkeskompetens företrädare bland de boende. Ett åttiotal olika yrken är företrädare. Vanliga är hantverksyrken som elektriker, byggnadsarbetare, svetsare, murare, sotare, frisör, snickare, reparatör osv. Andelen egna företagare är 18 procent bland männen. Omkring hälften av dem är verksamma inom hantverksyrken. Övriga företagare är ofta konsulter eller säljare inom serviceföretag. Det handlar till övervägande del om småföretag med få eller inga anställda.

Andelen högre tjänstemän och tjänstemän med akademisk examen är relativt litet. Huvuddelen av de boende tjänstemännen befinner sig i mellanpositioner som ingenjörer, tekniker mm. Bland männen är andelen arbetare och tjänstemän lika stora. Kvinnorna är företagare i mindre utsträckning än männen. Mer än hälften av kvinnorna är sysselsatta i traditionella kvinnoyrken inom servicesektorn som sjukvårdsbiträden, barnskötare, lokalvårdare, hemsamariter. Inom denna sektor finns också en stor del av de kvinnliga tjänstemännen som lärare, förskollärare, sjuksköterskor, kontorister och sekreterare av olika slag.

Tabell 3.7
Yrke och yrkesställning bland förvärvsarbetande*) i Koppar-
mora uppdelat på män och kvinnor. Antal och procent.

	Företagare		Anställd		Summa	
	M	K	M	K	M	K
<u>Tjänstemän</u>						
Högre chefer	-	-	6	2	6	2
Övr tjm: produktion	-	-	14	1	14	1
Övr tjm: tjänster	-	-	35	20	35	20
Vård, upp- fostran	-	-	-	11	-	11
<u>Arbetare</u>						
Yrkesutbildade, hantverkare	10	1	38	-	48	1
Ej yrkesut- bildade	1	-	14	1	15	1
Service, tjänster	2	1	4	39	6	40
Vård, uppfost- ran	-	-	-	32	-	32
Fria yrken	-	-	2	1	2	1
Företagare **)	12	5	-	-	12	5
<u>Summa:</u>	25	7	113	107	138	114
<u>Procent:</u>	18	6	82	97	100	100
Not: *) En kvinna klassificerad som arbetslös ej med **) Ej klassificerbara enligt indelningen ovan.						

Arbetstiden är för flertalet (80 procent) förlagd till dagtid. De män, som inte arbetar dagtid uppger i stor utsträckning att de har skiftarbete.

Bland kvinnorna förekommer skiftarbete, men också rent nattarbete. Framförallt inom sjukvården. Kvinnornas förläggning av arbete till nätter eller kvällar hänger i många fall samman med att det ger utrymme för att ta hand om familjens barn dagtid.

Tabell 3.8
Arbetstider för förvärvsarbetande i Kopparmora efter kön.
Antal och procent.

Arbetstiden huvudsakligen förlagd:	Män		Kvinnor	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Dagtid	114	80	94	80
Kvällstid	1	1	4	3
Nätter	1	1	9	8
Skiftarbete	22	16	9	8
Oregelbundet	3	2	1	1
Summa	141	100	117	100

Att byta arbete är för många ett led i en yrkeskarriär, där man syftar till att förbättra både arbetsuppgifter och inkomster. På frågan om man bytt arbete sedan flyttningen till Kopparmora visar det sig att kvinnorna bytt arbete i större utsträckning än männen.

Drygt en femtedel av kvinnorna (21 procent) har bytt arbete jämfört med mindre än en tiondel av männen. Det är dock oftast männen, som anger att arbetsbytet varit ett led i yrkeskarriären. Det gäller även för ett mindre antal kvinnor. Flertalet anger emellertid resvägen eller restiden som det viktigaste skälet (17 av 26 kvinnor). Andra orsaker som kvinnor anger är att man sökt arbete, som lämpar sig att utföra hemma i bostaden för att därigenom samtidigt kunna ta hand om sina barn. Två anger ekonomiska skäl för att börja förvärvsarbeta - för att kunna bo i Kopparmora krävs två inkomster. Ett par män uppger att de tvingats byta arbete, då busstrafiken ej fungerar under kvällar och nätter.

Hur reser man?

Endast ett fåtal har sitt arbete förlagt inom bostadsområdet som dagmammor och några med kontorsarbete i bostaden. De flesta lämnar området dagtid och reser till andra arbetsplatser i Stockholms närhet eller centrum. Två tredjedelar av männen (67 procent) uppger att de har mellan tre och fem mil till arbetet. Andelen kvinnor med långa arbetsresor är något lägre: drygt hälften av dem (57 procent) uppger resor på tre till fem mil. Ett litet antal kvinnor (fyra procent) har mer än fem mil. Motsvarande procentandel för männen är fjorton.

Det vanligaste sättet att komma till arbetet på är att åka bil. För många gäller att de allmänna kommunikationerna ej passar med arbetstider och arbetsplatsens läge, vilket bl a tillåter dem att göra avdrag för bilresor i deklARATIONEN. Att använda bil innebär i allmänhet en tidsbesparing jämfört med att utnyttja de allmänna kommunikationerna. Nästan alla

hushåll har bil - endast fyra stycken uppger sig vara utan. Närmare hälften av hushållen (70 stycken) har två eller flera bilar.

Männen färdas i allmänhet till arbetet med bil (84 procent). Kvinnorna är bilburna i mycket mindre utsträckning - endast hälften av dem uppger att de åker bil. De reser oftare än männen med buss eller kombinerar bil och buss.

Som tidigare visats är många kvinnor deltid arbetande och handhar dessutom hämtning och lämning av barn till daghem och dagmammor. För att hålla nere både restider och reskostnader använder många bil för att skjutsa barnen till olika typer av barntillsyn och ställer sedan bilen i Hemmesta eller Vik för att åka vidare med buss.

En kvinna, Lisa, som vid vårt samtal var föräldraledig med sitt tredje barn, beskrev familjens arbetsresor som mycket krävande och kostsamma. Mannen, vars arbetsplats låg nära stan började klockan sju på morgonen. Busstider och busslinjens dragning omöjliggjorde bussåkning och han använde familjebilen. Avståndet från bostaden till busshållplatsen är närmare två kilometer och familjen hade två små barn, som hade daghemsp plats i Hemmesta. För att inte den sammanlagda restiden till Lisas arbetsplats skulle bli orimligt lång, tvingades familjen skaffa ytterligare en bil. Lisa hade dock inte rätt att göra avdrag för bilresor och fick därför lämna bilen i Hemmesta och fortsätta med buss och tunnelbana till arbetsplatsen.

Tabell 3.9

Huvudsakligt färd sätt till och från arbetet för män respektive kvinnor i Kopparmora. Antal och procent.

Färd sätt	Män		Kvinnor	
	Antal	Procent	Antal	Procent
Bil (enskit)	112	78	51	43
Bil (samåkning)	9	6	3	7
Kombination bil-buss	11	8	28	24
Buss	9	6	20	17
Varierar	1	1	4	3
Färdas ej	1	1	7	6
Summa	143	100	119	100

Restiden till arbetet understiger en timme för två tredjedelar. Det kan synas motsägelsefullt att kvinnorna har både en hög andel korta och en hög andel mycket långa restider. De korta restiderna hänger i flera fall samman med att kvinnor bytt arbete för att komma närmare. Den huvudsakliga förklaringen till de långa restiderna är att kvinnorna i mindre utsträckning är bilåkande än männen. Bland kvinnor som kör bil till arbetet finns inte heller de mycket långa restiderna representerade.

Tabell 3.10
Restider till arbetet för män och kvinnor i Kopparmora.
Antal och procent.

Antal minuter	Män		Kvinnor	
	Antal	Procent	Antal	Procent
0-29	20	15	31	27
30-59	74	55	44	38
60-89	24	18	26	23
90-	5	3	11	10
Varierande	12	9	2	2
Summa	135	100	114	100

Tabell 3.11
Restider och res sätt för kvinnor i Kopparmora. Antal

Restid Antal minuter	Bil ensk.	Bil samåkn.	Komb. Bil/buss	Buss	Vari- erar	Fär- das ej	Sum- ma
0-29	16	4	3	1	-	7	31
30-59	26	3	7	5	3	-	44
60-89	5	-	11	9	1	-	26
90-	-	-	5	5	1	-	11
Varierar	2	-	-	-	-	-	2
Ej svar	2	1	2	-	-	-	5
Summa	51	8	28	20	5	7	119
Procent	43	7	23	17	4	6	100

Hur reser barnen?

Så länge barnen är små sköter föräldrarna barnens resor till daghem och dagmammor. Under de första skolåren finns det en skolbuss, som är anpassad till deras skoltider och hämtar dem inne i bostadsområdet.

Sedan får de åka med linjebussarna och får själva ta sig till och från busshållplatsen.

För att kunna delta i organiserade fritidsaktiviteter på fritidsgårdar, i idrottsföreningar, musikverksamhet osv måste de åka till andra orter. Busstätheten är låg och den praktiska lösningen för många är att föräldrarna skjutsar och hämtar sina barn. Omkring tre fjärdedelar av föräldrarna (73 procent) uppger att de skjutsar sina barn till aktiviteter utanför Kopparmora minst en gång i veckan. I mindre än hälften (39 procent) uppger att de ordnar samåkning med grannar.

Drygt en fjärdedel av barnen uppger att de åker buss till olika fritidsaktiviteter minst en gång i veckan.

I vissa fall åker ungdomar med buss från skolan eller hemmet

till träning i Gustavsberg eller Orminge. De blir sedan hämtade med bil av sina föräldrar.

Att de blir hämtade eller skjutsade fram och åter till aktiviteter beror många gånger på att föräldrarna tycker att väntetiden på bussen är för lång och att de också är oroliga för att de långa väntetiderna kan leda till att deras ungdomar kommer i kontakt med busliv i andra bostadsområden.

Närmaste fritidsgård finns i Hemmesta. Personal på fritidsgården har uppgett att man tidvis sökt genom gården efter stängning för att se efter att inga ungdomar från Kopparmora sov över där. Deras motiv för att sova över har varit svårigheter att komma hem, då bussarna ej har sena kvällsturer.

Tabell 3.12

Resor för barn och ungdom till fritidsverksamheter utanför Kopparmora med buss och bil.

	Resor med buss					Skjutsning med bil/hushåll
	Barn 1	Barn 2	Barn 3	Barn 4	Summa	
Minst en gång/vecka	37	15	4	1	57	74
Minst en gång/mån.	4	4	2	1	11	14
Sällan	8	7	2	1	18	9
Aldrig	46	35	14	1	96	
Summa	95	61	22	4	182	97

Hur ser man på kollektivtrafiken?

Resorna till arbetsplatser, barnomsorg, skolor, fritidshem, fritidsaktiviteter, kiosk och affär utgör en betydande del av livet för Kopparmoraborna. När man spontant anger vilka brister som finns i Kopparmora, så är de allmänna kommunikationerna en av de saker som oftast nämns. Drygt hälften (53 procent) av de permanentboende hushållen nämner detta.

Bussarna går för sällan. Kvälls- och nattbussar saknas. Mest missnöjda med busstrafiken är kvinnor och ungdomar, som också är de grupper som i störst utsträckning använder kollektivtrafiken.

Sammanfattningsvis kan vi se att kvinnor i större utsträckning än män använder kollektivtrafiken för arbets- och fritidsresor. Det finns fler kvinnor än män, som har långa resor till arbetet. Kvinnorna har också i större utsträckning än männen bytt arbete för att minska restiden och få mer tid för barnen. Den högre andelen deltidsarbete bland kvinnor förklaras i stor utsträckning av hushållens arbetsdelning och kvinnornas större ansvar för arbetet med barn och hem. Det är ofta kvinnorna som lämnar och hämtar barn. Följdriktigt är det också kvinnorna som är mest beroende

av busstrafiken och är mest missnöjd med denna. De uppger också att de skulle resa mer - om bara bussarna kom tätare.

Den andra gruppen, som är i stort behov av förbättrade bussförbindelser, är ungdomarna. Idag finns ett sextiotal tonåringar i området. I stor utsträckning är de beroende av föräldrarnas välvilja och ekonomi för att kunna delta i verksamheter utanför det egna bostadsområdet.

Tabell 3.13

Syn på kollektivtrafiken till Kopparmora. Antal och procent

	Män		Kvinnor		Barn och ungdom	
	Antal	Procent	Antal	Procent	Ant.	Proc.
Missnöjd med buss- trafiken	110	75	107	84	65	80
Nöjd med buss- trafiken	28	19	16	13	6	8
Osäker, ej svar	8	6	4	3	10	12
Summa	146	100	127	100	81	100
Skulle resa mer om tätare bussar	81	56	99	78	64	79
Skulle <u>ej</u> resa mer även om tätare bussar	56	38	23	18	3	4
Osäker, ej svar	9	6	5	4	14	17
Summa	146	100	127	100	81	100

Hur ordnar man barntillsynen?

Drygt en tredjedel (36 procent) av barnfamiljerna uppger att de ordnar sin barntillsyn själv i hemmet eller har hjälp av någon anhörig vissa kortare tider eller vid vissa tillfällen. Om man har tre barn eller fler är det den vanligaste tillsynsformen. En del makar har planerat sitt förvärvsarbete med olika arbetstider för att kunna turas om att ta hand om barnen. Några är föräldralediga och några har arbeten, som de kan kombinera med tillsyn av det egna barnet, exempelvis som dagmamma eller kontorsarbetande i hemmet.

Här är ett exempel på en familj, som "löst" sin barnomsorg genom att mannen arbetar dagtid och kvinnan vakar på sjukhus nattetid. På dagarna sköter hon det fyraåriga barnet. De har flyttat till Kopparmora för att bosätta sig i en barnvänlig miljö och komma bort från sociala problem i det förortsområde, där de tidigare bodde. Månadskostnaden är högre än de väntat - bruttokostnaden ligger på 5 000 kronor i månaden. För att klara resor till arbetet har man två bilar. Båda makarna är heltidsarbetande. Speciellt kvinnan upplever situationen med arbete på natten och skötsel av

barn på dagen som arbetsam. Hon säger: "Jag får vara vaken. Har inte råd med barnomsorg."

Fyrtio procent av barnen har kommunal barntillsyn hos dagmamma, på daghem eller fritidshem. Det finns två kommunala dagmammor i Kopparmora. I övrigt måste barnen åka till något annat område. Närmaste daghem ligger i Hemmesta, sju kilometer bort. Flera familjer beskriver att det är krångligt att inte ha barnomsorgen i området.

Antalet barn i kö för kommunal barnomsorg i Kopparmora var hösten 1985 nio barn. Barnomsorgsassistenten beräknade att kunna placera tre av dem ganska snart.

Omkring tolv procent av barnen klarar sig själv, utan tillsyn av vuxna. Huvudsakligen torde det röra sig om skolbarn, som får klara sig några timmar på eftermiddagen innan de vuxna kommer hem.

Tabell 3.14
Barntillsynsformer i Kopparmora för barn 0-12 år. Antal procent.

Barntillsynsform	Antal barn	Procent
I hemmet av föräldrar	58	36
Daghem	32	20
Kommunal dagmamma	25	16
Barnet klarar sig själv	19	12
Privat dagmamma	8	5
Av anhörig	8	5
Fritidshem	6	4
Skolans "fritidsverksamhet"	2	1
Ei svar	2	1
Summa	160	100

Bland föräldrar med barn i förskoleåldern finns ett uttalat intresse för att få barntillsynen ordnad inom bostadsområdet. På frågan var man vill ha ett kommunalt daghem placerat framkommer en stor övervikt för alternativet Kopparmora. Det understryks också när Kopparmoraborna formulerar brister i sitt bostadsområde är brist på daghem och barnomsorg i området något som nämns av mer än en tredjedel av hushållen.

I kommentarer till enkäten nämner några föräldrar, som i dagens läge löser sin barnomsorg genom att föräldrarna har olika arbetstider, att detta är en lösning de väljer på grund av att det ej finns daghem i området.

Tabell 3.15
Syn på daghem i Kopparmora bland föräldrar till förskolebarn.

	Antal hushåll	Procent
Vill ha daghem i Kopparmora	55	68
Spelar ingen roll var det är	6	7
Hellre daghem i Hemmesta/Vik	3	4
Hellre annan barntillsynsform	9	11
Ej svar	8	10
Summa	81	100

Att flytta eller bo kvar och bygga ut?

Som framkommit i rapporten finns det stora fördelar i området: närhet till natur, rekreationsområden och ett fritt boende. Men här finns också brister/problem som höga boendekostnader, små bostadsytor och långa avstånd till arbetsplatser, service och organiserade fritidsaktiviteter. Det har framförallt inneburit en stor belastning för den stora gruppen barnfamiljer. I en hel del fall finns planer på att flytta från området.

Drygt en femtedel (22 procent) av de boende anger att de funderar på att flytta. Det är i stor utstäckning flerbarnsfamiljer.

Bland män mellan 40 och 49 år med barn, uppger en tredjedel att de har sådana planer. Två tredjedelar av dem som funderar på att flytta har bott i området minst sex år.

Det motiv, som de oftast uppger är ekonomin vilket inbegriper både själva boendekostnaden och övriga kringkostnader, brister i kollektivtrafiken som för många leder till behov av två bilar, brister i sociala anordningar i området som ger service och bidrar till gemenskap samt även praktiska problem som brist på fungerande vatten och avlopp. Vid flera tillfällen har man stått helt utan vatten i bostaden. Endast ett par nämner sådana skäl som avståndet till stan eller personliga skäl som skilsmässa.

Inte mindre än 70 procent uppger att kostnaderna blivit högre än de förväntat sig när de flyttade till Kopparmora. Det är påtagligt fler än bland dem som inte har några flyttplaner (40 procent). Av dem som funderar på att flytta uppger 40 procent att boendekostnaderna per månad uppgår till minst 5 400 kronor brutto.

Tabell 3.16

Bruttokostnad/månad för boende i Kopparmora, uppdelade på dem som "funderar på att flytta" respektive "funderar ej på att flytta".

	Bruttokostnad/månad					Summa
	-3500 4450	3501- 4450	4500- 5350	5400- 6250	6500- 9000	
Funderar på att flytta	5	5	9	7	6	32
Funderar ej på att flytta	14	26	32	23	8	103
Summa	19	31	41	30	14	135

De flyttningsbenägna familjerna har kommit från lägenheter i söderförorter och sökt sig till Kopparmora för att få ett eget hus med väl tilltagen tomt. Skälet för dem att flytta hit är - som för flertalet - en önskan att bo nära naturen. Många anger också att det varit viktigt att komma bort från sociala problem i förorten. Drygt hälften nämner också att de upplevde Kopparmora som barnvänligt. Paradoxalt nog blir livet i Kopparmora speciellt slitsamt för barnfamiljer.

Tabell 3.17

Antal barn/hushåll i Kopparmora bland dem som funderar på att flytta

	Antal barn/hushåll				Summa
	0	1	2	3-5	
Funderar på att flytta	8	5	10	10	33
Funderar ej på att flytta	39	23	32	19	111
Summa	47	28	42	29	144

För familjer med två eller flera barn leder bristerna i närområdet såsom frånvaro av barnomsorg, lekplatser, samlingslokal med aktiviteter i området, till att mycket tid ägnas åt att man skjutsar sina barn till andra områden. Det får som följd att levnadskostnaderna ökar. De som funderar på att flytta upplever också detta som ett problem oftare än andra. Det uttrycks bland annat i att 35 procent av denna grupp uppger att de helst vill ha barnomsorgen ordnad genom daghem i området, vilket kan jämföras med 72 procent av de barnfamiljer som ej funderar på att flytta.

De som är barnlösa eller bara har ett barn är mindre benägna att flytta från området.

Många, som vill flytta, menar att det finns hinder för att

flytta. Möjligheterna att sälja husen är begränsade genom att låneskulden är stor. Man kan ha svårt att få ut husets "värde". Det kan innebära att man tvingas bo kvar av ekonomiska skäl - samma skäl som gör att man vill sälja.

Som ett mått på de boendes intresse för att bo kvar och förbättra sitt boende ställdes frågan om planer fanns att bygga ut eller bygga samman husen. Drygt hälften av hushållen (57 procent) uppger att de har sådana planer. Därav är närmare tre fjärdedelar (74 procent) barnfamiljer. Närmare hälften av dem (44 procent) har endast ett barn. Det är en lika stor andel av barnfamiljerna som har tonåriga barn, som går på högstadium eller gymnasium. I gruppen ingår hushåll som bott olika länge i området, därav är en femtedel nyinflyttade under 1985. Några har höga boendekostnader, men mest typiskt är att de som tänker bygga ut har i genomsnitt lägre boendekostnader än dem som funderar på att flytta.

Tabell 3.18

Bruttokostnad/månad för boende i Kopparmora uppdelade på dem som planerar bygga ut eller ej. Antal.

Planer	3501- 4500- 5400- 6500-					Summa
	- 3500	4450	5350	6250	9000	
Bygga ut	10	18	21	21	7	77
Ej bygga ut	9	14	20	10	6	59
Summa	19	32	41	31	13	136

Huvudskälet för att bygga ut är att man är trångbodd och ofta bor i två separata hus. En man med två tonårsbarn upplever att "det kan gå sommartid, då det går bra att utnyttja båda husen och är lätt att springa emellan". Vintertid blir det emellertid trångt och stökigt. Ungdomarna kan inte bo själva i lilla huset. Då skall alla samsas på 60 m². Ungdomarnas behov av utrymme kan inte tillgodoses. Det är besvärligt för dem att ta hem kompisar. Alla lider. Att man ännu inte byggt ut beror på den ekonomiska situationen. Mannen har skaffat extraarbete för att förbättra ekonomin. Precis som de, som funderar på att flytta uppger de som planerar att bygga ut att närheten till naturen var ett viktigt skäl för att flytta hit. De har också i stor utsträckning angett att området var barnvänligt, som ett annat viktigt skäl. Närmare en tredjedel av dem uppger att deras känslomässiga anknytning till Värmdölandet spelat roll för att de skulle bosätta sig här.

När de nämner brister i området framhåller närmare hälften (44 procent) behov av barnomsorg och öppen förskola i området. De tar även upp avsaknad av samlingslokal och lekplats. De har ofta äldre barn, som rör sig i området även kvällstid och upplever oftare än andra som en brist att vägstandarden är låg och att vägbelysning saknas. Man saknar även i större utsträckning än andra en kiosk/affär i området. I viss utsträckning har samma hushåll uppgett att de både planerar att flytta och bygga ut (17 stycken). De står i en

valsituation. Genom att man "vuxit ur" huset återstår att investera i utbyggnad eller finna ett alternativ. Det fortsatta boendet i Kopparmora är villkorligt - det kräver lösningar på upplevda problem för att man skall satsa på det.

3.5 Det sociala livet - förutsättningar för gemenskap.

De boende i Kopparmora har blivit parter i en intresse- motsättning de i liten utsträckning kunnat påverka eller ens helt kunnat förutse. HSB som markexploator och husförsäljare och kommunen har haft skilda intressen och syn på områdets utveckling.

Viktigast har frågan om områdets status varit. HSB har sålt tomter med förespeglning att området var lämpligt för permanentboende, medan kommunen motverkat en sådan utveckling genom byggregrestraktioner och ovilja att bygga ut kommunal service i området. Husbyggarnas dröm om ett naturnära liv i eget "lågprishus" har i många fall visat sig orealistiskt. Levnadskostnaderna har blivit högre än förväntat och tillvaron arbetsammare än man tänkt. Vi kan idag se att området genomgått olika utvecklingsfaser sedan de första tomterna avstyckades och såldes.

Först kom byggnads- och inflyttningsfasen, som pågick mellan 1975 och 1980. Kopparmora var ett "nybyggarsamhälle", dit människor med olika förutsättningar kom. Tomterna såldes vid olika tidpunkter och byggstarten varierade. Många byggde själv. En del var hantverkare med erfarenhet från byggbranschen, andra var amatörer. Under denna tidsperiod var man upptagen med att iordningställa det egna huset och flyttade sedan in vartefter det blev färdigt.

Delvis samtidigt inträder en etableringsfas. Nu skulle de enskilda hushållen finna praktiska former för att klara vardagens behov. Annu var det sociala livet i en tidig utvecklingsfas. Den sociala gemenskapen i området var rudimentär. Avsaknad av kommersiell och kommunal service, brister i kollektivtrafik mm innebar att de enskilda hushållen individuellt måste lösa sina problem. Det behövdes exempelvis bil(ar) för att klara inköp, skjutsning av barn, arbetsresor osv. För många blev kostnaderna större än de förväntat, speciellt efter några år, då länekostnaderna steg. Många klarade av dessa besvärliga förhållanden. Andra fick svårigheter. Det skedde en utslagning av dem, som inte klarade av den första tidens svåra påfrestningar. Det avspeglades exempelvis i Socialtjänstens ingripanden i området. Det var ärenden av både social och ekonomisk natur. Spänningar inom familjer ledde till skilsmässor och i några fall till misshandel inom familjen. En del drogmissbruk uppmärksammades. Mest frekvent var dock ekonomiska ärenden. En del hushåll klarade inte ekonomin för huset och var tvungna att få ekonomisk hjälp under en period. Genom att husen var svårsålda vid denna tidpunkt kunde understödsperioderna bli långa.

Utflyttningen har varit stor och enligt socialsekreterarna för Värmdödistriktet har många med ekonomiska och sociala problem lämnat området. En del av dem har flyttat till Hemmesta, vilket inneburit att en del av de ekonomiska problem man tidigare haft i Kopparmora, nu återfinnes där.

Under etableringsfasen saknades i stor utsträckning organisering av gemensamma intressen i området. En första gemensam fråga blev att HSB, som fortfarande förvaltade området, ansågs ta ett för högt pris för detta. Det blev grunden för skapandet av en intresseförening i området, SKIF, med syfte att förhandla med HSB. Genom den anslutning den fick ökade dess slagkraft. Detta i sin tur påskyndade bildandet av samfälligheten och övertagandet av den egna förvaltningen. När detta skedde övergick intresseföreningen SKIF till att bli en fritidsförening med målsättning att skapa aktiviteter i området.

Utvecklingen i Kopparmora kan beskrivas som en process, där man nu övergått i en ny fas, som kännetecknas av att området stabiliserats.

Trots den förut nämnda stora in- och utflyttningen har många bott i området i flera år och har inga tankar på att flytta. Omflyttningen har idag inte samma negativa prägel som tidigare. Det är påtagligt lättare att sälja husen och priserna har ökat. Folk har "bott in sig" i området och känner sig hemmastadda. De ser på Kopparmora som ett bostadsområde där de skall leva och barnen växa upp. Nya behov aktualiseras och behöver åtgärdas i och med att barnen blir äldre. Man tänker på hur framtiden skall gestalta sig, då barnen blir tonåringar och vill förebygga att problem skall utvecklas och se till att boendemiljön är attraktiv även för ungdom. En stor del planerar att bygga ut sina hus, sedan byggregrektionerna i området mildrats och statliga lån kan erhållas.

Synen på Kopparmora har nyanserats och det uppfattas inte längre som ett problemområde från skolfolk, fritidsledare och socialtjänstemän, som har kontakt med de boende.

Socialsekreterarnas uppfattning är att området idag inte skiljer sig nämnvärt från andra områden i distriktet och de har svårt att urskilja området i sina aktuella ärenden. De ärenden man kan erinra sig är symtomatiskt nog konflikter mellan tonårssbarn och föräldrar. Vid en genomgång av behandlade ärenden under ett par månader under hösten 1985 bekräftades att Kopparmora inte förekom speciellt ofta.

Ett område man bor i

Hur ser det sociala livet ut idag och vilka är förutsättningarna för dess vidare utveckling?

Kopparmora är ett område man bor i. Mycket av det sociala livet sker utanför området. Arbetsplatser, skolor, social service, kommersiell service och gemenskapsanläggningar för organiserade fritidsverksamheter och hobbies finns på andra platser.

Ändå finns en social gemenskap mellan människorna i området. Vid intervjuer med folk om hur de lever i området finns många "berättelser" som beskriver hur nära och varaktiga kontakter knutits med grannar i den närmaste omgivningen. Påfallande är dock att umgänget begränsas till mindre grupper

med det allra närmaste grannskapet som den viktigaste kontaktytan. Detta vittnar om avsaknad av andra mötesplatser i området.

En kvinna som tillbringar vardagarna i området berättar om sitt vardagsumgänge. Flera kvinnor på samma väg är hemma dagtid. Alla har småbarn. En är dagmamma, en arbetar natt och tar hand om barnen dagtid och ytterligare en är barnledig. De träffas dagligen. Går ut och går med barnen. Gör utflykter med matsäck till skogen. Barnen leker tillsammans. Eftersom de bor nära varandra kan barnen springa mellan husen. De har också ordnat en "gårdsfest". Ett initiativ som väcktes en vardag då de träffades. De satte upp lappar längs hela vägen med inbjudan till alla. Trots att det regnade festdagen kom alla, utom de fritidsboende. De improviserade regnskydd med parasoller och presenningar. Festen blev lyckad och man fortsatte senare med dans i ett av husen. Gemenskapen som utvecklats innebär också att man erbjuder sig handla åt varandra, sitta barnvakt osv. Kvinnorna träffas även kvällstid någon gång i månaden för att sy, prata eller umgås i största allmänhet. I princip är dessa träffar öppna för alla på vägen, men det är en liten grupp på sex kvinnor, som brukar vara med.

Männen tycks inte ha samma nära umgänge i området. Vid samtalet framgår att familjen inte umgås speciellt mycket med grannarna på veckosluten, utan då träffar man sina släktingar antingen här eller hemma hos dem i andra bostadsområden. Mannen har också mycket av sina kontakter på andra håll: han spelar fotboll med ett gäng inne i stan och umgås med arbetskamrater.

Även på andra vägar eller avsnitt av vägar har kvinnor och ibland också män berättat om att man umgås och byter tjänster med varandra. En viktig faktor för kontakterna är att man bor nära varandra och umgänget har vuxit fram ur den fysiska närheten till varandra. Man har sett varandra syssla ute på tomten eller med huset och på det sättet upptäckt gemensamma intressen.

På andra vägar beskriver man att det är ensamt och tyst dagtid. Det finns inga grannar hemma och några mammor känner sig ensamma och isolerade. De drar runt sina barnvagnar i området och tycker att det är ensligt och tomt. Några kvinnor pekar på avsaknad av en lekplats, dit man kan gå för att träffa vuxna och för att barnen skall få lekkamrater.

Av resultateten från enkäten framkommer att Kopparmoraborna i allmänhet har ett frekvent (regelbundet) umgänge både med grannar i bostadsområdet och vänner och släktingar på andra håll.

Omkring 37 procent uppger att de umgås med sina grannar minst en gång per vecka. Det är dock en stor grupp som uppger att de sällan eller aldrig har några grannkontakter (20 procent). Kvinnorna har mer grannkontakter än männen. Vid diskussioner om betydelsen av ett bostadsområdes fysiska struktur brukar framhållas (se exempelvis Daun, år 1976 och Gillwik, L 1979) att småhus med sina trädgårdar och aktiviteter utomhus samt gemensamma angelägenheter gynnar ut-

vecklandet av grannkontakter. Samtidigt motverkas en sådan utveckling av stor omsättning i området. Genomsnittligt kan man dock se att den grupp, som har grannkontakt minst en gång i veckan är något större än för befolkningen som helhet enligt SCB:s ULF-undersökning 1977.

Tabell 3.19

Kontakter med grannar och övriga för män respektive kvinnor. Antal och procent.

	Minst en gång/ vecka	Någon gång/ månad	Någon gång/ kvartal	Mer sällan	Ej svar	
	Ant.Proc	Ant.Proc	Ant.Proc	Ant.Proc	Ant.	Proc.
Grannkon- takt Män	48 33	37 25	23 16	32 22	6	4
" Kvinnor	54 42	26 20	21 16	23 18	4	3
Summa	102 37	63 23	44 16	55 20	10	4
Andra kon- takter Män	50 34	69 47	19 13	7 5	1	1
Kvinnor	43 34	62 48	13 10	7 5	3	2
Summa	93 34	131 48	32 12	14 5	4	1

Ett sätt att se på grannrelationer är att se i vilken utsträckning man byter tjänster, exempelvis i vilken utsträckning man är barnvakt åt varandra. Av de 33 procent av barnfamiljerna som uppger att de kan ordna barnvakt när de vuxna skall gå ut en kväll, uppger de flesta att det är far- eller morföräldrar som tar hand om barnen (62 procent). Även om de bor på annat håll, så kommer de till Kopparmora vid sådana tillfällen eller tar barnen till sig.

Omkring 37 procent uppger att någon av grannarna är den som man oftast eller ibland anlitar som barnvakt.

Vilka hinder och möjligheter finns för att utveckla det sociala livet?

Många i Kopparmora är socialt förankrade i området och har knutit kontakter och vänskapsband med grannar i den närmaste omgivningen. Det som saknas är tillfällen att mötas från olika delar av området.

För att utveckla det sociala livet i området räcker inte längre de nära, privata kontakterna, utan man måste också finna mer organiserade former där fler möjligheter för gemensamt handlande skapas.

I många förorter finns mötesplatser, där kontakter som överbryggar avståndet mellan olika smågrupper skapas naturligt. Skolor och daghem är exempel på sådana mötesplatser, men även affärer, lekplatser och samlingslokaler. Det är ställen

dit man går och där man lär känna andra eller känna igen varandra och på det sättet skapa både djupa och ytliga kontakter i bostadsområdet. Man befinner sig bland människor man känner igen. Samhörighetskänsla och trygghet ökar. Att känna igen varandra inom området, att veta vilka barnen är och var de hör hemma och bli igenkänd av dem gör att det som händer inte kan ignoreras. Det blir lättare att ingripa när något sker, antingen det gäller tillsägelser eller hjälp. Idag finns många barn och ungdomar som får klara sig själva mellan skolans slut och föräldrarnas hemkomst. Barnen i Kopparmora går på olika skolor och daghem i andra områden. De vuxna som möts på olika föräldramöten eller i samband med andra aktiviteter och talar om barnuppfostran eller skolfrågor kommer från olika områden och någon gemenskap för det egna bostadsområdet skapas inte. Kontakter knyts på annat håll.

Alla i området har inte samma intresse att utveckla det sociala livet och aktiviteter i området. I några enkäter påpekas att man bosatt sig i Kopparmora för att man uppskattar en lantlig miljö, utan speciellt organiserade aktiviteter och påkostade arrangemang som gatubelysning och sportanläggningar. Några uttrycker missnöje med att föräldrar inte ser till sina barn tillräckligt, utan att de leker på väggarna eller är störande på olika sätt.

Olika förväntningar och behov hos olika grupper i området kan resultera i intressemotsättningar. En grupp, är de tio procent, som använder sina fastigheter som fritidshus. De har i mindre utsträckning än övriga besvarat enkäten. Flerparten av dem som svarat uppger att de även fortsättningsvis vill använda sina hus för fritidsbruk. De framhåller att fördelarna med att ha fritidshus här är att det ligger förhållandevis nära stan och genom sin höga standard (som fritidshus) kan utnyttjas året runt. Det är naturnära och möjliggör bad- och båtliv. Nackdelar, man upplever är den återkommande vattenbristen och den glesa busstrafiken. Man saknar affär i närheten. I några fall är man missnöjd med vägstandarden och att vägbelysning saknas. För denna grupp saknar frågor om kommunal service relevans och de upplever i allmänhet inte heller avsaknad som gemenskapsanläggningar som någon brist.

Kopparmora har utvecklats till en permanent tätort, där barnfamiljerna överväger. Drygt två tredjedelar av hushållen har barn. För dem blir bostadsområdet viktigt. De är inte lika lättrörliga som barnlösa och får behov av olika sociala anordningar i sin närmiljö alltefter barnens olika åldrar. Det är också flerbarnsfamiljerna med behov av service i området, som överväger bland de som funderar på att flytta.

För barnfamiljer blir det ett viktigt intresse att få området att fungera som en god social miljö att växa upp i och det är också de, som i stor utsträckning, aktivt driver på utvecklingen. De ser genom sina egna barns växande hur framtiden kan te sig i området och vill förebygga problem och skapa gynnsamma betingelser för ungdom. De utgör en kärngrupp i bostadsområdet.

Barn och ungdomar aktualiserar behov av lekplatser, bollplaner, barnomsorg och ungdomsaktiviteter. Även anordningar som berör säkerhet och trygghet blir mer angelägna, såsom önske-

mål om hastighetsbegränsning både på Saltarövägen och inne i området samt vägbelysning. Många barn, som är så stora att de rör sig ute i området under kvällstid, har nämnt att de tycker att det är otäckt att ta sig hem becksvarta kvällar utan vägbelysning.

Samfälligheten, som omfattar alla fastighetsägare, är en av de få organisationer som finns i området, där gemensamma frågor kan behandlas. Den ansvarar för underhåll av vägar, vatten och avlopp samt skötsel av områdets fotbollsplan. Det finns en anställd förvaltare i området. Dess verksamhetsområde är lagligt reglerat. I viss utsträckning har samfälligheten fungerat som forum för olika intressen, bland annat rörande anläggning av bollplan och lekplats. En viktig fråga som då ventilerats har varit samfällighetens verksamhetsområde, då beslut kan få ekonomiska konsekvenser för alla fastighetsägare.

Under projekttiden har frågor kring brister i vattenförsörjningen aktualiserats och samfällighetens styrelse har aktivt arbetat med dessa. Under våren aktualiserades även brister i avloppssystemet av större omfattning vilket tvingat fram en höjning av förvaltningsavgiften. En stor del av samfällighetens arbete har koncentrerats kring dessa frågor. De framstår också som mycket viktiga för områdets framtid och dessa problem har även påtalats i ett stort antal enkäter (53 procent).

I övrigt består föreningslivet i området av en båtklubb, där även fritidsboende i Norra Kopparmora ingår, samt idrotts- och fritidsföreningen SKIF, som har en begränsad verksamhet med fotbollsträning för yngre barn, brännboll och terränglöpning i skogen. Man organiserar också Valborgsmässofirande. SKIF består av en liten kärna aktiva, som arbetat under många år. De har upplevt svårigheter att aktivera barn och vuxna utanför den egna bekantskapskretsen. I dagens läge upplever de snarast att brist på gemenskapslokaler hindrar verksamheten att växa.

En styrelsemedlem från SKIF menar att föreningens verksamhet tenderar att bli privat, då man alltid hänvisas till att mötas i någons bostad. Det gäller även möten och aktiviteter som skall vara öppna för alla, exempelvis förberedelser inför julmarknaden. Bristen på lokal menar hon, var ett viktigt skäl varför julmarknaden ej blev av 1985. Mötesverksamheten begränsas också av att husen är små. Lokalbrist är ett avgörande skäl för att föreningen ej kan vidga sin verksamhet. Man har flera konkreta förslag på ungdomsverksamheter, som därför inte kunnat förverkligas.

Tidigare har nämnts att bristen på mötesplatser som exempelvis daghem och skolor försvårar en utvidgning av det sociala kontaktnätet. Det återkommer också i många enkätsvar och konkretiseras som behov av en lokal.

En kvinna, som är intresserad av att sy och kan hjälpa andra, beskriver hur hon organiserat ett "sy-in" på sin veranda. Några grannkvinnor tog med sina symaskiner och sydde under hennes ledning ända tills mörkret omöjliggjorde vidare aktivitetet.

Hon skulle gärna utveckla sin förmåga och leda studie-cirklar i området, men upplever att brist på lokal hindrar möjligheten att utvidga verksamheten utöver den närmaste kretsen av grannar.

Dagmammor och hemmavarande kvinnor tar också upp frågan.

De skulle vilja ha en träffpunkt dagtid. Idag finns en öppen förskola i Hemmesta, men den upplevs som mycket avlägsen. Det krävs bil för att kunna utnyttja den, då öppettider och busstider stämmer dåligt överens. Ungefär en fjärdedel av hushållen tar spontant upp avsaknad av samlingslokal som en brist i området. Det gäller både för verksamhet dag- och kvällstid.

Idag finns drygt sextio tonåringar i området. Det har skett en viss förstörelse i området, där ungdomar deltagit. Detta har av flera vuxna uppfattats som en varning inför framtiden. Man är rädd att de negativa tendenserna kommer att förstärkas, då barnen växer upp och antalet ungdomar ökar. För att förebygga sådana tendenser menar de att anonymitet och bristande gemenskap i området måste brytas genom meningsfulla verksamheter bland barn och ungdom, där vuxna från området själv deltar. En tonårspappa har exempelvis erbjudit sig att starta mopedverkstad. Andra är villiga att arbeta med musikgrupper och caféverksamhet.

Många vuxna menar att det skulle kännas tryggare om ungdomarna hade samlingsplats och aktiviteter i området, i stället för att - som nu - behöva ta buss till Hemmesta eller Gustavsberg för att mötas och roa sig.

I detta perspektiv har en grupp kvinnor organiserat sig och gjort en namnsamling för ett "allaktivitetshus" i området. De tänker sig att det skulle kunna fungera som en samlingsplats för hemarbetande dagtid, eftermiddagsverksamhet för skolbarn samt kvällsverksamheter för ungdom och vuxna. En begäran om byggande av ett sådant "allaktivitetshus" har sänts till kommunen.

Figur 3.3

Diskussioner utanför husvagnen under "öppethus"-verksamheten i Kopparmora.

4 SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSER

4.1 Sammanfattning

Kopparmora är ett småhusområde i Värmdö kommun, omkring tre och en halv mil från Stockholm. Området planerades av kommunen som ett fritidsområde, men blev redan från början huvudsakligen permanent befolkat. Det finns ingen kommunal eller kommersiell service i området. De boende hänvisas till andra områden för service av olika slag. Avståndet till närmaste affär, skola och daghem är omkring sju kilometer.

Det finns omkring 640 bofasta invånare. Befolkningsmässigt består området till stor del av unga barnfamiljer. Det finns tjugo procent förskolebarn. Låg- och mellanstadiebarnen utgör tolv och tonåringarna tio procent av befolkningen. Tre fjärdedelar av de vuxna är i åldern 25 till 44 år. Andelen äldre är låg. De fritidsboende utgör omkring tio procent i området.

Huvuduppgiften i projektet har varit att visa hur man från kommunens sida kan möta olika behov som uppstått i bostadsområdet Kopparmora, som ursprungligen planerats som ett fritidsområde. För att kunna göra detta har vi sammanställt uppgifter om hur området fungerar utifrån både fysisk och social miljö och vilka brister och resurser som finns i området.

Brister och behov har identifierats och försök att få till stånd samarbetslösningar mellan de boende och/eller olika sektorer av den kommunala förvaltningen och markexploatören har inletts.

Utgångspunkten har varit att invånarnas behov satts i centrum. Lösningförslag på olika problem utgår från att de skall tillgodose kommunens krav på låga kostnader, effektivitet i utnyttjandet av anläggningar och invånarnas krav på grundläggande service. En ytterligare utgångspunkt har varit invånarnas eget intresse för att medverka i vissa verksamheter i området.

Sammanfattningsvis ger projektet en bild av levnadsvillkoren för de boende i Kopparmora ur tekniska, ekonomiska och sociala aspekter, och visar också den nuvarande situationen som led i en föränderlig process.

Arbetsättet har inneburit att vi använt olika angreppssätt för att få kunskap om situationen i bostadsområdet. För att beskriva området har vi använt statistik, protokoll och andra kommunala sammanställningar.

Arbetsättet inbegriper en aktionsansats, där olika metoder för att samla in uppgifter, analysera dem och återföra dem till kommunala organ och de boende använts. Syftet har varit att påverka utvecklingen i området och stärka de boendes egna initiativ.

Kontakten i området inleddes via samfälligheten i området och med ett offentligt möte. För att knyta närmare kontakter, få en bild av området och informera om möjligheter att stärka de boendes resurser hölls "öppet hus" i en tillfäl-

ligt uppställd husvagn under en begränsad tid. Intervjuer och samtal med boende har genomförts. En enkätundersökning till alla hushåll i området har genomförts. Skriftlig information har distribuerats till alla hushåll under olika stadi-er av projektet. Offentliga möten har organiserats. Genom att vi kunnat definiera frågeställningar på ett tidigt stadium oavsett om de varit av teknisk eller social natur, har vi fått en helhetsbild av området. Det innebär också att vi kunnat vända oss till tjänstemän inom olika förvaltningar för att peka på specifika behov i området.

Under projekttiden har de viktigaste frågorna i området gällt:

- vatten- och avloppsfrågor
- byggnadslov och husekonomi
- sociala frågor, rörande social service, gemenskap, fritidsaktiviteter och familjeekonomi

Respektive frågor har kanaliserats genom projektet som därigenom har kunnat påverka ärendebereidningen i kommunen. Genom en kontinuerlig kontakt med samfälligheten, som i första hand sysslat med VA-frågor har kontakter mellan kommunens tekniska expertis och politiker och samfälligheten utvecklats rörande vattenförsörjning och avlopps nät.

I samband med dessa frågor har olika förslag till lösningar formulerats.

Nya regler för byggnadslov och statliga lån infördes i början av projektperioden. Beträffande byggnadslov och husekonomi har kommunala tjänstemän, en arkitekt från HSB och banktjänstemän deltagit i information och rådgivning till de boende ute i området. Sociala frågor har tagits upp i olika sammanhang. Genomförandet av en social områdesbeskrivning har varit ett viktigt moment för att få en bild av det sociala livet i området och se vilka begränsningar och resurser som finns för en vidare utveckling. Behov som artikulerats i området har getts en betydelse genom att de satts in i ett vidare sammanhang. Viktiga frågor har rört barnomsorg och fritidsverksamheter speciellt för barn och ungdom. Utifrån en social analys har förslag ställts till kommunstyrelsen.

Projektet har genomförts i samarbete med de boende under hela projekttiden. Förutom "öppet-hus"-kontakter och informationsmöten har vi även återfört insamlade kunskaper och analyser skriftligt till de boende för att ge dem en representativ bild av området och därigenom stärka deras egna initiativ.

Utifrån arbetet med det enskilda bostadsområdet Kopparmora har mer generella frågor rörande planering av bostadsområden, arbetssätt och metoder i ett kommunalt sammanhang aktualiserats. Det rör speciellt områden, som ej planerats som permanenta bostadsområden från början.

Fortsättningsvis kommer vi att sammanfatta våra erfarenheter inom olika områden och diskutera olika lösningsförslag.

4.2 Kopparmora i ett regionalt perspektiv

Kopparmora är beläget i Stockholmsregionens yttre delar inom ett område som till största delen används för fritidsändamål. Efterfrågan på småhusbostäder skapar ett tryck på tätortsnära fritidshusområden - i första hand riktas efterfrågan mot större hus med hög standard - som omvandlas till permanentbostäder. Blandområden uppstår där successivt allt fler fritidshus permanentas. Omvandlingen av fritidshusområden till permanentområden kan gå olika snabbt. Direkt vid färdigställandet, som t ex i Kopparmora, eller som en process som accelererar ju mer omfattande permanentboendet blir. Det sker en funktionsomvandling av husen som påverkar omgivningsstrukturen på olika sätt.

Arbetsplats och bostad behöver idag inte längre samlokaliseras genom transportteknikens snabba utveckling. Man kan tala om en regional arbetsmarknad som kan nås från bostadsområden inom hela regionen. De orter där en funktionsomvandling sker blir ofta pendlarorter i den bemärkelsen att en mycket stor del av befolkningen pendlar till arbetsplatser i ett närbeläget stadsområde eller tätortsregion.

Pendlarorterna ligger inom räckhåll för den regionala arbetsmarknaden eller lokala urbana centra men är inte en del av stadsområdet inom regionen. Liksom förorterna i stadsområdet har pendlarorterna en utpendling till arbetsplatser som överstiger inpendlingen. Men till skillnad från förorterna, som har en planerad funktion som bostadsresurs i stadsområdet, har pendlarorterna uppstått genom en spontan inflyttning av människor med anknytning till stadens arbetsmarknad.

Tidigare har vi berört att flyttningarna till Kopparmora följer ett generellt utvecklingsmönster som är vanligt i storstadsregioner, nämligen spridning av befolkning från centrum och närförorter till ytterområden i regionen. Stadsområdets expansion skapar ett ökat tryck på omkringliggande markområden. Markpriserna stiger, konkurrens mellan olika markanvändningsintressen uppstår. Expansionen av bostäder och arbetsplatser sker oftast radiärt - från centrum till periferi - om de geografiska förutsättningarna tillåter.

Stadsområdet i Stockholm har huvudsakligen vuxit utåt från innerstaden sett, längs järnvägar, förortsbanner och busslinjer. Utbyggnader av nya bostadsområden har skett ryckvis, t ex i samband med diskussioner om befolkningsfrågan på 30-talet eller med 50-talets nya förortsidéer. Den senaste stora utbyggnaden ägde rum på 60-talet då det så kallade miljonprogrammet tog form.

Utvecklingen på 70-talet kan delvis ses som en reaktion på miljonprogrammets snabba utbyggnad där de ekonomiska faktorerna och kravet på att genom massproduktion av bostäder dimeras bostadsköerna styrde bostadsbyggandet i alltför hög utsträckning på bl a boendemiljöns bekostnad. De nya förorterna motsvarade i många fall inte de krav på boendemiljö som inflyttarna ställde. En kraftig befolkningsgenomströmning i de minst populära områdena blev därför följden. Flyttarna tog ofta steget att flytta till andra bostadsområden utanför stadsområdet som bättre motsvarade deras förhoppningar om en bra bostad (Nyström 1984).

Om valet av bostadsområde för individer och hushåll styrs av erfarenheter från tidigare bostadsformer så påverkas tillfallet som flyttningen äger rum vid i första hand av hushållssituationen. Vanligt är att flyttningar kombineras med förändringar i livscykeln som parbildning, barnafödelse eller när barnen flyttar hemifrån. Bostadskarriären ställer krav på att olika bostadsformer finns tillgängliga som svarar mot behoven i olika livssituationer. De flesta som flyttat till Kopparmora har varit i familjebildningsfasen, par som nyligen flyttat ihop och skaffat barn eller planerat att göra det. Familjesituationen är likartad för de flesta boende i Kopparmora. Småbarnsfamiljer dominerar stort. Vi har kunnat se att också motiven för att flytta till Kopparmora varit likartade - önskemålet om en god miljö. Flyttningsströmmarna till området går huvudsakligen i samma riktning - från mer centrala lägen i regionens förorter till det mer perifera läget i Kopparmora.

Jämförelser mellan kommuner i Stockholmsregionen visar att de yttre förortskommunerna haft den procentuellt sett högsta befolkningsökningen under 1970-talet medan Stockholms kommun tappat befolkningsandelar. Glesbygden har under samma tidsperiod haft en kraftigare befolkningsökning än tätorterna. Den spridning av befolkningen till yttre förortskommuner som ägt rum har samband med att kommunerna bygger upp egna administrativa system och servicefunktioner under den här perioden. Utbyggnad av en lokal "stadsstruktur" med service, bostäder och arbetsplatser genomförs i alla storstadskommuner. Transportsystemet blir den länk som binder samman bostäder i ytterområden och arbetsplatser i centrum.

4.3 Kommunal planering

En av svårigheterna för kommunen med att överblicka problem i bostadsområden ligger i den egna förvaltningsstrukturen som vi påpekat i det inledande kapitlet. De fackinriktade nämnderna och förvaltningarna samarbetar i ganska liten omfattning kring områdesspecifika problem. Försök att upprätta gemensamma områdesbeskrivningar har gjorts men dessa har inte utnyttjats i någon större utsträckning.

En bostadsområdesorienterad förvaltningsorganisation har bättre förutsättningar att uppnå samordnade lösningar på problem i bostadsområden. En samordning av förvaltningarnas verksamhet i olika kommundelar ger dessutom en effektivare resursanvändning.

Decentralisering av verksamheter kan genomföras på olika sätt. Försök med kommundelsnämnder har bedrivits i en del kommuner med positiva erfarenheter. Det lokala inflytandet över politiken kan därigenom utökas. En decentralisering av förvaltningsorganisationen kan ske i kombination med införande av kommundelsnämnder eller oberoende av en politisk reform. Det viktiga är att samarbetet mellan kommunens förvaltningar utvecklas så att såväl sociala, tekniska och ekonomiska aspekter tillförs beslutsunderlaget. Åtgärder inom endast en sektor kan få negativa effekter på andra. För att exempelvis lösa tekniska problem, måste även hänsyn tas till ekonomiska konsekvenser för de boende.

Kopparmoraprojektet har strävat efter att ge en tvärsektoriell belysning av ett bostadsområde. Det har för oss varit viktigt att arbeta så okonventionellt som möjligt. När frågor rörande en viss förvaltning aktualiserats har vi kontaktat tjänstemän där. I efterhand kan vi konstatera att arbetsätt och idéer kunde förankrats bättre om de olika förvaltningarna varit delaktiga i projektorganisationen.

Genom kommunkansliets roll som samordnare av planeringsunderlag var det naturligt att initiativen kom därifrån. För liknande projekt i framtiden rekommenderar vi att en arbetsgrupp utses från kommunens förvaltningar som tillsammans med projektgruppen kan utarbeta förslag men också ansvara för verkställigheten av projektets delar.

Det finns en risk för att samråd och diskussioner med företrädare för olika intressenter tar överhand och gör projekt svåradministrerade. I det avseendet har Kopparmoraprojektet kunnat hållas på en rimlig nivå. Med en klar målsättning och genom att snabbt etablera kontakter med boende i Kopparmora kunde vi undvika att inaktiva perioder uppstod under projektiden. För invånarna var det viktigt att hela tiden få information om vad som var på gång, för projektet har det varit viktigt att snabbt kunna få fram nödvändiga uppgifter för att kunna formulera förslag till politiska beslut.

Kommunen kan planera för en fortsatt funktionsomvandling av fritidshus genom riktade åtgärder i områden som berörs av permanentning.

Vi vill peka på möjligheterna för kommuner att vid sidan av reglerande åtgärder som t ex begränsning av byggnadsyta, också aktivt förbereda sig för omvandling av vissa fritidshusområden till permanentområden. Inom ramen för bostadsförsörjningsplaneringen kan kommuner med nyare fritidshusområden av hög standard göra en analys av förutsättningarna för permanentboende. I områden där redan hög grad av permanentboende finns eller omfattande permanentning förväntas, kan kommunen medverka till att service etableras. Behövs mer omfattande ingrepp för att lösa vatten- och avloppsproblem kan avstyckningar av nya tomter för permanentboende medverka till att lösa finansiering och öka serviceunderlaget om detta är önskvärt. Eftersom tomterna i fritidsområden i allmänhet är stora kan nya fastigheter bildas genom avstyckningar från befintliga fastigheter. Komplettering av bebyggelse i större omfattning kan ske genom planläggning av outnyttjade markområden i anslutning till befintlig bebyggelse om planförhållandena så medger.

Ett annat angreppssätt innebär att man gör en analys av bostadsmarknaden utifrån inflyttarna och deras bakgrund. Kommer man då fram till att det behövs bostäder för en viss kategori, t ex barnfamiljer med önskemål om småhusboende, styrs nybyggnation av bostäder mot denna målgrupp. Det gäller då att kostnadsmässigt kunna erbjuda villkor som ger de bostadssökande ett reellt alternativ till att flytta till ett fritidshus.

Kombinerar man åtgärder för att i positiv bemärkelse påverka inflyttningen till vissa fritidshusområden med reglerande

åtgärder i andra, är möjligheterna större att nå önskat resultat - en utveckling där befolkningsförändringarna i mindre utsträckning tvingar fram oplanerade kommunala investeringar. Reglerande åtgärder (som t ex begränsning av byggnadsytor) måste då vara anpassade till varje områdes speciella förutsättningar för att nå effekt.

Att ge sig in i ett fritidshusområde och bedöma lämpligheten för permanentboende kräver stor varsamhet från kommunens sida. Det kräver också en ändrad attityd i arbetet med plan- och byggfrågor. Man måste arbeta med ett vidare synsätt än att enbart gå efter Svensk Byggnorms anvisningar för permanentbostadsstandard vid nybyggnation. Om syftet från kommunens sida är att ompröva en byggnadsplan för fritidsbruk till nya förutsättningar med permanentboende måste de boendes medverkan i planarbetet ges utrymme. Ställer kommunen höga krav på utformning av tekniska anläggningar kan kostnader i form av anslutningsavgifter bli alltför betungande för fastighetsägarna.

Finns en fastighetsägareförening eller samfällighet som i Kopparmora bör dialogen föras med denna. Samfällighetens formella kompetens som fastställs i en anläggningsförrättning blir dock avgörande för ansvarighetsfrågorna. När problemen är kända t ex då fastighetsägarnas ekonomi är sådan att ytterligare höjningar av fastighetsavgifterna skulle drabba de boende hårt, får speciell försiktighet iakttas. Förbättringar av vägar, belysning och allmänna grönytor får ske successivt i den takt som samfälligheten bedömer är ekonomiskt rimlig. Förbättringar av boendemiljön som initieras och administreras i samfällighetens regi får större förankring hos de boende och kan göras mer ändamålsenliga samt blir också billigare om de boendes egna resurser tas till vara.

Den nya byggnadsplanen som skall utarbetas för Kopparmora kommer att bekräfta områdets status som permanentområde. Utbyggnadsmöjligheter till normal småhusstandard ger större trygghet för invånarna att kunna bygga ut sina hus när behov uppstår.

Planen bör också reservera mark för avstyckningar av tomter till service, arbetsplatser och fritidsanläggningar. En vägutfart i södra delen av området bör övervägas för att minska genomfartstrafiken. Väg- och belysningsstandard i området kan bibehållas på nuvarande nivå tills samfällighetsföreningen finner anledning att göra förändringar.

Vatten- och avloppsanläggningarna i Kopparmora är i stort behov av upprustning. Betydande investeringar behövs för att eliminera de brister som finns. Genom konflikten mellan samfälligheten och HSB om ansvaret för fel i anläggningarna försenas försenas reparationer av läckande avloppsbrunnar. Situationen är emellertid sådan att kommunen bör kunna medverka till en förhandlingslösning mellan parterna.

4.4 Levnadsvillkor i Kopparmora - sociala aspekter

För att få en bild av levnadsvillkoren i Kopparmora har en social områdesbeskrivning genomförts. Den syftar till en social analys utifrån insamlade uppgifter och erfarenheter, som kan ligga till grund för kommunala åtgärder och vara ett led i stärkandet av de boendes egna initiativ i olika frågor. Viktiga moment i områdesbeskrivningen har varit: offentliga möten, "öppet hus-verksamheten" i husvagnen, intervjuer och samtal med boende, intervjuer med kommunaltjänstemän samt en enkätundersökning riktad till alla hushåll. Skriftlig information har ställts till samtliga boende vid olika tidpunkter.

Området har genomgått olika utvecklingsfaser. Under den första "nybyggartiden" var Kopparmoraborna upptagna med att bygga sina hus och flytta in. Utbyggnaden skedde under en femårsperiod.

Delvis samtidigt pågick en "etableringsfas", då de enskilda hushållen var upptagna med att söka praktiska former att klara vardagens behov. Avsaknad av kommersiell och social service innebar långa resor och fördyrade levnadskostnader. Ekonomin för huset blev för många en stöttesten. En del fick sociala och ekonomiska problem och tvingades flytta. Den sociala gemenskapen i området var ännu rudimentär. En intresseförening som skyndade på bildandet av samfälligheten bildades.

Nuläget kännetecknas av stabilisering i bostadsområdet. Omflyttningen har fortsatt att vara stor, men många har "bott in sig" i området och vill bo kvar. De vill hitta lösningar på upplevda problem, utveckla området och det sociala livet där. I det följande kommer några av de förutsättningar och svårigheter som finns i detta sammanhang att utvecklas.

De boende i Kopparmora är i stor utsträckning permanentboende familjer med barn. För dem är bostadsområdet mycket viktigt. De är inte lika lättrörliga som barnlösa och har behov av olika sociala anordningar i närmiljön alltefter barnens olika åldrar. Det är i stor utsträckning barnfamiljer som agerar för förändringar av den sociala miljön.

Kopparmora är i stort sett ett homogent område: åldersmässigt och socialt. Många boende befinner sig i samma fas i livscykeln. Det finns ytterst få äldre. Valet av bostad baseras på en önskan att bo i eget hus, naturnära och barnvänligt. Kostnaderna för boendet har i många fall blivit oväntat höga. Nästan alla är förvärvsarbetande. Ofta med långa arbetsresor. Kollektivtrafiken är otillräcklig och hushållen behöver bil(ar) för att klara transporter och få tiden att räcka. Brister i kommunal service är påtaglig för denna grupp.

I Kopparmora bor man. Mycket av övriga aktiviteter förläggs till andra områden som arbete, skolgång, barntillsyn, inköp och organiserade fritidsaktiviteter. Vardagslivet är slit-samt med mycket resande och höga levnadskostnader.

Brist på mötesplatser i området som affärer, daghem, skolor, lekplatser och fritidslokaler bidrar till att gemenskap och

samhörighetskänsla får svårt att utvecklas i området. Kontakter mellan de boende begränsas ofta till de närmaste grannarna och det finns inga naturliga sätt att överbrygga avståndet mellan de små grupperna. I dagens läge uttrycks behov av fler sociala kontaktytor, som ökar möjligheterna för gemensamt handlande.

Organiserade barn- och ungdomsverksamheter i området är mycket begränsade. Många barn tillbringar dagarna efter skolans slut i området utan vuxentillsyn. För att delta i verksamheter får de - som de vuxna - åka till andra områden. Brister i allmänna kommunikationer leder till behov av bilskjuts, vilket gör att föräldrarnas intresse och ekonomi i stor utsträckning avgör vilka verksamheter de kan syssla med. En viss förstörelse har skett i området i samband med ungdomsfester.

Organisationslivet i området är begränsat. Samfälligheten sysslar i stor utsträckning med den gemensamma fysiska miljön som vägar, vatten och avlopp. En fritidsförening, som har viss verksamhet speciellt för mindre barn, vill utvidga sin verksamhet, men känner sig hindrad av lokalbrist.

En grupp kvinnor har organiserat sig för att verka för en gemenskapslokal och aktiviteter i området, delvis utifrån att de upplever brist i området och delvis som ett led att förebygga framtida ungdomsproblem.

Utifrån dessa förutsättningar har vi föreslagit kommunala verksamheter i området som både syftar till att förenkla och förbilliga vardagstillvaron för de boende samt utveckla gemenskap. Det engagemang som finns i området för gemenskapsaktiviteter i egen regi bör uppmuntras. Det kan också ses som åtgärder i ett förebyggande perspektiv, som syftar till att minska risker för social oro i området bl a i samband med ökade ungdomskullar.

De konkreta förslag vi ställt till Kommunstyrelsen (se bil. 4) innehåller:

1. samlingslokal för fritidsaktiviteter, träffpunkt för dagmammor, barn- och ungdomsverksamhet samt föreningsverksamheter.
2. anordnande av daghem
3. utlåningsstation för böcker

Dessa lokaler kan med fördel samordnas. Fritidslokalerna föreslår vi att de boende själv förvaltar. Det kan ske i föreningsform med ekonomiskt stöd från kommunen. En stor del av verksamheten i en fritidslokal kan organiseras av boende. För att få kontinuitet i en barn och ungdomsverksamhet har vi föreslagit att man inrättar en halvtidstjänst som fältsekreterare under en tvåårsperiod för att bygga upp en fungerande barn- och ungdomsverksamhet.

EFTERSKRIFT

Vad händer nu i Kopparmora?

I och med att rapporten från Kopparmoraprojektet färdigställs är den "officiella" delen av projektet avslutad. Förhoppningsvis ska dock de idéer som finns både hos de boende och kommunen om förbättringar i Kopparmora leva vidare. Förutsättningarna är idag bättre än tidigare att finna lösningar på de problem som invånarna i Kopparmora upplever. Avsikten här är att avslutningsvis redovisa några initiativ som tagits i slutskedet av projektet.

Vid ett informationsmöte den 28 augusti 1986 fick Kopparmoraborna möjlighet att direkt framföra sina synpunkter till den politiska ledningen i kommunen. Ett femtiotal invånare hade ställt upp för att ta den chansen. Tre huvudfrågor kom i blickpunkten:

- Vatten- och avloppsförsörjning
- Allaktivitetshus
- Barnomsorg

Avloppsförsörjningen är den mest komplicerade frågan att lösa eftersom ansvaret för felaktigheter i anläggningarna är oklart. Samfälligheten har stämt HSB för att försöka få ut ersättning för de skador som finns på avloppsbrunnar och ledningar. Konflikten leder till att ingen av parterna kan vidta några åtgärder för att reparera skadorna förrän ett domstolsutslag föreligger om ansvarsförhållandet eller en förhandling mellan parterna ingås. Kommunen har sagt sig beredd att hjälpa samfälligheten att klara ut VA-frågorna. Diskussioner kommer därför att tas upp mellan kommunen och HSB för att förhandlingsvägen försöka komma överens. I det förhandlingspaketet ligger också frågan om ett småhusdaghem i Kopparmora.

Frågan om ett allaktivitetshus i Kopparmora har drivits av en grupp boende. På mötet i augusti förtydligade gruppen sina krav och fick till stånd en träff med kommunledningen för att lägga fram sina förslag. Träffen ägde rum den 23 september och innebar för första gången att konkreta planer på åtgärder i Kopparmora började ta form. De församlade kommunalråden och representanterna från Kopparmora enades om en målsättning i två steg:

- Allaktivitetshus i en barack eller liknande byggnad som inköps och transporteras till Kopparmora av kommunen under våren 1987
- Småhusdaghem med en avdelning uppförs i Kopparmora. Kan tas i drift tidigast våren 1988.

Lämplig tomtmark finns tillgänglig i områdets norra del för detta ändamål. Innan planerna kan sättas i verket måste dock en del hinder undanröjas. Överenskommelse om markupplåtelse, projektering, finansiering, drift och underhåll av lokaler hör till de frågor som ska lösas.

Meningen är att kontinuerliga träffar ska hållas med representanter från kommunen och de boende i Kopparmora för att stämma av arbetsläget och fördela uppgifter som föregår genomförandet av planerna.

Genom att regelbundna kontakter etablerats mellan kommunen och de boende samt mellan kommunen och HSB har dörren öppnats på glänt till några åtgärder som kan underlätta permanentboende i Kopparmora.

Kopparmoraborna vill ha daghem och samlingslokal

Byggregler ändras

Kopparmoraprojektets husvagn på Trossvägen. Fr v Håkan och Ake Elfving, Bodil Eriksson, Jan Nyström och Freddy Lagnefors. Freddy var utsänd från "Kopparmoranytt", områdets egen tidning.

I augusti startade Kopparmoraprojektet. Det går ut på att Värmdö kommun vill undersöka behov och brister i Kopparmora och vilka kommunala åtaganden som kan bli aktuella. Det är planeringssekreterare Jan Nyström i Värmdö och Bodil Eriksson, forskare i Uppsala, som håller i projektet. För att få kontakt med Kopparmoraborna ställde Bodil och Jan ut en husvagn på Trossvägen och hade öppet hus där två kvällar i veckan under september och oktober. Bodil rapporterar.

Bland kommunala åtaganden som genomförts kan nämnas att man numera tillstyrker statliga bostadslån för tillbyggnad av småhus. Planbestämmelserna för Kopparmora skall också ändras. Idag är byggtan begränsad till 60 kvadratmeter för huvudbyggnad och 40 kvadratmeter för uthus och många i Kopparmora bor därför trångt.

Den lokala idrottsföreningen i Södra Kopparmora får 1 000 kronor av kulturnamnden i Värmdö för musikverksamhet.

Pengarna slussas via idrottsföreningen eftersom det saknas en musikförening i Kopparmora. Idrottsföreningen skall stödja de ungdomar som vill hålla på med musik.

Inom Kopparmoraprojektet har man också diskuterat med HSB och samfälligheten i området hur man skall lösa problem t ex om boendeekonomi samt vatten och avlopp.

Bjöd in folk "utifrån"

Nu har "samlingsplats husvagnen" slagit igen och det är dags att samla ihop intrycken.

En tanke vi hade, när vi öppnade, var att vi skulle visa Kopparmoraborna att projektet fanns till och ge dem möjlighet att komma till oss på ett enkelt sätt. De skulle kunna rala om för oss vad dom tycker är bra och dåligt i området och vad som borde göras. En annan tanke var att bjuda in folk "utifrån": från HSB, banker, kommunala förvaltningar som kultur, fritid, byggnad mm för att låta intresserade Kopparmorabor möta dem och ställa sina frågor.

Vi känner att vi uppnått detta. Flera av kommunens tjänstemän var ute i området och fick se hur det ser ut, hur stort det är, hur mycket barn som finns osv, något som vi hoppas kommer att avspeglas i framtida kommunala satsningar.

Många barn kom

Det viktigaste har dock varit att möta Kopparmoraborna själva. På eftermiddagen kom främst barnen. De lekte kring husvagnen, var allmänt nyfikna, lånade böcker från bibliotekets boklådor som vi fick låna. Det kom i allmänhet sex till tio barn per dag. Ibland kom det in några tonåringar och gav sin syn på livet i Kopparmora. De vuxna dök i allmänhet upp lite senare, med eller utan barn. Fvra till fem personer en vanlig kväll och upp till ett tjugotal kom det på våra tem-kvällar.

Trivs i Kopparmora

De som tittat in till oss i husvagnen berättade att de, istort sett, trivs i Kopparmora — de trivs med bostadsområdet. En del framhöll att den stora fördelen är närheten till naturen, att tomten är stor, att vattnet och båtplatsen är nära, att huset är trivsamt och att de själva byggt det, att det är lantligt, att det är lagom långt till stan och att det är lugnt och fridfullt i området. Ingen av dem vi pratade med ville sälja huset och flytta, även om många var oroliga för sin ekonomi och tyckte att boendet med alla kringkostnaderna var dyrt.

Samlingslokal

Vad är det då man saknar? Här är några av de vanligaste kraven

1. **Samlingslokal.** Många sade att det är svårt att mötas i området och att en förutsättning för att utveckla ett gemensamt ansvar är att man har en lokal. Föreningsaktivitet vill kunna träffas för att ordna möten, sykkvällar, pysselkvällar osv. Tonårsföräldrar vill att ungdomarna skall ha något att göra i området så att de inte behöver åka till Hemmesta. Vuxna i allmänhet vill att det skall vara verksamheter, så att det inte blir busliv. Ungdomarna vill ha en lokal, så de kan öva musik, ha disco, göra en servering och ha en mopedverkstad. Några hemmamammor och dagmammor vill ha en lokal, som kan användas som öppen förskola.

Daghem

2. **Daghem.** Många vuxna ansåg att det är en brist i området att det inte finns något daghem, trots att det finns så mycket barn. Några småbarnsföräldrar framhöll att det är mycket jobbigt att stanna och lämna barnen

i Hemmesta på väg till arbetet. Dessutom kräver det en extra bil i familjen.

Lekplats

3. Gemensam lekplats. Det är mest småbarnsföräldrar och barn, som saknar en gemensam lekplats utomhus, där man kan mötas och knyta kontakter.

Några killar som cyklar runt på vägarna, efterlyste en cross-bana i skogen. Då skulle de inte behöva använda vägen. En hel del barn klagade över att isbanan inte var spölad förra vintern men hoppades att det skulle bli av den här vintern.

Boendekostnader

4. Boendekonomi. En fråga som ofta kom var att många känner sig ekonomiskt pressade av höga boendekostnader.

En tvåbarnspappa drömmer om att bygga ihop bostadshuset och uthuset för att minska trångboddheten. "Man går varandra på nerverna på vintern", sa han. Men trots att både han och hans fru arbetar och han dessutom jobbar extra som taxichaufför i helgerna, tycker han att det är svårt att få råd att bygga. Många känner behov av att få ekonomisk lindring, så boendekonomin kan förbättras. Sedan i våras kan Koppar-

morborna få statliga bostadslån för att bygga till sina hus. Många är besvikna över att de statliga lånen inte tillämpas för redan byggda eller påbörjade hus.

Bussarnas turtäthet

5. Allmänna kommunikationer. Ett allmänt klagomål gällde bristen på kommunikationer. Första bussen går för sent på morgonen. De som börjar tidigt tvingas att åka bil. Kvällstid är det så dåliga förbindelser att man inte ens kan gå på nioföreställningen på bio i stan, för då missar man sista bussen hem. Det är svårt att gå på öppen förskola i Hemmesta om man inte har bil. Det är närmare en timmes väntetid mellan förskolans slut och bussens avgång till Kopparmora.

Trafik

6. Trafiken i området. Många oroliga föräldrar undrade varför det är tillåtet att köra 50 kilometer i timmen i Kopparmora, som har så krokiga vägar, dålig sikt och dessutom så mycket barn. Många är oroliga att deras barn skall råka illa ut på väg till och från skolbussen. Flera vuxna kräver gupp på vägen.

Det finns önskemål om hastighetsbegränsning på Saltarövägen vid utfarten.

Vägbelysning

7. Vägbelysning. En sak som förstärker känslan av trafikfara i området är bristen på vägbelysning. Några vuxna vill ha vägbelysning, åtminstone på Trossvägen, som ligger centralt i området. Andra befärar däremot att vägbelysning skulle minska känslan av att bo lantligt. Barnen, som besökte husvägen, tycker att det är otäckt att gå till kompisarna i mörket. För dem är vägbelysning det viktigaste kravet.

Bokutlåning

8. Bokutlåning. Flera föräldrar, dagmamor och barn har önskemål att biblioteket skall ha regelbunden bokutlåning i området.

Önskemål är också närbutik eller kiosk, el-ljusspår i skogen för sommar- och vinterbruk och ny infart till Saltarövägen.

Nu närmast kommer vi att skicka ut en enkät till de boende för att få en heltäckande bild, som underlag för diskussioner med intresserade Kopparmorabor för att värdera olika behov och se hur de kan uppfyllas.

Bodil Eriksson

BILAGA 2

ENKÄT TILL BOENDE I KOPPARMORA

Enkäten ingår som ett led i Kopparmoraprojektet. Den skall besvaras av de vuxna hushållsmedlemmarna. Vissa frågor är ställda till mannen i hushållet. Andra till kvinnan. Övriga frågor kan besvaras tillsammans. Om ni undrar över något, kontakta Bodil Eriksson, tel: 08/ 715 72 34.

1. Vilka är hushållsmedlemmarna?

	FödeIseår	Inflyttningsår i nuvarande bostad
Man	.....	.....
Kvinna	.....	.....
Barn 1	.....	.....
Barn 2	.....	.....
Barn 3	.....	.....
Barn 4	.....	.....
Barn 5	.....	.....
Annan person 1	.....	.....
Annan person 2	.....	.....
Annan person 3	.....	.....

2. Bor ni permanent i Kopparmora, eller använder ni huset som enbart fritidsbostad?

Permanent Fritidsbostad

3. Besvaras endast av dem som använder huset som enbart fritidsbostad.

Planerar ni att bosätta er permanent i Kopparmora? Ja Nej

Om ni endast använder huset som fritidsbostad, gå vidare till fråga 33.

4. Var bodde ni före inflyttningen till Kopparmora?

Mannen: Kommun..... Namn på område/förort.....

Kvinnan: Kommun..... Namn på område/förort.....

5. Hur var den tidigare bostaden beskaffad?

<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan (om ej samma som mannen)</u>
a) Bestod av.....rum och kök/kokvrå	Bestod av ..... rum och kök/kokvrå
b) Yta ca.....m ²	Yta ca.....m ²
c) Typ av bostad:	Typ av bostad:
☐ Villa	☐ Villa
☐ Radhus/kedjehus	☐ Radhus/kedjehus
☐ Lägenhet i flerfamiljshus	☐ Lägenhet i flerfamiljshus
☐ Annan bostadstyp. Vilken?.....	☐ Annan bostadstyp. Vilken?.....
.....	.....

d) Innehade den tidigare bostaden med:

☐ Äganderätt	☐ Äganderätt
☐ Bostadsrätt	☐ Bostadsrätt
☐ Hyresrätt	☐ Hyresrätt
☐ Annat. Vad?.....	☐ Annat. Vad?.....

6. Hur ser den nuvarande bostaden i Kopparmora ut?

Består av ..... rum och kök
Yta, cirka..... m²

7. Är huset utbyggt eller sammanbyggt med annat hus efter det ursprungliga uppförandet?

ja nej

Om ja, vilket år skedde tillbyggnaden?.....

8. Planerar ni bygga ut eller bygga samman husen?

ja nej

9. Äger ni huset som ni bor i, eller hyr ni?

Äger Hyr Annat, nämligen.....

10. Vilken roll spelade följande förhållanden för att ni flyttade till Kopparmora?

	Var mycket viktigt	Spelade viss, men ej avgörande roll	Spelade ingen roll alls
a) Vi ville bo nära naturen	☐	☐	☐
b) Det fanns bra möjlighet till fritidsaktiviteter	☐	☐	☐
c) Vi ville bo i barnvänlig miljö	☐	☐	☐
d) Vi ville flytta från ett område med mycket sociala problem	☐	☐	☐
e) Området låg bra till i förhållande till arbetsplatsen	☐	☐	☐
f) Vi ville bo nära släktingar/vänner	☐	☐	☐
g) Vi hade känslomässig anknytning till trakten och ville bo i Värmdö	☐	☐	☐
h) Vi tyckte att väntetiden i kommunal tomtkö var för lång	☐	☐	☐
i) Kopparmora var det billigaste alternativet på småhusmarknaden för tillfället	☐	☐	☐
j) Fanns det något annat skäl, som var avgörande för att ni flyttade till Kopparmora? Vilket?.....			

11. På vilket sätt fick ni information om möjligheten att bosätta er i Kopparmora? Kryssa för det alternativ, som spelade störst roll.

- Information genom HSB-kö
 Kontakt med mäklare
 Egen upptäckt via annons
 Genom arbetsgivare
 Genom släkt/vänner
 Annat, nämligen.....

12. Hur stora utgifter per månad har ni för bostaden (inräknat uppvärmning, vatten och elektricitet) före skattereduktion och eventuellt bostadsbidrag?

Månadskostnad, cirka.....kr

13. Har ni kommunalt bostadsbidrag?

- ja nej

Om ja, hur mycket?.....kr/månad

14. Är bostadskostnaderna högre än ni väntade, när ni flyttade in?

- ja nej

Om ja på fråga 14: Vad är dyrare än ni väntat?

drift (tex el, underhåll)

räntor

annat. Vad?.....

15. Har flyttningen till Kopparmora fört med sig att ni bytt arbetsplats?

Mannen: ja nej

Om ja, viktigaste skälet:.....

Kvinnan: ja nej

Om ja, viktigaste skälet:.....

16. Vad sysslar ni med? Är ni:

	<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan</u>
Anställd	☐	☐
Egen företagare	☐	☐
Studierande	☐	☐
Hemmafru	☐	☐
Arbetslös	☐	☐
Pensionär	☐	☐
Annat, nämligen	☐	☐ .....

17. Besvaras av dem som uppgett sig vara anställd, egen företagare eller arbetslös: Vilket yrke har ni? Preciserat yrket så noga som möjligt, tex elektriker, företagare i måleri-branschen, personalassistent:

Mannen:.....

Kvinnan:.....

18. Hur lång är er ordinarie arbetstid/studietid per vecka i genomsnitt?

	<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan</u>
Mer än 35 tim/vecka	☐	☐
21-34 tim/vecka	☐	☐
10-20 tim/vecka	☐	☐
Mindre än 10 tim/vecka	☐	☐
Annat, nämligen	☐	☐ .....

19. Hur är den huvudsakliga arbetstiden förlagd?

	<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan</u>
Dagtid	☐	☐
Kvällstid	☐	☐
Natt	☐	☐
Skiftarbete	☐	☐
Endast veckohelger	☐	☐
Annat. Vad?	☐	☐ .....

20. Har ni "extraknäck", dvs arbete vid sidan av det ordinarie?

Mannen: ja   nej
Kvinnan: ja   nej

21. Hur lång tid tog resan mellan bostaden och arbetsplatsen före flyttningen till Koppar
mora?

<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan</u>
Avstånd.....km	Avstånd.....km
Tid.....min	Tid.....min

22. Hur lång tid tar resan mellan bostaden och arbetsplatsen idag?

<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan</u>
Avstånd.....km	Avstånd.....km
Tid.....min	Tid.....min

23. På vilket sätt sker resan till arbetsplatsen/studieorten, huvudsakligen?

	<u>Mannen</u>	<u>Kvinnan</u>
Bil (enskilt)	☐	☐
Bil (samåkning)	☐	☐
Kombination buss/bil	☐	☐
Buss	☐	☐
Moped, mc	☐	☐
Cykel	☐	☐
Annat färdmedel, vilket?	☐	☐ .....
Färdas ej, förärvsarbetar invid eller i bostaden	☐	☐

24. Tycker Ni att kollektivtrafiken fungerar tillfredsställande för Er utifrån Era behov av resor?

Mannen: ja   nej
Kvinnan: ja   nej
Barnen: ja   nej

25. Om busstrafiken förbättrades och turtätheten utökades, skulle Ni då åka med bussarna i större utsträckning?

Mannen: ja nej
 Kvinnan: ja nej
 Barnen: ja nej

26. Hur många bilar har ni i hushållet?.....st

27. Besvaras av dem som har barn: Hur ofta skjutsar ni era barn till eller från fritidsaktiviteter utanför Kopparmora?

Flera gånger i veckan Någon gång i veckan Någon gång i månaden Mer sällan

28. Besvaras av dem som har barn: Har ni ordnat samäkning med annan/andra familjer för skjutsning av barn till eller från fritidsaktiviteter utanför Kopparmora?

ja nej

29. Besvaras av dem som har barn: Hur ofta åker ert/era barn med buss till fritidsaktiviteter utanför Kopparmora?

	Flera ggr/vecka	Någon gång/vecka	Någon gång/månad	Mer sällan	Aldrig
Barn 1	☐	☐	☐	☐	☐
Barn 2	☐	☐	☐	☐	☐
Barn 3	☐	☐	☐	☐	☐
Barn 4	☐	☐	☐	☐	☐

30. Besvaras av dem som har barn, under 12 år: På vilket sätt har ni ordnat barntillsynen?

	Barn 1	Barn 2	Barn 3	Barn 4
I hemmet av förälder	☐	☐	☐	☐
Anhörig eller bekant tar hand om	☐	☐	☐	☐
Privat dagamma	☐	☐	☐	☐
Kommunal dagamma	☐	☐	☐	☐
Daghem	☐	☐	☐	☐
Fritidshem	☐	☐	☐	☐
"Skolans fritidsverksamhet"	☐	☐	☐	☐
Barnet klarar sig själv	☐	☐	☐	☐
Annat. Vad?.....				

31. Besvaras av dem som har förskolebarn: Om det fanns daghem i Kopparmora, skulle ni hellre vilja ha ert/era barn placerade här än i Hemmesta eller Vik?

Helst i Kopparmora Spelar ingen roll var Helst i Hemmesta/Vik Väljer helst annan barntillsyn än daghem

31. Besvaras av dem som har barn: Har Ni möjlighet att ordna barnvakt om Ni vuxna skulle vilja gå ut en kväll?

ja nej

Om ja, vem anlitar Ni då?

	Vanligtvis	Händer ibland	Händer aldrig
Far-, morföräldrar/släkt	☐	☐	☐
Grannar	☐	☐	☐
Äldre syskon	☐	☐	☐
Barnet/barnen klarar sig själv	☐	☐	☐
Annan, nämligen.....	☐	☐	☐

32. Hur ofta brukar ni träffa och vara tillsammans med någon av era grannar?

	Flera ggr i veckan	Någon gång i veckan	Någon gång i månaden	Någon enstaka gång i kvartalet	Mer sällan eller aldrig
<u>Mannen</u>	☐	☐	☐	☐	☐
<u>Kvinnan</u>	☐	☐	☐	☐	☐

33. Hur ofta brukar ni träffa och vara tillsammans med andra släktingar, vänner eller bekanta, som inte bor i Kopparmora?

	Flera ggr i veckan	Någon gång i veckan	Någon gång i månaden	Någon enstaka gång i kvartalet	Mer sällan eller aldrig
<u>Mannen</u>	☐	☐	☐	☐	☐
<u>Kvinnan</u>	☐	☐	☐	☐	☐

34. Funderar ni på att flytta från Kopparmora? ja nej

a) Om "Ja", vilket är skälet?.....
.....

b) Om "Ja", finns det hinder för att flytta? ja nej

Vilka?.....
.....

35. Vilka, tycker Ni, är de största bristerna i Kopparmora, då det gäller kommunal service?

.....
.....

36. Vilka, tycker Ni, är de största bristerna för övrigt i Kopparmora?.....

.....
.....

37. Vilka, tycker Ni, är de största fördelarna med att bo i Kopparmora?.....

.....
.....

TACK FÖR ER MEDVERKAN!

BILAGA 3

Minnesanteckningar från möte med boende i Kopparmora 1986-05-20.

Inbjudna till mötet var Kopparmorabor, som uttryckt intresse för att delta i en uppföljning av enkäten. En sammanfattning av enkäten hade delats ut i förväg. Enkäten bekräftar att det bland flertalet invånare finns intresse för förändringar i bostadsområdet på flera områden.

På mötet deltog 12 boende.

De frågor, som framför allt behandlades rörde behov av gemenskapslokal, fritidsverksamheter, daghem, ekonomi samt allmänna kommunikationer. Dessutom diskuterades möjligheterna att genomföra förändringar i området, bl a utifrån samfällighetens formella handlingsutrymme, föreningarna SKIF:s och båtklubbens verksamheter. En huvudfråga var kommunen ansvar och vilken service man kan förvänta sig från denna.

Gemenskapslokal samt fritidsaktiviteter

En grupp i området med 12-15 kvinnor arbetar aktivt för att få en gemenskapslokal till området. De har samlat namnunderskrifter bland de boende i området på en skrivelse med begäran att kommunen bygger ett "allaktivitetshus" i området.

Flera av de närvarande menade att lösning av lokalfrågan var det mest centrala för att utvidga aktiviteterna i området. Detta understryktes också av den tonåring, som deltog i mötet som representant för en ungdomsgrupp.

Bristen på lokal innebär att man inte kan ha någon öppen mötesverksamhet i området, studiecirklar, ungdomsaktiviteter osv.

Bland de aktiviteter som en områdeslokal skulle inrymma nämndes utvidgning av SKIF:s verksamhet, studiecirklar, styrketräning, musikverksamhet pensionärsverksamhet.

Det finns också en av de boende som uttryckt intresse för att starta en mopedverkstad för ungdom. Ett annat förslag som också nämndes i anknytning till detta var pågående försök att realisera en knattecrossbana.

I samband med diskussionerna kring en gemenskapslokal togs det i allmän ordalag upp behov av aktiviteter för ungdom och barn i området.

Bristande organiserade aktiviteter för ungdomar kan leda till ökat busliv av den typ, som förekommit, med hittills upplevts som enstaka händelser. Det underströks att det var viktigt att aktivera ungdomar, så de känner ansvar för området, trivs och upplever att det är en attraktiv miljö, där de vill tillbringa en del av sin fritid.

möjligheter att ta sig till området vid pumphuset, motionsslingan osv.

Allmänna kommunikationer

Allmänt upplevs de allmänna kommunikationerna som dåliga. Det gäller både turtäthet och framförallt turer på sena kvällar och nätter. Det är framförallt problem för ungdomar att komma hem kvällstid, vilket bl a leder till att de övernattar på andra ställen. Området måste betraktas som tätort, där det är naturligt att det finns nattförbindelse. Ett annat förslag var att sommarturlistan skall gälla året runt. För att påverka de allmänna kommunikationerna diskuterade man hur man skulle kunna påverka kommunen för att verka för detta samt själv trycka på SL. Den busskur, som man lyckats få till Saltarövägen sköts av samfälligheten själv.

För att kunna arbeta vidare med att förbättra området uttrycktes att man måste skapa opinion inom området, bland de boende, samt utåt i förhållande till kommunen.

De förslag som togs upp var:

Inom området:

- förbättra samarbetet mellan styrelsen för samfälligheten samt den aktiva gruppen inom SKIF.
- starta studiecirkel i området
- skapa grupper i viktiga frågor som rör exempelvis daghem, ekonomi, kommunikationer
- olika typer av aktiviteter som nämnts i samband med gemenskapslokal

Utåt i förhållande till kommunen:

- förbättra kontakten med olika kommunala tjänstemän och veta var man skall vända sig i olika frågor
- få området bättre känt bland politiker, exempelvis bjuda ut politiker i området för att diskutera problemen på plats
- att få området bättre känt bland lärare, dagispersonal, kommunala tjänstemän, som arbetar med Kopparmora och dess invånare, men är stationerade på andra ställen (exvis bjuda ut lärare och skolbarn på besök)
- genom olika åtgärder förbättra områdets anseende
- verka för allaktivitetshus, daghem och kommunalt ansvar för vissa verksamheter i området bl a genom skrivelser och personliga kontakter.

Som ett led i fostran av barnen i området och att stärka deras förankring i området föreslogs också att verka för att flytta en viss del av träningen inom Värmdö IF till Kopparmoras bollplan. Bollplanens skulle kunna användas för träning av "Saltarö-laget", som då inte skulle behöva skjuts till Hemmesta för träning. Även viss friidrottsträning skulle kunna genomföras i Kopparmora.

Placeringen av en gemenskapslokal diskuterades också. De alternativ, som diskuterades var den nuvarande bollplanen och i närheten av pumphuset och motionsslingan. Det senare alternativet skulle möjliggöras genom att HSB ställer mark till förfogande.

Som en kortsiktig, tillfällig lösning på lokalfrågan arbetar samfällighetens styrelse på att försöka få hyra Norra Kopparmoras torp. Andra aktiviteter som också föreslogs var seglarskola i båtklubbens regi.

Behov av daghem togs också upp, samt möjligheter till olika barnpassning verksamheter i samband med ett "allaktivitetshus".

Det upplevdes som en självklarhet att det skulle finnas daghem i området. Dessutom togs det upp behov av eftermiddagsverksamhet med mellanmålsservering för skolbarn.

Ekonomi

Många upplevde att den ekonomiska belastningen genom de förhållandevis höga månadskostnaderna för husen var stor, och måste ses som ett argument för att kommunen måste stå för kostnaderna i samband med byggande av gemenskapslokaler.

Värdet på fastigheterna och problem med höga boendekostnader för dem som köpt hus i tredje eller fjärde hand togs upp som ett problem. Risker är att man får två typer av fastigheter i området: de som har en förhållandevis gynnsam lånebild med chans att bygga ut och utnyttja de statliga lånen samt de som har outbyggda hus med relativt höga kostnader.

Vägar

Vägstandarden diskuterades. Det fanns olika synpunkter rörande vad som är en rimlig vägstandard. Det framfördes att rådande standard var för låg och att vägbelysning måste till. Andra menade att vägstandarden hade tillräcklig nivå, men upplevde att problemen framförallt handlade om biltrafik i för höga hastigheter. Mopedtrafiken togs också upp som störningsmoment.

Ett förslag som restes var att öka tvärförbindelserna i området genom att öka standarden på stigarna mellan de olika vägarna, så de blir farbara med cykel och barnvagn. Detta skulle också förbättra barnens

BILAGA 4

Kopparmoraprojektets förslag till åtgärder i Kopparmora

Kopparmoraprojektet har under ett års tid arbetat med att ta reda på de boendes situation i Kopparmora genom intervjuer, med en enkät och genom att besöka området regelbundet. Diskussioner har också förts med samfällighetens styrelse och med andra boendegrupper. Våra bedömningar grundar sig också på jämförelser med andra bostadsområden och på erfarenheter från insatser i dessa. Fullständig redovisning sker i en särskild rapport.

Förslag till förändringar i Kopparmora måste bygga på en helhetsbild av de boendes situation, med samordning av resurser inom kommunens förvaltningar och med tillvaratagande av de boendes förmåga att lösa sina egna problem. Det krävs ett ömsesidigt ansvar för att åtgärderna ska kunna genomföras.

En förutsättning för att samhörighet och lokal verksamhet inom bostadsområden ska kunna utvecklas är att det finns träffpunkter. Eftersom Kopparmora helt saknar service inom orten har normala kontaktytor där man möts i gemensamma angelägenheter inte kunnat uppstå. Det finns inom bostadsområdet behov av olika verksamheter som var för sig kan utveckla samhörighet och gemenskap. Exempel på detta är föreningslokaler, daghem, närbutik eller kiosk, idrottsplats, lekplats, bibliotek m m. I förslagen till åtgärder har vi valt att relatera varje åtgärd till ett specifikt behov men också till möjliga samordningslösningar.

Förenings- och samlingslokal

Det finns ett stort, dokumenterat intresse av en samlingslokal för föreningsverksamhet för barn, ungdom och vuxna, för musikverksamhet och för kurser och fester. En samlingslokal kan med fördel samutnyttjas med biblioteksutlåningsverksamhet och/eller daghem. Öppen förskola kan också utnyttja samlingslokaler.

Daghem

Enkäten visar att en stor majoritet av familjer med förskolebarn önskar daghem i Kopparmora. Barnunderlag finns för två avdelningar i området. I bedömningen måste beaktas att antalet förskolebarn inom en tioårsperiod kommer att minska kraftigt. Svårigheter med att rekrytera personal och vikarier utanför området kan uppstå eftersom de allmänna kommunikationerna är dåliga. En flexibel lokal med flera användningsmöjligheter är att föredra med gemensam lekplats för områdets boende.

Biblioteksutlåning

Utlåning av barn- och ungdomsböcker i boklådor från Hemmestabiblioteket har prövats med stort positivt bemötande. Invånarna själva har dock inte prioriterat biblioteksutlåning som det mest viktiga. Bibliotek får ses som ett viktigt komplement till annan verksamhet.

Slutsatser

Lokaler för angivna verksamheter kan erhållas antingen i något befintligt småhus som utbjuds till försäljning eller genom nybyggnation. Samtliga verksamheter kan dock inte inrymmas i ett

befintligt småhus. Följande lösningar kan vara aktuella:

1. Kommunen bygger lokaler för daghem med en avdelning, biblioteksutlåning och föreningsverksamhet
2. Kommunen bygger enbart samlingslokal/föreningslokal för biblioteksutlåning och öppen förskola
3. Befintligt småhus övertas av kommunen för barnomsorg alternativt samlingslokal/biblioteksutlåning. Viss ombyggnad blir aktuell.

Alternativ ett innebär att kommunen äger och disponerar lokalerna som ett traditionellt daghem tillsammans med utrymmen för övriga ändamål. Alternativ två kan innebära att kommunen upplåter lokalerna till en lokal förening som själva har hand om drift och underhåll. Kommunen lämnar årliga driftbidrag. Vid alternativ tre kan likaledes kommunen upplåta lokaler åt en lokal förening. En lösning med kooperativt daghem eller flerfamiljssystem kan tänkas med dessa upplåtelseformer i befintligt småhus som anpassas för nya ändamål.

Väljer kommunen att enbart satsa på samlingslokal/biblioteksutlåning får barnomsorgen lösas på samma sätt som idag. En samlingslokal kan emellertid också användas av dagmammor för att träffas.

En uppskattning av kapitalkostnaderna för de olika alternativen visar att alternativ ett motsvarar en investering på 700.000 kr, alternativ två 500.000-600.000 kr och alternativ tre 400.000 kr (exklusive ombyggnadskostnader). Inventarier till daghem beräknas uppgå till 65.000 kr. Därutöver tillkommer driftskostnader.

Om kommunen bestämmer sig för att upplåta lokalerna till samfällighetsföreningen i Kopparmora måste en ny anläggningsförrättning ske som utvidgar samfällighetens kompetens till att omfatta lokalfrågor. Lämpligtvis begär kommunen en ny lantmäteriförrättning direkt efter att beslut i sakfrågan är fattat. Vid nybyggnation måste samråd ske med samfälligheten om lämplig placering av byggnaden. En ny byggnadsplan måste också bli klar. Träffas överenskommelse om att bygga på samfällighetens mark krävs likaledes ny lantmäteriförrättning. HSB har erbjudit kommunen mark utan kostnad för byggande av daghem.

Bostadsområdet Kopparmora kännetecknas av ett stort antal förskolebarn. Antalet skolbarn är relativt stort och kommer att öka ytterligare inom några år. Redan idag finns ett 60-tal tonåringar inom området. Det finns risk för att de sysselsättningsproblem för barn och ungdomar som finns leder till oro, otrygghet och på sikt sociala problem om inte några organiserade aktiviteter kan erbjudas. En del skolbarn har ingen tillsyn under ledig tid. Det är därför väsentligt att verksamhet för dessa åldersgrupper kommer igång. Under en försöksperiod på två år bör Kopparmoraprojektet därför fullföljas med projektanställning av en fältsekreterare som kan initiera och organisera barn- och ungdomsverksamhet. Utvärdering bör därefter ske.

Denna verksamhet bör främst rikta sig till skolbarn och erbjuda aktiviteter efter skolans slut. Redan nu finns musikintresserade

som behöver lokaler. Bokning av tider, caféverksamhet och organiserande av kurser i studieförbundens regi kan höra till fältsekreterarens uppgifter. Den person som anställs för detta ändamål kan också fungera som kontaktperson mellan de boende och kommunen och föra vidare de erfarenheter Kopparmoraprojektet givit hittills. Kostnader för anställande av en fältsekreterare på halvtid uppgår till ca 75.000 kr per år.

Inom projektet har vi fått kontakt med en boende inom Kopparmora som är utbildad socionom och har lång erfarenhet som fritidsledare i kommunen och är beredd att ta på sig uppdraget.

Vi föreslår att kommunstyrelsen tar ställning till vilket av de tre alternativen som är önskvärt att genomföra samt att kommunstyrelsen beslutar om anställande av en fältsekreterare på halvtid för angivna uppgifter. En tidplan för genomförande och uppföljning bör också antas.

För Kopparmoraprojektet

Jan Nyström

Bodil Eriksson

LITTERATUR

Bjur, H. m fl (1983) Hällsviksprojektet - upprustning och omvandling av fritidsbebyggelse. BFR R 65:1983. Stockholm.

Daun, A. (1976) Förortsliv. Prisma, Lund.

Folkesdotter, G. (1983) Bostadsbyggande och bosättning på landsbygden. Statens institut för byggnadsforskning. M 83:12. Gävle.

Forsström, A. (1985) Urbaniseringsprocessens aktuella faser, - dekoncentration och decentralisering. Kulturgeografiska inst. Göteborgs universitet. Choros nr 139. Göteborg.

Fredbäck, K. m fl (1984) Bostadsbyggande på landsbygden. BFR R 63:1984. Stockholm.

Gillwik, L. (1979) Småhuslyckan - finns den? Byggforskningsrådet. Stockholm.

Granhed, S. Widmark, C. m fl (1979) Omvandling av fritidsbebyggelse. BFR R 89:1979. Stockholm.

Nyström, J. (1984) De nya småhusområdena - en studie av ex-urbanisering. Uppsats vid Kulturgeografiska inst. Stockholms universitet. Stockholm.

Strömberg, K. (1986) Planera med osäkerheter! En metodik för tvärsektoriell planering tillämpad på kommunal bostadsförsörjning. BFR T7:1986. Stockholm.

Lokala gemenskaper och Kooperation (1985) Red. Johannisson, B. och Mårtensson, B. LT:s förlag, Stockholm.

Byggnadsnämndens arkiv (1969) Plan 169. Skrivelse 1969-02-10. Värmdö kommun. Gustavsberg.

Byggnadsnämndens arkiv (1973) Byggnadsplan för S. Kopparmora. Skrivelse från Länsstyrelsens planenhet 1973-02-12. Värmdö kommun. Gustavsberg.

Byggnadsnämndens arkiv (1975) Byggnadsplan för S. Kopparmora. Skrivelse från HSB:s riksförbund 1975-12-08. Värmdö kommun. Gustavsberg.

Fritidsboendeutredningens slutbetänkande (1982) SOU 1982:23. Stockholm.

Kommunernas planering för bostadsförsörjning (1985) Bostadsstyrelsen. Stockholm.

Kommunkansliet (1979) Permanentbosättning i Södra Kopparmora. PM. Värmdö kommun. Gustavsberg.

Kommunkansliet (1982) Permanentbosättning i olika typer av fritidsområden i Värmdö kommun. Gustavsberg.

Kommunkansliet (1983) Underlag till utvecklingsprogram.
Värmdö kommun. Gustavsberg.

Kommunkansliet (1985) Statistikinformation Nr 3:1985.
Värmdö kommun. Gustavsberg.

Sveriges officiella statistik (1982) Perspektiv på välfärden 1982. SCB. Stockholm.

**Denna rapport hänför sig till forskningsanslag 841389-4
från Statens råd för byggnadsforskning till Värmdö kommun,
Gustavsberg.**

R55: 1987

ISBN 91-540-4721-8

Statens råd för byggnadsforskning, Stockholm

Art.nr: 6707055

**Abonnemangsgrupp:
X. Samhällsplanering**

**Distribution:
Svensk Byggtjänst, Box 7853
103 99 Stockholm**

Cirka pris: 45 kr exkl moms